

2019/1. szám

Börtönügyi Szemle

A Büntetés-végrehajtási Szervezet

szakmai és tudományos folyóirata

1019–2019

BÖRTÖNÜGYI SZEMLE

2019/1. SZÁM

BÖRTÖNÜGYI SZEMLE

Kiadja a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága

Megjelenik negyedévente * 2019. 1. szám

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Elnök:

DR. TÓTH TAMÁS

Tagok:

DR. CSORDÁS SÁNDOR

DR. HUSZÁR LÁSZLÓ

DR. KABÓDI CSABA

LEHOCZKI ÁGNES

DR. LŐRINCZ JÓZSEF

DR. MEZEY BARNA

DR. NAGY FERENC

DR. PALLO JÓZSEF

DR. VÓKÓ GYÖRGY

Kiadásért felelős:

DR. BODÓ BERNADETT

Főszerkesztő:

VÁRKONYI ZSOLT KRISTÓF

Olvasószerkesztő:

RUTKAI KATA

KELLNER GERGELY

Nyomdai előkészítés és nyomdai munkálatok:

Duna-Mix Kft., Vác

www.dunamix.hu

Felelős vezető:

SAKOLCZAI LÓRÁNT

ISSN 1417-4758 (Nyomtatott)

ISSN 2559-9771 (Online)

A szerkesztőség címe:

1054 Budapest V.,

Steindl Imre utca 8.

E-mail: szemle@bv.gov.hu

SZÁMUNK SZERZŐI

DR. ESTÓK JÓZSEF címzetes egyetemi docens, történelmi szak-
cióvezető, Magyar Börtönügyi Társaság

PROF. DR. GELLÉR BALÁZS JÓZSEF PHD (Cantab.), LL.D
(ELTE), tanszékvezető, ELTE ÁJK, Büntetőjogi tanszék

DR. LŐRINCZ JÓZSEF c. egyetemi tanár, Eötvös Loránd Tuda-
mányegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

DR. MEZEY BARNA egyetemi tanár, ELTE Eötvös Loránd Tuda-
mányegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Állam- és
Jogtörténeti Tanszék. ORCID ID: 0000-0002-2234-9452

SCHMEHL JÁNOS bv. vezérőrnagy, bv. főtanácsos, az országos
parancsnok biztonsági és fogvatartási helyettese

VÁRKONYI ZSOLT KRISTÓF főosztályvezető, BvOP Hivatal,
Stratégiai, Elemzési és Tervezési Főosztály

A megjelenő írások nem a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága, hanem a szerzők saját, tudományos szabadságon alapuló álláspontját képviselik.

Szerkesztőségünk olyan dolgo-
zatokat vár a szerzőktől, amelyek

a társadalmi devianciákat, a büntetés-végrehajtásra vonatkozó joganyagot, a fogva tartás, a fogvatartotti népesség sajátosságait, problematikáját a tudományos közvélemény által elfogadott tudományterületek (kriminológia, szociológia, pszichiátria, pszichológiai, vezetéselmélet, pedagógia, műszaki tudományok, szakmatörténet stb.) szempontjából elemzik, értékelik. A dolgozatok eredetiségükért és tartalmukért a szerző vállalja a felelősséget. Kérjük, a kéziratokon tüntessék fel nevüket, munkahelyüket, munkahelyüket, telefonszámukat, lakcímüket és – ha van – tudományos fokozatukat, rendfokozatukat is.

KÖZLÉSI FELTÉTELEK

A beérkezett írásokat a szerkesztőség név nélkül továbbítja a bíráló bizottság tagjainak, véleményezés céljából. A megjelenés feltétele ezen tagok támogató véleménye, illetve a szöveg szerzőhöz való visszaküldését követően az átdolgozásra javasolt szövegrészek (ha vannak) javítása.

Szerkesztőségünk mindenkor fenntartja magának a jogot – a szerzővel egyeztetve – a kéziratok stilizálására, szerkesztésére, esetleges javítására. Amennyiben a beérkezett kézirat nem felel meg a formai követelményeknek, vagy tartalma nem illeszkedik a kiadvány szellemiségéhez, úgy a szerkesztőségnek nem áll módjában megjelentetni azt.

TARTALOM

VÁRKONYI ZSOLT KRISTÓF:

Előszó a Szent Adorján Millenniumi Emlékév (1019-2019)
tudományos konferenciasorozat konferencia kiadványaihoz

5

TANULMÁNYOK

ESTÓK JÓZSEF:

A büntetés-végrehajtás szervezetrendszerének alakulása
a 19. század közepétől a 20. század végéig

*Development of the organizational system of the Hungarian Prison Service
from the middle of the 19th century to the end of the 20th century*

8

GELLÉR BALÁZS:

A szabadságvesztés-büntetés helye, szerepe a szankciórendszerben
a Csemegi-kódextől a hatályos Büntető Törvénykönyvig

*The place and role of imprisonment in the system of penalties
from code Csemegi to legislation in force*

52

LŐRINCZ JÓZSEF:

A börtönügy jelenlegi szakmai arculatának kialakulása a 20. században

Creating the present professional identity of the prison system in the 20th century

62

MEZEY BARNA:

Ezer év fordulópontjai a hazai börtönügy történetében

Turning points in the Hungarian prison history during the last thousand years

80

SCHMEHL JÁNOS:

A Büntetés-végrehajtási Szervezet megújulásának áttekintése
a hatályos Bv. törvény szellemében

Overview on the reform in the Prison Service in line with the Prison code

94

RÖVIDEN

LŐRINCZ JÓZSEF:

Ajánló

108

1019–2019

ELŐSZÓ A SZENT ADORJÁN MILLENNIUMI EMLÉKÉV (1019-2019) TUDOMÁNYOS KONFERENCIASOROZAT KONFERENCIA KIADVÁNYAIHOZ

A Büntetés-végrehajtási Szervezet tudományos konferenciasorozatának célja a magyar büntetés-végrehajtás történetének – mint a magyar történelem, a jogtudomány és társ-tudományok szerves részének – tényszerű feltárása, megismertetése. A konferenciák tematikájának és témaköreinek előzetes kiválasztásakor mind szélesebb lehetőséget kívántunk biztosítani a büntetés-végrehajtási tevékenységhez kapcsolódó tudomány-területek kapcsolódási pontjainak bemutatására. A konferenciák célja a visszaesés csökkentésére irányuló tevékenységeink, a reintegrációs sikerek érdekében alkalmazott legjobb gyakorlatok, törvényben meghatározott és önként vállalt feladataink bemutatása a szakmai véleményformálók és az érdeklődők számára.

Tudományos konferenciasorozatunk kapcsolódik Szent Adorján – a büntetés-végrehajtás védőszentjének – magyarországi emlékének ápolásához, továbbá a Büntetés-végrehajtási Szervezet napjának szeptember 8-ai eseményeihez, ezeréves múltunk, hazánk és szakmánk történetének tényszerű, tudományos alapokon nyugvó bemutatásához.

A 2019. február 12-én „Ezer év hazánk és szakmánk történetében” címmel megtartott nyitókonferencia a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága, az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, valamint a Magyar Börtönügyi Társaság szervezésében valósult meg. A konferencia kísérő rendezvényeként háromnapos kiállítás és bemutató előadások keretében ismerkedhettek meg a látogatók a büntetés-végrehajtási szakterületek főbb tevékenységeivel, a Bv. Holding által a fogvatartotti munkáltatás során gyártott termékekkel, illetve lehetőség volt a mintazárka, a tiltott tárgyak felkutatásának, a kényszerítő eszközök szakszerű használatának megismerésére.

A Börtönügyi Szemle 2019. évi 1. lapszámában lehetőséget kívántunk biztosítani a tudományos konferenciákon elhangzott előadások szerkesztett változatainak tanulmány formájában való közlésére¹.

1 A 2019. április 2-án „A humán tudományok a reintegráció sikeréért” címmel megtartott szegedi konferencia előadásainak tanulmányként való megjelenését következő lapszámunk biztosítja.

A konferenciák helyszíneinek kiválasztásakor figyelemmel voltunk arra is, hogy a budapesti helyszínek mellett társrendezői partnereink között szerepeljen a Szegedi Tudományegyetem, a Pécsi Tudományegyetem és a Miskolci Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara, felkért előadóink között pedig a felkért egyetemek oktatói és kutatói.

A Szent Adorján Millenniumi Emlékév (1019-2019) Tudományos konferenciasorozatának záró eseménye a Magyar Tudomány Ünnepehez kapcsolódó tanácskozás lesz, melynek méltó helyszínt biztosít a Magyar Tudományos Akadémia.

A konferenciasorozathoz társszervezőként csatlakoznak majd a záró esemény során az Országos Kriminológiai Intézet (OKRI) és a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) kutatói.

Estók József

A BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁS SZERVEZETRENDSZERÉNEK ALAKULÁSA A 19. SZÁZAD KÖZEPÉTŐL A 20. SZÁZAD VÉGÉIG

Development of the organizational system of the Hungarian Prison Service from the middle of the 19th century to the end of the 20th century

Tanulmányomban a magyarországi büntetés-végrehajtás – XVIII. század második felétől a XX. századig terjedő időszak – irányításának, szervezetrendszerének változásait mutatom be. Különös tekintettel azokra a módosulásokra, melyek a kiegészítéstől, majd a Csemegi-kódex – az új Büntető Törvénykönyv – életbelépését követően jelentős befolyással voltak börtönügyünk fejlődésére és a századfordulóig tartó időszak látványos intézményhálózat fejlesztését eredményezték. A XX. századi kitekintés során értékelésre és elemzésre kerül a századfordulótól a második világháború befejezéséig terjedő, majd az 1945-től 1952-ig tartó időszak, benne az 1950. évi II. törvény (Bt.) hatálybalépése miatt bekövetkezett változásokkal. Továbbá azokkal az irányítási szervezeti módosításokkal, melynek eredményeként a börtönügy felügyelete 1952 márciusától az igazságügyi tárcától a belügyi tárcához került. Az 1952-1963-ig terjedő időszak belügyi irányítása – amely leginkább a politikai leszámolásokkal, a megtorlásokkal jellemezhető – szintén számtalan irányítási és szervezeti változást eredményezett. Az 1963-tól 2000-ig terjedő időszakban a börtönügy irányítása, felügyelete ismét az igazságügyi tárcához került. A korszak jogpolitikai változásai, majd az 1989-es rendszerváltozást követő reformintézkedéseknek köszönhetően ismét számos szervezeti változás történt, melyeket a tanulmányból megismerhet az olvasó.

Kulcsszavak: Igazságügyi Minisztérium, Csemegi-kódex, büntetőnovella, Államvédelmi Hatóság, Belügyminisztérium, BvOP

In my study I present the changes in the management and the organization of the Hungarian penitentiary system from the second half of the 18th century to the 20th century. Particularly with regard to the modifications that had a significant influence on the development of our prisons, that followed the time of the Austrian-Hungarian Compromise, later the new Penal Code named the Csemegi Codex entering into force and resulted in the development of a spectacular institution network development up until the turn of the century. The analysis of the 20th century includes the evaluation of the different time periods, first from the turn of the century to the 2nd World War. Then from 1945 to 1952, which includes the changes due to the Act II of 1950 coming into force, and furthermore the changes in the management organization that led to the supervision of the Prison Service to be transferred from the Ministry of Justice to the Ministry of Interior from March 1952. The period of 1952-1963 under the interior control may be mainly characterized by political reprisals and retaliations and resulted in numerous changes as well. In the period from 1963 to 2000 the administration and supervision of the Prison Service was brought to the Ministry of Justice again. Thanks to the changes in the legal policy of the era and the reform measures following the change of regime in 1989, many organizational changes were made that the reader could learn from the study.

Keywords: Ministry of Justice, Csemegi Codex, Criminal Law, State Security Authority, Interior Ministry, PSHQ

A büntetés-végrehajtás irányításának, szervezetrendszerének korai előzményei Magyarországon

Hazánkban a XVIII. század második felét követően csökkent a halálbüntetés és az egyéb – főleg a testfenyítő – büntetések száma, ugyanakkor a szabadság elvonásával járó büntetések alkalmazása terén jelentős emelkedés volt tapasztalható.

Nem voltak, illetve nem épültek az egyre növekvő számú elítéltek elhelyezésére szolgáló létesítmények, ezért a szabadságvesztés jellegű büntetéseket

- a vármegyék tömlőceiben, ahol az irányítás, a felügyelet a megyei alispán, a tiszti főügyész, illetve a várnagy hatásköre volt;
- a törvényhatósági joggal felruházott városok tömlőceiben, ahol a főbíró, a városfiskálisa, illetve a porkoláb kezében volt a rendelkezési jog;
- a pallosjoggal rendelkező feudális uradalmak tömlőceiben, ahol az uradalmi fiskális és a porkoláb voltak a rendelkező, intézkedő, illetve kezelő személyek; továbbá
- a nagyobb községek börtöneiben, amelyek a település bírójának felügyelete és irányítása alatt állottak;

hajtották végre.

A katonaság váraiban, erődítményeiben helyezték el a hajóvontatásra és a sáncmunkára ítélt rabokat, valamint a politikai foglyokat.

A törvényhatósági vármegyei börtönök feletti felügyeletet a vármegyék gyakorolták, általában a második alispánon és a tiszti főügyészen keresztül. A törvényhatósági börtönökben és a különböző helyeken működő – eltérő építészeti és elhelyezési adottságokkal rendelkező tömlőcökben – igen eltérő szabályok vonatkoztak a rabokra és azok tartására, kezelésére. Tóth Mór *Tanulmányok a börtönügy terén* című művében így mutatja be az akkori viszonyokat: „Hazánkban a 48-as évek előtt a börtönök három irányban, de fájdalom! csak egy rendszer szerint voltak kezelve:... a megyei alispán, tiszti főügyész és a várnagy,... a főbíró, város fiskálisa és porkoláb,... az uradalmi fiskális és a porkoláb, voltak az intéző, rendelkező személyzet, kiktől a rabok elhelyezése, foglalkozása, sorsuk könnyítése, vagy súlyosbítása függött; valóban pedig csak is a várnagyok, porkolábok és uradalmi hajdúk voltak a börtönkezelésnél a legnagyobb hatalmak, és pedig azért, mert előljáróik magasabb társadalmi állása ily csekélységek feletti gondoskodást nem engedhetett meg.”¹

A kialakult helyzet ismeretében, a Helytartó Tanács már 1763. évi körrendeletében „véleményadásra szólította fel a vármegyéket, hogy... fenyítőházakat, hol és mi módon lehetne felállítani. A megyék azonban, bár a gondolat felvetését helyeselték, de mivel az intézmény felállításával járó anyagi terheket nem akarták vállalni, az ügyet az Országgyűlésre tartozónak vélték.”²

Hazánkban az első központi börtön magánkezdeményezésre létesült. Gróf Esterházy Ferenc, Mária Terézia magyar tanácsosa 1770-ben telket és épületet ajánlott fel Szempcen

1 Tóth Mór: *Tanulmányok a börtönügy terén*. Eger, 1874. 8–9. o.

2 Kabódi Csaba – Lőrincz József – Mezey Barna: *Büntetéstan alapfogalmak*. Budapest, Rejtjel, Kiadó, 2005. 127. o.

egy országos fenyítőház létesítésére. Az intézmény 1772-ben nyitotta meg kapuit, majd a fenyítőházat 1780-ban szintén a gróf birtokán lévő Tallósra helyezték át, ahol 1785-ig fogadta a beutaltakat. Végül az intézetet 13 évi működés után a szegedi várba költöztették. A szegedi fenyítőház – korabeli kifejezéssel: javítóház (Domus Correctoria Szegediensis) – 1831-ig állt fenn.

A fenyítőházak több funkcióval létesítmények voltak, ide helyezték el a bűnelkövetőket, férfiakat, nőket, fiatalkorúakat vegyesen, ide utalták be a halálbüntetés alól felmentetteket, a szülők által beadott, kezelhetetlen gyermekeket, de tébolydaként is működött.

A fenyítőház(ak) feletti felügyeletet a Helytartó Tanács látta el, a szegedi fenyítőházat, 1807-ig a Helytartó Tanács, 1807-től a Csongrád megyei alispán felügyelte. Működését (működésüket) a Helytartó Tanács rendeletben részletesen szabályozta. A beutalás a Helytartó Tanács jogköre volt, azzal a feltétellel, ha volt jogerős bírói ítélet és a féléves rabtartási költséget a vármegyék kifizették.

A fenyítőházak irányítása, működtetése az igazgató, ellenőr, felügyelő együttes feladata volt, az őrzésre katonákat rendeltek ki. Ez a kezdetleges szervezeti struktúra és a működésre vonatkozó rendelkezések – ha csak kísérleti jelleggel is – már tartalmaztak olyan konkrét, személyhez köthető felelősségi és célirányos feladatrendszert, amelyben egyfajta tudatosság, célra orientáltság fedezhető fel.

Erdélyben 1787. január 1-jétől működött a szamosújvári tartományi (provinciális) börtön, amit – a katonai várból – II. József 1786. március 27-i udvari rendelete alapján szerveztek börtönné.

A szamosújvári börtön felügyeletét és igazgatását az erdélyi főkormányzók látták el. *„A börtön elöljárósága ebben az időben a következő volt: egy várnagy, egy írnok, egy őrmester, egy takarítószolga és 24 tartományi őr. Az utóbbiakat a katonai szolgálattól kilépett, fél-rokkant katonákból is fel lehetett fogadni.”*³

A neoabszolutizmus korában (Bach-korszak) 1852 és 1860 között Magyarországon hatályba léptették az osztrák birodalmi büntető törvénykönyvet. A törvénykönyv központi büntetési neme a szabadságvesztés volt, amelyet az igazságszolgáltatás gyakran alkalmazott, azonban a végrehajtáshoz, a megnövekedett elítéltségszám befogadására nem volt elegendő férőhely, nem épült ki az ehhez szükséges intézményrendszer, börtönhálózat.

A helyzet kezelésére a Habsburg-kormányzatnak gyors intézkedéseket kellett tenni. Végül 1854-ben megszületett a döntés – az állami fegyintézetek felállításáról –, melynek értelmében meglévő objektumokat (várakat, katonai erődöket, volt egyházi ingatlanokat és más középületeket) alakítanak át börtönné. Így lett fegyintézet 1854 és 1858 között a korábban katonai erődítményként működő Lipótvár, Illava és Munkács vára, a váci nemes ifjak kollégiumának épített intézet Vácon, illetve Márianosztrán az egykori pálos rendi kolostor. Hozzájuk csatlakozott 1857-től Erdélyben – az egyetlen, eleve fegyintézetnek épített nagyenyedi, és a már 1786-tól „provinciális” börtönként – 1850-től országos fegyházként – működő szamosújvári intézet, Horvátországban pedig Lepoglaván a szintén pálos rendi kolostor, valamint a zágrábi erőd.

1852 és 1860 között a magyarországi állami fegyházak felügyeletét a m. kir. Helytartótanács, Erdélyben a kolozsvári királyi Kormányzóság, Horvátországban pedig a

3 Megyery István: A magyar börtönügy és az országos letartóztatási intézetek. Közzéteszi a magyar kir. Igazságügyminisztérium. Budapest, 1905. 11. o.

zágrábi helytartótanács látta el. Az intézetek felszerelését és eszközeit a m. kir. Állami Számvevőség évente leltározta, és erről jelentést készített a helytartótanácsnak, az építkezések felügyeletét a budai cs. kir. Építészeti bizottság látta el.⁴

A büntetések végrehajtására az osztrák büntető törvénykönyvnek a büntetés- végrehajtásra vonatkozó rendelkezései és más, alacsonyabb szintű birodalmi jogszabályok – többek között az 1850. évi cs. bir. belügyminiszteri börtönszabályzat – voltak érvényben.

A munkácsi fegyintézet jelentéséből az állapítható meg, hogy ebben az időben az intézeteket igazgatóság irányította, lelkész, illetve tiszteletdíjas lelkészek és orvos alkalmazásával. A biztonságot az őrparancsnok, a főfegyőrök és a fegyőrök mellett a kirendelt katonai őrizet szavatolta.⁵

1854-ben az osztrák igazságügyi minisztérium rendeletben szabályozta a hatósági fogházak szervezetét és a foglyokkal való bánásmódot. Ebben az időben a hatósági fogházak felügyeletét a cs. kir. megyei törvényszékek és a városi bíróságok látták el.

1861 és 1867 között az állami fegyintézetek változatlanul a helytartótanács felügyelete alá tartoztak. A személyzeti és a fontosabb gazdasági ügyek a m. kir. udvari kancellária hatáskörébe kerültek.

1861-ben az Országbírói Értekezlet visszaállította az 1848 előtti büntető törvények hatályát, megtiltotta a rendi különbségeket és a testi büntetések alkalmazását. Ismét az egységes irányítás nélküli tisztí ügyész és a kincstár képviselője lett a közvádó.⁶

1861-1867 között az állami fegyintézetek változatlanul a Helytartó Tanács felügyelete alatt álltak, a személyzeti és a fontosabb gazdasági ügyek a m. kir. udvari kancellária hatáskörébe kerültek. A hatósági fogházak felett a megyei kormányzók, a főispánok, akadályoztatásuk esetén az első alispánok gyakorolták a felügyeletet. A hatósági fogházak a megyei kormányzók, a főispánok, ezek távollétében az első alispánok felügyelete alatt működtek.

A Helytartó Tanács 1863. július 10-i 20.172 sz. rendeletében részletesen szabályozta a hatósági fogházak szervezetét és a foglyokkal való bánásmódot.

A büntetés-végrehajtás irányításának, szervezetrendszerének alakulása a kiegyezéstől a századfordulóig

1867. március 10-én megalakult a m. kir. Igazságügyi Minisztérium, ezzel egy időben a hazai börtönügy felügyelete is a minisztériumhoz került. A minisztérium megalakulása után azonnal intenzív jogalkotási munka vette kezdetét.

1869. február 10-i hatállyal az igazságügy-miniszter kiadta a „*Házzsabályok és szolgálati utasítások a m. kir. országos fegyintézetek és az azoknál alkalmazott hivatalnokok és örök számára*” című IM rendeletet, amely megreformálta a fegyintézetek vezetésének kérdését és az intézetek teljes belső rendszerét, továbbá részletes szabályokat tartalmazott az új házirend, a kezelés és a felügyelet terén is. A gyakorlati tapasztalatokra figyelemmel a miniszter – rövid időn belül – az 1870. június 10-én kelt IM rendelettel a fentiekben

4 Megyery: i. m. 34–38. o

5 Megyery: i. m. 34–38. o

6 Vókó György: A magyar büntetés-végrehajtási jog. Dialóg Campus Kiadó Szerzői jog ©2014 Dialóg Campus Kiadó Copyright 2014. Vókó György 2014. 20. o. (2019.02.14.)

jelzett házszabályok és szolgálati utasítások javított, illetve bővített változatát adta ki. Ez a szabályzat hosszabb távra rendezte az intézetek működésével, működtetésével kapcsolatos kérdéseket.

1868. május 1-től az erdélyi intézetek felügyelete a kormányzék alól az Igazságügyi Minisztériumhoz kerültek.

A közigazgatási hatóságok fogházai, a törvényhatósági börtönök 1871-ig a vármegyék, így a Belügyminisztérium fennhatósága alatt működtek. Az 1871. évi XXXII. törvény 32. §-a alapján a törvényhatóságok börtönei és azok felszerelése az új bíróságokhoz került.

Elkészült és elfogadták az 1871. évi XXXII. tc.-et, a kir. törvényszékekről és járásbíró-ságokról, valamint az 1871. évi XXXIII. tc.-et, a királyi ügyészségről. Az ügyészségről szóló törvény az ügyészi szervezetet is az Igazságügyi Minisztérium felügyelete alá helyezte.

Az 1871. évi XXXIII. tc. 25. §-a szerint: „Az ügyész a törvényszéki fogház fölött felügyel, és öröködi különösen, hogy a foglyokkal való bánásmód, azok őrzete, élelmezése, ruházata, a fogházak tisztántartása, és egyáltalában a fogházi rend és fegyelem iránt fennálló törvényes rendeletek pontosan végrehajtassanak, és e végett a fogházakat havonként legalább egyszer megvizsgálja.”⁷

1874. február 18-án az igazságügy-miniszter – egy addig részletesen nem szabályozott terület zavartalan, jogszerű működésének érdekében – kiadta a 696. sz. IM rendeletet (továbbiakban: foghr.) „a kir. elsőfolyamodású bíróságok fogházainak és börtöneinek kezelése és az azokban letartóztatottak irányában követendő bánásmód tárgyában”⁸.

A jogszabályi rendelkezések alapján kir. törvényszékek és a járásbíró-ságok mellett működő fogházak feletti felügyeletet a kir. ügyészek látták el, amelyet a törvényszéki fogházaknál ők maguk végeztek, a járásbíró-sági fogházaknál pedig helyettük a kir. járásbírák látták el.

Összegezve: a járásbíró-sági fogház felett a kir. járásbíró-ság vezetője (foghr. 180. §), a törvényszéki fogház felett a kir. ügyészség vezetője, vagy annak helyettese gyakorolta a felügyeletet (1871. évi XXXIII. tc., 25. §, foghr. 179. §).

Az országos büntetőintézetek közvetlenül az Igazságügyi Minisztériumnak voltak alárendelve. Ide tartoztak a fegyházak, az államfogházak, néhány kivétellel a kerületi börtönök, továbbá a közvetítő és a javítóintézetek. A bírósági fogházaknak a kir. főügyész volt a másodfokú (1871. évi XXXIII. tc., 27. §-ának d. pontja, 1891. évi XVII. tc., 2. §-ának 3. pontja), illetve az Igazságügyi Minisztérium volt a harmadfokú felügyeleti szerve.

Tehát valamennyi intézet felett az igazságügy-miniszter gyakorolta a legfőbb felügyeletet.

Magyarországon „az igazságügyi tárcához került börtönügy irányításához nem állítottak fel az osztrák megoldáshoz hasonló országos felügyelőseget, ehelyett először osztály-tanácsost bíztak meg a börtönügyek intézésével, majd különböző ügyosztályokhoz – a II. és a III-hoz. – került a börtönügy (csupán 1906-ban alakították ki önálló ügyosztályt a börtönök általános felügyeletére).”⁹

7 1871. évi XXXIII. tc., a királyi ügyészségről. Ezer év törvényei – www.1000ev., hu

8 Megyery: i. m. 151. o. – Megyery István idézett művében szükségesnek tartotta megjegyezni (169. o.), hogy ebben az időben „a börtönügy fejlődését jelentékenyen előmozdították a budapesti és a marosvásárhelyi kir. főügyészek útmutató rendeletei is.”

9 Kabódi – Lőrincz – Mezey: i. m. 131. o.

Az első magyar büntető törvénykönyv – ami az 1878. évi V. tc.-ben öltött testet, és Csemegi-kódex néven vonult be jogi irodalmunkba – a szabadságvesztés-büntetés öt különálló nemét határozta meg: a fegyházat, az államfogházat, a börtönt, a fogházat és az elzárást. A törvénykönyv a büntetések neveinek lényegét rögzítette, a humanizmus, az igazságosság és a fokozatosság (progresszív rendszer) talaján állt.

A fokozatos rendszer új intézményrendszer – magánzárkás intézetek, börtön, közvetítő- és javítóintézetek – létesítését tette szükségessé. A törvényi rendelkezések végrehajtására – az akkor igen kedvező gazdasági környezetben – jelentős börtönépítési program vette kezdetét. Ekkor – illetve a századfordulót követő első évtizedben – épült meg a törvényszéki és a járásbírósi fogházak zöme (a mai börtönrendszerünk kb. 80%-a): 1883-ban a kishartai (ma Állampuszta) mezőgazdasági jellegű közvetítő intézetet, 1885-ben adták át rendeltetésének a csillagrendszerben épült Szegedi Kerületi Börtönt, 1886-ban nyitották meg egy elhagyott cukorgyár helyén a Sopronkőhidai Fegyintézetet, 1896-ban kezdte meg működését – a főváros által ingyen felajánlott telken, az ugyancsak csillagrendszerben épített – a Budapesti Gyűjtőfogház, 1892-ben épült fel a Budapesti Törvényszéki Fogház, a Markó.

Az új intézményhálózat létrehozását nem csak a büntető törvénykönyvben foglalt rendelkezések indokolták, hanem a meglévő, rendkívül lepusztult, heterogén szerkezetű intézményrendszer mielőbbi felszámolása. Hazánkban 1886 végén a meglévő ügyészségi és járásbírósi fogházak 21,55%-a állami, 14,23%-a ingyenes, 22,20%-a törvényhatóságoktól átvett épületekben, 42,02%-a bérházakban volt elhelyezve. Ezt a helyzetet tovább bonyolította az a tény, hogy voltak olyan intézetek, amelyek két – különálló – objektumban voltak elhelyezve.¹⁰

Az új büntető törvénykönyv életbe lépését követően 1880-ban az igazságügy- miniszter kiadta a 2106/1880. IM. számú rendeletet, melynek mellékletei (fegyház, börtön, fogház rendtartások stb.) részletesen szabályozták a büntetés-végrehajtást.¹¹

Magyarországon 1872-ben „a kir. törvényszéki (ügyészségi) fogházak száma a budapesti és a marosvásárhelyi kir. főügyészségek területén 107, az ügyészségi fogházaktól elkülönített járásbírósi fogházak száma pedig 274 volt.”¹²

A kir. ügyészségi fogházakban rendszerint egy fogházfelügyelő, egy-két börtönőrmester, illetve több börtönőr, míg a kir. járásbírósi fogházaknál egy-két börtönőr teljesített szolgálatot.¹³

A felügyelő és őrszemélyzet létszáma 1872-ben 1 206 fő (102 fogházfelügyelő, 123 börtönőrmester és 981 börtönőr) volt, a börtönőrök létszáma 1873-ban 1 358 főre emelkedett.¹⁴ Az intézeti státuszok fenti felsorolása egyben az intézetek szervezeti struktúrájára is utal.

A gyakorlat által visszaigazolt tapasztalatok alapján a közigazgatási és igazságszolgáltatás szervezeti és területi rendszer beosztást folyamatosan módosították.

10 A budapesti és maros-vásárhelyi kir. főügyészek jelentése a felügyeletük alá tartozó fogházak állapotáról, 1872–1886. Budapest, 1887. LÜ. Könyvtár. 24–26. o.

11 Szöllősy Oszkár: Magyar börtönügy. A büntetések és biztonsági intézkedések végrehajtása. 2. bővített. kiadás Budapest, 1935, Révai Testvérek Irodalmi Intézet Rt. 43. o.

12 Megyery: i. m. 151. o.

13 Megyery: i. m. 174. o.

14 Megyery: i. m. 174. o.

Végül megszületett az 1890. évi XXV. tc. a kir. ítélőtáblák és kir. főügyészségek szervezéséről, amely minden kir. ítélőtábla mellé szervezett kir. főügyészséget. A törvényi módosítás, mely 1900. január 1-el lépett hatályba – érintette a Büntetés-végrehajtás Szervezetét is – hosszabb távra lezárta a módosítások folyamatát. A fenti törvény hatálybalépését követően tizenegy kir. főügyészség gyakorolta a főfelügyeletet a kir. bírósági fogházak felett.¹⁵

A századfordulón hazánkban 9 országos, 65 törvényszéki, 313 járásbírói fogház működött.¹⁶ (Később ezt a hálózatot olyan speciális intézmények egészítették ki, mint: az Igazságügyi Országos Megfigyelő és Elmeógyógyító Intézet, az Országos Rabkórház, az Országos Börtönügyi Múzeum, a Bűnügyi Embertani Laboratórium és a Börtönügyi Tauffer Könyvtár.)

Az orsz. büntetőintézetekben rendszeresített állományi kör: I. Tisztviselők: (igazgató, titkár, büntetőintézeti főtiszt, illetve tiszt (ellenőr, gondnok, igazgatási irodavezető, díjnok, kezelő)¹⁷ főorvos, orvos, lelkész, tanító,¹⁸ őrparancsnok) II. Őrsemélyzet: (főfegyőrök és fegyőrök, börtönőrmesterek, börtönőrök, nőfelügyelők, az IMEI-ben főápolók és ápolók) III. Műszaki alkalmazottak: (munkavezetők, gépészek).¹⁹

Kir. ügyészek vezetése alatt álló fogházak személyzete: [kir. ügyész, fogházvezető tiszt (fogházfelügyelő, fogházgondnok), orvos (tiszteletdíjas) lelkész (tiszteletdíjas), tanító (tiszteletdíjas), fogházőrmester, fogházőrök].²⁰

A járásbírók vezetése alatt álló fogházak személyzete: (kir. járásbíró, 1-2 fogházőr a letartóztatottak forgalmától függően.)²¹

(A fenti szervezeti struktúrák 1945 után még rövid ideig léteztek.)

A büntetés-végrehajtás irányításának, szervezetrendszerének alakulása a századfordulótól 1945-ig

A századfordulótól 1945-ig több fontos változás következett be a hazai büntető igazságszolgáltatásban, mely érintette a börtönügy területét is.

1908-ban az I. büntetőnovella rendezte a fiatakorúak börtönügyét a felnőttektől elkülönített fogházbüntetés és speciális végrehajtási rendszer előírásával (az oktatás, képzés előterbe helyezése stb.).

1910 végéig tizenhárom, a főügyészségi székhelyen lévő törvényszéki fogházat jelöltek ki fiatakorúak befogadására. (1913-tól az egy évnél hosszabb szabadságvesztésre ítélteteket a budapesti Gyűjtőfogházba vonták össze, lemondva az új intézet építéséről.)

15 Megyery: i. m. 291. o.

16 Kabódi – Lőrincz – Mezey: i. m. 132. o.

17 A jogi képzéssel bíró tisztviselőket a „büntető-intézeti fogalmazó” cím illette meg.

18 Az orvos, tanító, lelkész lehetett főállású, vagy tiszteletdíjas.

19 Megyery: i. m. 291- 297. o.

Szóllósy Oszkár: i. m. 381 - 407. o.

20 Szóllósy Oszkár: i. m. 382. o. 389. o.

21 Szóllósy Oszkár: i. m. 382. o. A járásbírói fogházak közül csak a jászberényi fogház élén van fogházgondnok, aki több fogházzal rendelkezik s egyszersmind az ottani férfidologház vezetője is. A többi járásbírói fogházban csak egy-egy fogházőr teljesít szolgálatot a járásbírói fogház vezetője felelőse alatt.

Az 1920-as évektől három intézetben – a nyíregyházi, a pestvidéki és a pécsi fogházakban – helyezték el a fiatakorúakat.²²

Az 1913. évi XXI. tc. vezette be a dologház intézményét a közveszélyes, munkakerülő csavargókkal szemben alkalmazandó biztonsági rendszabályt. 1916-ban a jászberényi járásbíróóság fogházában a férfi, a kalocsai törvényszéki fogházban pedig a női dologházat rendezték be.²³

Az 1928. évi X. tv. vezette be a szigorított dologház intézményét a visszaesők azon körével szemben, akiket a bűnözői életvitel, szokásszerű bűnözés jellemez. A férfiakat ideiglenesen a soproni fegyházban, a nőket a márianosztrai fegyintézetben helyezték el.²⁴

A börtönök a századfordulót követően is – a korábbi felügyeleti rendnek megfelelően – az Igazságügyi Minisztérium felügyelete alatt álltak. Ahogy azt már korábban jeleztük, a börtönök általános felügyeletére 1906-ban alakítottak ki önálló ügyosztályt a minisztériumban.²⁵

Ezt követően újabb módosítások következtek be, melyek eredménye az alábbiakban olvasható.

1910-től a börtönüggyel a VII. Ügyosztály, a fiatakorúakat érintő javítóintézeti, illetve börtönügyi kérdésekkel a IX. Ügyosztály foglalkozott.²⁶

1914-től a fiatakorúak börtönügyével összefüggő kérdések a III., a IV., az V. és a VII. ügyosztály hatáskörébe tartozott, azonban az ügyosztályok minden esetben a IX. ügyosztállyal egyetértésben járhattak el.²⁷

1919 végén a börtönügy gazdasági részének intézésére külön ügyosztály alakult, mely az állam súlyos pénzügyi helyzetére tekintettel főként a rab munkajövedelem fokozására fektette a hangsúlyt.²⁸

1919. január 1-től a fiatakorúak ügye az V. Ügyosztály – Fiatakorúak ügyeit intéző osztály –, minden más ügy pedig a VI. Ügyosztály – Börtönügyi Osztály – hatáskörébe tartozott.²⁹

1932-ben a fiatakorúak ügyeit intéző külön osztályt és a börtönügyi osztályt egyesítették, ezzel a büntetések végrehajtása és a javítónevelés egységes, központi irányítás alá került.³⁰

1944-ben változatlanul a VI. Ügyosztályhoz – a Börtönügyi és fiatakorúak ügyeit intéző osztályhoz – tartozott a börtönügy.³¹

A trianoni békediktátum (1921: XXXIII. tc.) után a megcsonkított országban 6 országos büntetőintézet, 23 törvényszéki és 113 járásbíróági fogház maradt.

22 Lőrincz – Nagy: i. m. 35 - 36. o

23 Lőrincz – Nagy: i. m. 36. o

24 Lőrincz – Nagy: i. m. 36. o

25 Kabódi – Lőrincz – Mezey: i. m. 131. o

26 A m. kir. igazságügyminisztérium fogalmazó személyzetének és a hatáskörébe tartozó ügyeknek a beosztása. 8972/1910. IM. E. sz. Bp. Pesti Könyvnyomda Részvény-társaság. 1910. 19. o. 23. o.

27 A m. kir. Igazságügy minisztérium ügybeosztásának kiegészítése 8.561/1914. IM sz. rendelet. Igazságügyi Közlöny XXIII. évf 1. szám. Bp. 1914. január 28. 8-9.o.

28 Szöllősy Oszkár: i. m. 53.o.

29 A m. kir. Igazságügy minisztérium hatáskörébe tartozó ügyeknek beosztása. 31.728/1918. IM sz. rendelet. Igazságügyi Közlöny XXVII. évf 12. szám. Bp. 1918. december 31. 647-655.o.

30 Szöllősy Oszkár: i. m. 59.o.

31 Igazságügyi Évkönyv 1944. évi. Közérdekű igazságügyi tudnivalók gyűjteménye. A m. kir. Igazságügyi hatóságok szervezete és címtára. Összeállította: Dr. Bartha János. Bp. 1944. XII.-XII. o. Igazságügy Minisztérium Könyvtára.

Az 1920-as évek végén a kis forgalmú járásbíróági fogházak közül 25 megszüntetésre került, így a járásbíróági fogházak száma 90-re csökkent, a törvényszéki fogházaké pedig a bajai törvényszéki kirendeltség fogházával 24-re emelkedett.³²

Időközben 1919 szeptemberében zsúfoltság miatt Budapesten kiségitő fogházakról kellett gondoskodni. Ideiglenesen a Szerb utcai régi zálogházat (1921. augusztus hóban megszüntették) alakították át fogházzá a budapesti és pestvidéki törvényszék foglya-
inak elhelyezésére. A „terrorista-foglyok” számára a Margitkörüti katonai fogház két emeletét, a női letartóztatottak ideiglenes elhelyezésére a Conti utcai katonai fogházat engedte át a honvédelmi minisztérium.³³

Vácon 1929-ben felépült a fegyintézet mellett a 18 kórtermes, 100 ágyas, országos jellegű rabkórház, a tüdőbetegek számára nyitott fekvőcsarnokkal, laboratóriummal, gyógyszerterrárral, műtő és röntgen helyiséggel.

A kórház építése miatt az államfogház épületének egy része lebontásra került, ezért a váci államfogház működését bizonytalan időre felfüggesztették.³⁴

1941 októberében a politikai ügyek tárgyalására létrehozták a Magyar Honvéd Vezérkari Főnökség (VKF) Bíróságát és több büntetőintézetet jelöltek ki katonai, illetve a fasizmus és a háború ellen fellépő személyek fogva tartásának fogantatására. (Az intézet vezetését általában a korábbi parancsnokok, igazgatók látták el, akiket katonai tartalékos állományba vettek, illetve neveztek ki. Ez egyben azt is jelentette, hogy a Magyar Honvéd Vezérkari Főnökség (VKF) a Bíróság hatáskörébe tartozó, a börtön-
ügyet érintő ügyekben a hadsereg illetékes szervei rendelkeztek felügyeleti joggal.³⁵

Az 1930/31. évi kimutatás szerint a főállású börtönügyi tisztviselők (igazgató, titkár, főtiszt, orvos, lelkész, tanító, őrparancsnok, fogalmazó, fogházgondnok stb.) létszáma 94 fő, a tiszteletdíjas alkalmazottak (orvos, lelkész, tanító) létszáma 88 fő volt, az őrszemélyzet 1 460 főből állt.³⁶

Az előzőekben felsorolt intézeti tisztviselői kör az egyértelmű bizonyítéka annak, hogy az 1930-as évek intézeteinek szervezeti felépítése megegyezett a századforduló szervezeti struktúrájával. (A fenti beosztások, munkakörök, amelyekből az intézetek szervezeti struktúrája is lekövethető, 1945 után még rövid ideig léteztek.)

A büntetés-végrehajtás irányításának, szervezetrendszerének alakulása 1945–1952-ig

„A II. világháború befejeződése után az újjáformálódó politika erők közös törekvése a fasiszta maradványok felszámolása volt. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány első intézkedései közé tartozott a jogrend helyreállítása és a számonkérés feltételeinek megteremtése.”³⁷

32 Szöllősy Oszkár: i. m. 51.o.

33 Szöllősy Oszkár: i. m. 51.o.

34 Szöllősy Oszkár: i. m. 56.o.

35 A királyi törvényháztól a fegyház és börtönig. A Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön centenáriumi évkönyve 1905–2005. (Szerk. Estók József) Sátoraljaújhely, 2005, Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön. 328. o.

36 Lőrincz – Nagy: i. m. 37. o.

37 Lőrincz – Nagy: i. m. 37. o.

A háborús bűnösök felelősségre vonásával kapcsolatosan megjelent az Ideiglenes Nemzeti Kormányának a 81/1945. ME. számú rendelete a népbíráskodásról, amely 1945. február 5-én lépett hatályba és megteremtette a jogi és személyi feltételeit a büntető eljárások lefolytatásának. A rendelet szerint a kiszabható büntetések a halálbüntetés, a fegyház, a börtön és a fogház büntetés volt, illetve megjelent az internálás intézményének a beemelése a büntetési rendszerünkbe.³⁸

A 81/1945. ME. számú rendeletet módosító 1140/1945. ME. számú rendelet – amely 1945. május 1-jén lépett hatályba – a büntetési rendszer szigorítását eredményezte, eltörölte a fogház és az internálás büntetést, bevezeti új büntetési nemként a korszak másik leghírhedtebb, legkegyetlenebb büntetési nemét, a kényszermunka büntetést. (Az internálás, ami továbbra is létező és a hatalomnak, az emberi önkényeskedésnek szinte korlátlanul teret adó lehetőség rendőri kényszerintézkedés maradt.)³⁹

Kényszermunkatáborként működtek: a budapesti, a szegedi és a márianosztrai büntetőintézetek, 1946 közepéig a soproni fegyintézet (a határ közelsége miatt áthelyezték innen a fogvatartottakat), később olyan intézetekbe irányították a fogvatartottakat, ahol a folyamatos munkavégzést biztosítani tudták.

Az internálás – amint azt a fentiekben jeleztem – három hónapig maradt a büntetési rendszer része, a továbbiakban rendőri kényszerintézkedéssé vált. Ezt a változtatást azzal indokolták, hogy az újjászervezett, „demokratikus” rendőrség már alkalmas lesz e jogintézmény gyakorlására.⁴⁰

Az államhatalom gyakorlásával kapcsolatos kormányrendelet a „királyi” jelző használatának mellőzéséről intézkedett: *„amíg az ország alkotmányos berendezésének és az állam formájának meghatározásáig, az állami hivatalok (bíróság, honvédség, pénzügyi és egyéb közigazgatási hatóságok) címében vagy annak rövidítését mellőzni kell. Ugyanez alkalmazandó az állami hivatalok pecsétjeivel kapcsolatosan is.”*⁴¹

1945 után továbbra is az Igazságügyi Minisztérium irányította a börtönügyet. Az újjászervezett minisztériumban kezdetben három osztály működött, a börtönügy a Börtönügyi és Házassági Osztály feladatkörébe tartozott.⁴²

Rövid időn belül, az 1666/1945. IM. eln. számú rendelettel ismét módosították a minisztérium szervezetét, és ettől kezdve a VI. Ügyosztályhoz – a Börtönügyi és Fia-talkorúak Ügyeit Intéző Osztályhoz – tartozott a börtönügy.⁴³

38 Az Ideiglenes Nemzeti Kormányának 81/1945. M.E. sz. rend. A népbíráskodásról. (IM. Közlöny LIV. (1945.) évf. 9-16. o. Országgyűlési Könyvtár)

39 Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1.440/1945. M.E. sz. rendelete. A népbíráskodásról szóló 81/1945. ME. számú rendelet módosítása és kiegészítése tárgyában (IM. Közlöny LIV. (1945.) évf. 54-59.o. Országgyűlési Könyvtár.)

40 Lőrincz – Nagy: i. m. 37. o

41 Az Ideiglenes Nemzeti Kormányának 539/1945. M. E. sz. rendelete. „Az államhatalom gyakorlásával kapcsolatos egyes kérdések rendezéséről.” (1945.évi Magyar Közlöny 11. szám). A rendelet kihirdetésének napján lép hatályba. Az 539/1945. M. E. számú rendelet kihirdetésének napja: 1945. évi március hó 24.”

42 Új magyar központi levéltár közleményei. III. kötet. Bp. 1988. Lekli Béla: Az Igazságügy Minisztérium szervezete és iratkezelése 1945-1985 között. 187-200. o. https://library.hungaricana.hu/hu/view/MolDigiLib_UMKLTkozl_03/?pg=5&layout=s 2019.02.17. 15.14. h.

43 Igazságügyi Évkönyv 1948. évi. Közérdekű igazságügyi tudnivalók gyűjteménye. Összeállította: Dr. Bartha János. Bp 1948. 11 – 12. o. Igazságügy Minisztérium Könyvtár

A fenti szervezeti struktúra módosítására a Népgazdasági Tanács 1951. november 29-én hozott 407/21/1951. számú határozata alapján került sor, amely megszüntette az Igazságügyi Gazdasági Igazgatóságot és helyette – a letartóztatottak eredményes, hatékony foglalkoztatása, a rabmunka kiszélesítése, annak a tervgazdasági rendszerbe szervezése érdekében – 1951. december 1-el felállították új szervezetként a Közérdekű Munkák Igazgatóságát a (KÖMI-t). A határozat szerint a KÖMI felállításával egyidejűleg az Igazságügyi Minisztériumban Büntetés-végrehajtási Főosztályt kellett szervezni az IM Büntetőjogi Osztályának a büntetés-végrehajtással foglalkozó részlegéből.⁴⁴

Az Igazságügyi Minisztérium felügyeleti, irányító szerepe az alábbi megoldások szerint érvényesült:

A járásbírói fogház gazdasági ügyei a járásbíróság vezetőjéhez, a büntetés-végrehajtási jogkörök az államügyészség, illetve a járásbírói közvádlo hatáskörébe tartoztak.

A megyei bírósági fogházat az államügyészség elnöke felügyelte.

A bírósági fogházaknak a főállamügyész volt a másodfokú, az igazságügyi miniszter pedig a harmadfokú felügyeleti hatósága.

Az országos büntetőintézetek közvetlenül az igazságügyi miniszternek voltak alárendelve.⁴⁵

Ez a felügyeleti, irányítási rendszer 1951 végén az *IM. VI. Büntetés-végrehajtási Főosztály* létrehozását követően szűnt meg.

A világháborút követően a 8.400/1945. M.E számú rendelet – magas szintű jogszabály – vezeti be a letartóztatóintézet /li./ elnevezést és az li. alkalmazottaknál elrendeli a honvédségnél működő rendfokozati és előléptetési rendszer alkalmazását.⁴⁶

A rendelet végrehajtásáról szóló miniszteri rendelet pedig – rendfokozatilag – besorolta az állományt az li. őrtől az li. vezérőrnagyig.⁴⁷ Ezzel az intézkedéssel a büntetés-végrehajtás az egyenruházott fegyveres szervek körébe sorolódott be.

Más fegyveres szervekhez hasonlóan a letartóztatóintézeti alkalmazottaknál is elrendelik az egymás közötti érintkezés során a rendfokozattal és az ehhez kapcsolódó „bajtárs” szóval történő megszólítást. Az előjáró pedig az alárendelttel szemben az „ön” szót is használhatta. Az intézkedéssel megszűnt az alkalmazottak „fegyőr”-i elnevezése.⁴⁸ A jelentéseknél mellőzni kellett az alázattal, tisztelettel és az ezekhez hasonló kifejezések használatát.⁴⁹

44 Bódiné Beliznai Kinga -Mezey Barna: A magyar börtönügy kutatásának alapjai. Jogtörténeti Értekezések 20. ELTE Állam- és Jogtudományi Kara, Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék kiadványa. Bp. 2000. 148-149. o

45 Ideiglenes szolgálati szabályzat letartóztatóintézeti alkalmazottak részére: Az igazságügyi miniszter 31.000/1950. IM III/2. sz. rendeletéhez. 15. fejezet. 104- 111.§ 40-41. o.. Országgyűlési Könyvtár

46 8.400/1945. M. E. számú rendelet.(Kihirdettetett 1945. szept. 21-én – M.K. 132. szám.) Forrás: Két év hatályos jogszabályi, 1945-1946. Szerkesztették: Dr. Bacsó Ferenc, Dr. Mikos Ferenc, Dr. Szabó Imre, Dr. Némethy László, Dr. Szabóky Jenő, Bp. 1947. 234-235. o.

47 27.000/1946. (1946.V.2.) IM. számú rendelete. Igazságügyi Közlöny, LV.(1946.) évf. 5. sz. 1946. május 31. 165-167. o. A letartóztató intézeti alkalmazottak illetményeinek és nyugellátásának rendezéséről szóló 8.400/1945. M. E. sz. rendelet végrehajtása tárgyában.

48 Majoros Richárd: Új agyar börtönügy, Az igazságügy minisztérium börtönügyi osztálya által 1949. augusztus hó 1-ig kibocsátott körrendeletek gyűjteménye. Készült az Igazságügyi Ipari Vállalat Váci Üzemének Nyomdájában. 1949. 79.536/1947. IM. rend. 56. o.

49 Majoros: i.m. 58.o.

Az 1948 júliusában a 7.700/1948. Korm. számú rendelettel az igazságügyi miniszter főfelügyelete alatt álló letartóztató és nevelő intézetekben, valamint bírósági fogházakban létesített ipari és mezőgazdasági üzemek és vállalatok egységes irányítása, kezelése céljából az igazságügyi tárca kebelében központi szervként felállították az „Igazságügy Minisztérium Gazdasági Igazgatósága”-t (IGI). A centrális irányítás érdekében az intézetek mellett működő vállalatokat két önálló egységbe tömörítették: az Igazságügyi Ipari Vállalatba,⁵⁰ ahol elsősorban bútór, textil és cipőipari tevékenységet végeztek, valamint az Igazságügyi Mezőgazdasági Vállalatba,⁵¹ ahova hat nagyobb földterülettel rendelkező gazdaság tartozott – Állampuszta, Nagyfa, Baracska, Vác, Aszód és Márianosztra.⁵²

A munkáltatás szervezésének következő állomása volt, hogy 1949 márciusától a 12.780/1948. Korm. számú rendelettel a letartóztató intézetek mellett működő ipari és mezőgazdasági üzemeket az igazságügy-miniszter főfelügyelete alatt – mint azt már a fentiekben jeleztem – állami vállalatokká szervezték. Előírták a vállalatoknak a büntetőintézetektől való különválását, továbbá azt, hogy az intézet köteles a vállalat számára megfelelő munkaerőt biztosítani.⁵³

Az 1500/1951. (1951.II. 22.) IM. számú rendelettel létrehozták az Igazságügyi Gazdasági Hivatalokat Budapesten, valamint a vidéki megyei bíróságok székhelyein.

Ezek feladata volt az Igazságügyi Minisztérium alá rendelt igazságügyi hatóságok (intézmények) gazdasági és pénzügyi (kötségvetési) vonatkozású ügyinek intézése, többek közt a börtönök jelentős többségénél is. A rendelkezés nem terjedt ki az országos börtönökre, a budapesti és a szegedi megyei bíróság börtönökre, továbbá a fiatalkorúak nevelőintézeteire és fogházaira; ezeknek gazdasági és pénzügyi (kötségvetési) vonatkozású ügyeit az igazságügyi tárcánál központilag végezték.⁵⁴

1946-ban eltörölték az államfogház büntetést.⁵⁵ 1948. július 1-jével több járásbíróági fogházat megszüntettek. 1947/1948-ban az állami költségvetés indoklása szerint az országban 24 törvényszéki fogház, 76 járásbíróági fogház, 2 dologház, 4 kényszer-munkatábor, a fiatalkorúak ceglédi országos fogháza és a fiatalkorúak elhelyezésére kijelölt magánintézetek közül a lányok elhelyezésére szolgáló kecskeméti Jó Pásztor Háza működött.⁵⁶

50 2.620-581/10/1949.G. F. sz. Letartóztató-és nevelőintézetek mezőgazdasági üzemegységeiből állami vállalat létesítése. Gazdasági Főtanács Határozatok Tára. 1949. 10. szám. 260 o. Országgyűlési Könyvtár

51 2.620-581/10/1949.G. F. sz. Letartóztató-és nevelőintézetek mezőgazdasági üzemegységeiből állami vállalat létesítése. Gazdasági Főtanács Határozatok Tára. 1949. 10. szám. 263. o. Országgyűlési Könyvtár.

52 7.700/1948. (1948.VII.16.) Korm. számú rendelet Az Igazságügy Minisztérium Gazdasági Igazgatósága felállítása és működése. (MK.161.sz.1948.VII.18. 1607-08

53 12.780/1948. Korm. számú rendelet. Az igazságügyi letartóztató - és nevelőintézetek mellett működő ipari és mezőgazdasági üzemek állami vállalatát átszervezése tárgyában. kihirdetve 1948. évi december hó 17-én. mik. Rendeletek Tára, 1948.XII.21. 2583-2584. o.

54 1.500/1951. (1951.II. 22.) IM. számú rendelet. Az Igazságügyi Gazdasági Hivatalok létrehozásáról. IM. Közlöny LX.(1951.) évf. 1951.2. szám 86-89. o.

55 Az államfogház büntetést az 1946. évi. XIV. tc., szüntette meg.

56 Állami költségvetés - 1947-1948 | Könyvtár | Hungaricana - Library ... https://library.hungaricana.hu/hu/view/AllamiKoltsegvetes_1947-1948/?pg=1 2019.02.18.10.08 h..

Az 1950-ben megszületett „Ideiglenes Szolgálati Szabályzat” szerint hazánkban járásbírósi fogházak, megyei bírósági fogházak, országos büntetőintézetek és do-logházak működtek.⁵⁷

Az 1949. december 28-án kelt 4353/1949. M. T. sz. rendelet alapján az Államvédelmi Hatóság (ÁVH) önálló szervezettel kivált a belügyi tárca kötelekéből (korábban a Bel-ügyminisztérium Államvédelmi Hatósága, BM ÁVH elnevezéssel működött).

1950 elején az ÁVH az „osztályellenség” politika színteréről és a közéletből történő kiiktatásához megkapta (elfoglalta) a recski, a kazincbarcikai, a tiszalöki és a kistarcsai internálótáborokat.

1950 után több börtön az Államvédelmi Hatóság irányítása alá került, többek közt a budapesti Pestvidéki Fogház, a Markó utcai fogház II. és III. emelete, a Mosonyi utcai börtön, a Budapesti Gyűjtőfogház, a Váci Fegyház,⁵⁸ és az IMEI. (Egy 1953. júniusi jegyzőkönyv szerint az ÁVH elcseréli a Mosonyi utcai ingatlanát az IMEI épületére.⁵⁹)

Az 1951. évi Állami Költségvetés szerint hazánkban 6 országos büntetőintézet, 3 bírósági fogház, 18 megyei bírósági fogház, 2 törvényszéki fogház, 81 járásbírósi fogház, valamint az Igazságügyi Országos Megfigyelő és Elmeógyógyító Intézet és az Elmebetegek Igazságügyi Biztonsági Intézete – amely egyes fogyatékosainak megszüntetéséről és pótlásáról szóló 1948. XLVIII. tv. 5.§-ában szabályozott biztonsági őrizet foganatosítására szolgált – működött.⁶⁰

Az 1950. évi II. törvény (Bt.), amely 1951. január 1-jén lépett hatályba, eltörölte a Csemegi-kódex egész büntetési rendszerét. Az új szabályozás csak egyféle szabadságvesztést ismert, a „börtönt”. E mögött az egyre növekvő számú elítélt akadálytalan munkába állításának szándéka húzódott meg. A politikai igényeket kielégíteni akaró igazságszolgáltatás „az elítélteknek hazai történelmükben példátlan tömegét zúdította a börtönökre.” Az intézményrendszer gyors bővítésére érdekében – szovjet minta alapján – a „nyitott végrehajtási helyeknek”, gyáraknak, üzemeknek, bányáknak stb. átadása a büntetés-végrehajtás számára 1949-ben kezdődött el, és 1952 végére már szinte az egész országot behálózták az úgynevezett őrparancsnokságok, illetve munkahely-parancsnokságok, országszerte mintegy 45 helyen dolgoztattak elítélteket.⁶¹

A Népgazdasági Tanács 1951. november 29-én hozott 407/21/1951. számú, nem publikus határozatában – a megszűnő, nem megfelelő hatékonysággal működő Igazságügyi Gazdasági Igazgatóság helyett – a letartóztatottak eredményes, hatékony foglalkoztatása, a rabmunka kiszélesítése, annak a tervgazdasági rendszerbe szervezése érdekében 1951. december 1-el felállította a Közérdekű Munkák Igazgatóságát (KÖMI-t). A határozat szerint a KÖMI felállításával egyidejűleg az IM-ben Büntetés-végrehajtási Főosztályt kellett szervezni az IM Büntetőjogi Osztályának a büntetés-végrehajtással foglalkozó részlegéből és ehhez a főosztályhoz kellett, hogy tartozzon a KÖMI is. A dokumentum

57 Ideiglenes szolgálati szabályzat letartóztatási intézeti alkalmazottak részére... i. m. 40. o.

58 Lőrincz – Nagy: i. m. 38 - 39. o

59 0026/1953. ÁVH. Jegyzőkönyv. Az Elme megfigyelő épületének átadása – átvétele. 1953. 1. o. Bp. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár.

60 Állami Költségvetés az 1951. évre 1. ágazat igazgatási. 4. fejezet Igazságügy Minisztérium. Budapest, 1950. V. füzet. 45. o.

61 Lőrincz – Nagy: i. m. 38. o

az Országos Tervhivatal és különböző szaktárcák – közlekedés- és postaügy, építőipari, pénzügyi – közötti együttműködést írta elő.⁶²

A határozat II. fejezete tartalmazta a legfontosabb rendelkezést, nevezetesen, hogy a „KÖMI-t működésének megszilárdulása után a Belügyminisztérium”-nak át kell adni.⁶³

A határozat végrehajtása rövid időn belül megtörtént, 1951 végén létrehozzák az Igazságügyi Minisztérium VI. Büntetés-végrehajtási Főosztályát, amely rövid ideig működött az igazságügyi tárca alárendeltségében.

A VI. Büntetés-végrehajtási Főosztály szervezete:

Főosztályvezető: Garasin Rudolf, főosztályvezető-helyettes: Virágh Miklós. A VI. főosztály szervezetébe két önálló osztály – a VI/1. Igazgatási Osztály, a VI/3. Ellenőrzési Osztály és a VI/2. KÖMI – tartozott, az alábbiak szerint: VI/1. Igazgatási Osztály szervezetébe tartozott: /Politikai Alosztály, Személyzeti Alosztály/. A Személyzeti Alosztályon belül működő csoportok: /káder csoport, fegyelmi csoport/. Operatív Alosztály, az Operatív Alosztályon belül működő csoportok: /operatív csoport, rabmunkáltatási csoport/. Az Igazgatási Osztályon belül működő önálló csoportok: / kiképzési és oktatási csoport, nyilvántartó csoport, fiatalkorúak nevelési csoportja/. V/2. Közérdekű Munkák Igazgatósága (KÖMI) szervezetébe tartozott: /Termelési Osztály, Tervosztály, Főkönyvelőség/. A Főkönyvelésen belül működő csoportok: / anyag- és áruforgalmi csoport, munkaügyi csoport, beruházási csoport/. Költségvetési Osztály. VI/3. Ellenőrzési Osztály.⁶⁴

Az 1950-ben megszületett Ideiglenes Szolgálati Szabályzat szerint az országos büntetőintézet vezetője az intézetvezető tiszt volt.

Az országos büntetőintézet szervezete:

intézetvezető tiszt, intézetvezető helyettes, ellenőr, pénztáros, gazdasági hivatalvezető /gondnok/, büntetés-végrehajtási /törzskönyv/ irodavezető, személyi előadó, orvos, tanító, őrparancsnok, őrök, munkavezetők.⁶⁵

A megyei bírósági fogház vezetője a fogházvezető tiszt volt. A megyei bírósági fogház szervezete:

fogházvezető tiszt, büntetés-végrehajtási előadó, gazdasági előadó, orvos, / tiszteletdíjas/, őrök.⁶⁶

A megyei bírósági fogházakhoz tartozott még egy, vagy több járásbírósági fogház, amelyek – létszám forgalmuktól függően – egy fogházvezető tiszthelyettes irányítása mellett egy, vagy két őrrrel működtek.

A parancsnokok mellett minden intézetben politikai helyettesek, illetve politikai megbízottak dolgoztak.⁶⁷

62 Bódiné Beliznai Kinga -Mezey Barna: i. m. 148-149. o..

63 Bódiné Beliznai Kinga - Mezey Barna: i. m. 148-149. o.

64 33/1951. (1951.XII.12.) IM. számú napi parancs. Büntetés-végrehajtási Főosztály Igazgatási Osztály. (1-3. o.)

65 Ideiglenes szolgálati szabályzat letartóztatási alkalmazottak részére... i. m. 46 - 66. o

66 Ideiglenes szolgálati szabályzat letartóztatási alkalmazottak részére... i. m. 68 - 74. o

67 33/1951. (1951.XII.12.) IM...i. m. 1-2. o

A büntetés-végrehajtás irányításának, szervezetrendszerének alakulása 1952–1957-ig

A 2033/10/1952. MT. számú határozat alapján a büntetés-végrehajtás és a KÖMI az igazságügyi miniszter felügyelete alól a belügyminiszter felügyelete alá került, mint a BM VII. Büntetés-végrehajtási Főosztálya.⁶⁸

A Belügyminisztériumhoz került büntetés-végrehajtás általános felügyeletét és irányítását a belügyminiszter a kijelölt belügyminiszter-helyettesen (helyetteseken) keresztül gyakorolta.

1952-ben a BM /Büntetés-végrehajtási/ VII. Bv. Főosztály felügyelete, irányítása alá tartozott: 104 börtön (6 országos börtön, 2 fiataikorúak országos börtöne, 17 megyei bírósági börtön, 1 katonai börtön, 4 bírósági börtön, 74 járásbírósági börtön) és 42 munkahely (15 önálló munkahely: 5 szénbánya, 1 kőbánya, 6 építkezés, 3 mezőgazdasági munkahely, 27 nem önálló munkahely: 4 szénbánya, 5 kőbánya, 16 építkezés, 1 mezőgazdasági, 1 ásványbánya munkahely).

Az intézeti (intézményi) hálózathoz tartozott még: Büntetés-végrehajtás Központi Iskola, Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet, Büntetés-végrehajtás Központi Kórház,⁶⁹ Közérdekű Munkák Igazgatósága (KÖMI) vállalat.⁷⁰

A BM VII. Büntetés-végrehajtási Főosztály két szervezeti egységből állt: I. Testületi részleg, II. Közérdekű Munkák Igazgatósága, élén a főosztályvezetővel (Garasin Rudolf li. ezredes), aki egyben a KÖMI Igazgatóság igazgatója is volt. A főosztályvezető közvetlen irányítása alá tartozott a két főosztályvető-helyettes, a testületi részleget (Micskó Rudolf li. ezredes) és a KÖMI-t közvetlenül irányító Dr. Virágh Miklós.⁷¹

1952. november 1-től a büntetés-végrehajtás függetlenítette magát a bíróságok gazdasági hivatalaitól és a gazdasági feladatok ellátására, az országos, a megyei bírósági, a bírósági börtönöknél és az önálló munkahelyeken Gazdasági Hivatalok létesültek és a területi besorolás szerint ezekhez tartoztak a kijelölt börtönök, a nem önálló munkahelyek és a járásbírósági börtönök.⁷²

A Gazdasági Hivatalok szervezete: Gazdasági Hivatalvezető (előadó), Számviteli személyzet (könyvelő), Gazdasági személyzet (pénztáros, pénztár ellenőr), Gondnok (anyagbeszerző, anyagkezelő), Kezelési személyzet (irodakezelő, gépiró), Egyéb személyzet (műhelyvezető, gépész, iparos, kertgazdaság vezető, gépkocsivezető).⁷³

68 2 033/10/1952. MT. számú határozat - Közérdekű Munkák Igazgatóságának a belügyminiszter felügyelete alá helyezéséről. Határozatok Tára. 1952. március 29.10. szám, Bp. 1952. 82. o. Országgyűlési Könyvtár.

69 00259/5/1952. VII.Ü. Cs. BM. VII. Főosztály, Főkönyvelőség. 8/1952. pénzügyi utasítás. A büntetés-végrehajtási szervek Gazdasági Hivatalainak szervezete. Bp. 1952. október 29.12 - 15. o. Bp. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irrattár.

70 03/11/1953. BM. VII. Főosztály. Jelentés a KÖMI 1952. évi tervteljesítéséről és arról, hogy a titkárságnak az elítéltek munkáltatására vonatkozó határozatát a főosztály hogyan hajtotta végre. Bp. 1953. 1. o. Bp. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irrattár.

71 00141/1952. BM. A BM. VII. /Büntetés-végrehajtási/ Főosztály vezető utasítása. A 2033/10/1952. MT. számú határozat végrehajtásáról a főosztály átszervezéséről, szervezetéről. (1952. április 26.) 1. o. Bp. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irrattár.

72 00259/5/1952. VII.Ü. Cs.: i. m. 2-5. o.

73 00259/5/1952. VII.Ü. Cs.: i. m. 5 - 11. o.

1952. július 15-től a belügyminiszter módosította a „Letartóztatóintézeti Őrtestület” elnevezést „Büntetés-végrehajtási Őrség” elnevezésre. A rendfokozati elnevezés a li. hdgy. helyett, bv. hdgy.-ra változott.⁷⁴

A BM VII. Bv. Főosztály elnevezése 1953. augusztus 18-tól „BM Büntetés-végrehajtási Főosztály”.⁷⁵ A „BM Büntetés-végrehajtási Főosztály” elnevezést 1953. szeptember 1-től „BM Büntetés-végrehajtási (Börtönügyi) Parancsnokság”, elnevezésre módosították. A „főosztályvezetői” megnevezés „parancsnok-i” megnevezésre, a „főosztályvezető-helyettes-i” megnevezés „parancsnokhelyettes-i” megnevezésre módosult.⁷⁶

Napirendre került a belügyi igazgatás alá került intézményrendszer – börtönök, munkahelyek – új szervezeti felépítéséhez – 1952. május 20-tól – a korábbi nem fegyveres testületi elnevezések (beosztások) megváltoztatása.

Korábbi elnevezés:

- Börtönvezető
- Börtönvezető helyettes
- Őrparancsnokság vezető
- Őrparancsnokság vezető-helyettes
- Osztályvezető
- Kulcsos

Új elnevezés:

- Börtönparancsnok
- Börtönparancsnok helyettes
- Munkahely parancsnok
- Munkahely-parancsnokhelyettes
- Körletparancsnok
- Körletőr.⁷⁷

A főosztály felügyelete alá tartozó börtönök és munkahelyek szervezeti felépítése 1952. május 20-tól az alábbiak szerint változott:

A börtön /munkahely/ parancsnok közvetlen irányítása, felügyelete alá tartozott: /a Parancsnok /munkahely/ parancsnokhelyettes, a Személyügyi előadó, a Segédhivatal, a Büntetés-végrehajtási irodavezető /befogadó (letétkezelő)/ a Cenzúra, Statisztika, Gazdasági Hivatalvezető /gazdasági előadó, pénztár, illetmény számfejtő, letartóztatott pénztár, gondnokság, élelmezés, műhelyvezető, konyhavezető, gyógyszerértároló, gépkocsi előadó/ Orvos. Az egészségügyi intézetek esetében: Kórház /kórházi osztályvezető, orvosok, ápolók, műtősök./

A Parancsnokhelyettes, munkahely-parancsnokhelyettes felügyelete alá tartozott: Őrparancsnokok: külső őrség, belső őrség, előállító, átkísérő őrség, a fegyverzeti anyagkezelő, a telefonkezelő és a küldönc.

A politikai tiszt a börtön (munkahely) parancsnokával mellérendeltségi viszonyban állt, míg a többi beosztottnak előjárója volt, a politikai megbízott a börtön (munkahely) parancsnokának az alárendeltségébe tartozott.⁷⁸

A fenti szervezeti, irányítási, felügyeleti rendszer a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének 1953. június 28-i határozatát követően jelentősen megváltozott.

74 9.9333/100/1952. BM. utasítás. Belügyi Közlöny. 1952. 40. szám 671. o

75 BM. Bv. Főosztály. A Bv. Főosztály 25/1953. (1953. VIII. 18.) sz. napiparancsa. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irrattár.

76 BM. Büntetés-végrehajtási Parancsnokság 29/1953. (1953. IX. 5.) sz. napiparancs. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irrattár.

77 00152/1952. Ü. cs. BM VII. Főosztály. A börtönök munkahelyek állományának rögzítése, szervezeti felépítésük szabályozása, beosztási elnevezések megváltoztatása. I. o. MNL Csongrád Megyei Levéltára.

78 00152/1952. Ü. cs. BM VII. Főosztály.: i. m.

A BM Büntetés-végrehajtási (Börtönügyi) Parancsnokság változatlanul a Belügyminisztérium felügyelete alatt működött.

A belügyminiszter a felügyeleti jogkörét – a korábbi gyakorlatnak megfelelően – a belügyminiszter helyettesen (helyetteseken) keresztül gyakorolta. (1954-től a belügyminiszter felügyeleti jogköre a belügyminiszter I. helyettesén keresztül érvényesült.)

A KV határozata alapján a hatalom részleges közkegyelem gyakorlását hirdette meg. Felszámolásra kerültek az internálótáborok (Recsk, Kazincbarcika, Tiszalök és Kistarcsa), megtörtént az internáltak szabadítása. A táborok felszámolása 1953. október 31-re fejeződött be, azokat a büntetés-végrehajtás vette át.

A közkegyelmi rendelkezések végrehajtásának eredményeként a fogvatartottak létszáma átmenetileg csökkent, több börtönt ideiglenesen bezártak (a sátoraljaújhelyi és a jászberényi körzeti börtönt,⁷⁹ illetve a budapesti megyei börtönt). A „Markót” úgy szüntették meg, hogy a Budapesti Országos Börtönnel, a Gyűjtőfogházzal való egyesítését rendelték el.⁸⁰

Meghatározták az ÁVH által felügyelt börtönök átadását is a büntetés-végrehajtásnak. A HM Felügyelete alá tartozó katonai börtönöket szintén át kellett adni a büntetés-végrehajtásnak.

A közkegyelem gyakorlása miatt bekövetkezett, átmeneti fogvatartotti létszámcsökkenés miatt – mint arra már az előzőekben utaltam – ismét további börtönök, illetve munkatáborok működését szüntették meg.

1953. augusztus 19. napjától a „bíróági” elnevezés megszűnt. A jelzett időponttól a börtönök új névvel működtek tovább. (Például a Budapesti Megyei Bírósági Börtön, a Győri Megyei Bírósági Börtön, a Sátoraljaújhelyi Bírósági Börtön, a Járásbírói Börtön stb. helyett, a Budapesti Megyei Börtön, a Győri Megyei Börtön, a Sátoraljaújhelyi Börtön, és a Járás Börtön volt használható.)⁸¹

Az 1953. július 17-i Kormányhatározat elrendelte az Államvédelmi Hatóság és a Belügyminisztérium összevonását, egyben utasította a belügyminisztert, hogy a határozatnak megfelelően készítse el és terjessze be a Belügyminisztérium egységes szervezeti felépítéséről szóló javaslatát a Minisztertanácshoz.⁸²

A Belügyminisztérium Kollégiuma az 1953. augusztus 25-i ülésén határozati javaslat szerint Budapesten és valamennyi megyében létre kellett hozni a Belügyminisztérium egységes megyei főosztályait.⁸³

A belügyminiszter helyettes 1954. január 27-én kiadott intézkedése szabályozta a BM Büntetés-végrehajtási Parancsnokság és a megyei főosztályok büntetés-végrehajtási jogkörét. A megyei főosztályok középfokú irányító és ellenőrző szerveként működtek – hozzájuk utalt ügyekben – „... felelősek voltak a megye területén alájuk

79 BM Bv. Parancsnokság. A BVOPK. Vez. 10/1953. (1953.XII.18.) számú heti parancs Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár.

80 24-630/5/1954. B. M. Bv. A budapesti megyei börtön megszüntetése, 1. (1954. XI. 18.) Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár.

81 BM Bv. Főosztály. A Főosztály 25/1953. (1953.VIII.18.) sz. napiparancsa 2. p. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár.

82 500/6/1953./VII.17./ MT. számú határozat. Az államvédelmi Hatóságnak, mint önálló szervnek a megszüntetése és a Belügyminisztériummal való összevonása. 1. o. Országgyűlési Könyvtár.

83 A Belügyminisztérium Kollégiumának ülései. 1953-1956. Első kötet. Az 1953.július 28. és az 1956. július 22. közötti ülések. Összeállította, a jegyzeteket készítette és a bevezető tanulmányt írta: Kajári Erzsébet. Szerkesztette: Gyarmati György és S. Varga Katalin. Történeti Hivatal. Bp. 2001. 88. o.

*rendelt börtönökben és munkahelyeken a szolgálat irányításáért, a kiképzésért, az őrség és a letartóztatottak fegyelméért, valamint a szocialista törvényesség betartásáért.*⁸⁴

A főosztályok közvetlenül a belügyminiszter helyettesnek (helyetteseknek) voltak alárendelve. A börtönök közvetlen felügyeletét főosztályok szervezetéhez tartozó büntetés- végrehajtási alosztályok, csoportok, referensek látták el a Büntetés-végrehajtás Parancsnokságától kapott szempontok alapján (attól függően, hogy a felügyeletük alatt lévő területükhöz hány börtön, munkahely tartozott).

A büntetés-végrehajtási alosztályok, csoportok, referensek előjárói a Büntetés-végrehajtási Parancsnokság parancsnoka, annak első helyettese, továbbá a Büntetés-végrehajtási Parancsnokság politikai, személyzeti, őrszolgálati és büntetésfelügyeleti osztályainak vezetői voltak. Közvetlen előjárójuk a megyei főosztályvezető volt.⁸⁵

A megyei főosztályok alá nem rendelt börtönök és munkahelyek felett a közvetlen felügyeletet a Büntetés-végrehajtási Parancsnokság vezetője gyakorolta.⁸⁶ Ebbe a körbe tartozott: a Budapesti Országos Börtön (Gyűjtő), a Budapesti Körzeti Börtön (Katonai Börtön, Vizsgálati Fogda), a Tolnai Lajos utcai Börtön (Conti utca), a Márianosztrai Országos Börtön, a Váci Országos Börtön, a Büntetés-végrehajtás Központi Kórház, a Büntetés-végrehajtás Központi Iskola, a Büntetés-végrehajtás Központi Tisztképző Iskola.⁸⁷

A járási börtönök, a nem önálló büntetés-végrehajtási munkahelyek közvetlen felügyeletét a területileg illetékes, vagy az ezzel megbízott országos, megyei, körzeti börtön, illetőleg az önálló munkahely parancsnoka gyakorolta. A Büntetés-végrehajtási Parancsnokság vezetőjének a javaslatára a belügyminiszter bármely börtönt vagy büntetés- végrehajtási munkahelyet a Büntetés-végrehajtási Parancsnokság felügyelete alá vonhatott, illetve az illetékes megyei főosztály felügyelete alá rendelhetett.⁸⁸

Az 1.105/1954. (XII. 17.) Mt. számú határozat 22. p. alapján kiadott „Büntetés-végrehajtási Szabályzat” már jogszabályi szinten határozta meg a felügyeleti viszonyokat; „a büntetés-végrehajtási szervek felett a Büntetés-végrehajtási Parancsnokság útján a belügyminiszter gyakorolja a főfelügyeletet.”⁸⁹

A szabályzat (2.§.) a börtönöket négy csoportba sorolta: országos börtönök, megyei börtönök, körzeti börtönök, járási börtönök.⁹⁰

1956 októberében volt kísérlet arra, hogy a büntetés-végrehajtás felügyelete a Belügyminisztériumtól az Igazságügyi Minisztériumhoz kerüljön,⁹¹ de ezt a döntést 1963-ig elhalasztották.⁹²

84 00154/1953. BM Bv. Tük. A belügyminiszter helyettes intézkedése. (1953. XI. 3.) A BM Büntetés-végrehajtási Parancsnokság és a megyei főosztályok büntetés-végrehajtási jogköre. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár.

85 00154/1953. BM Bv. Tük. ...i. m. 1-16. o.

86 Büntetés-végrehajtási szabályzat. Budapest, 1955, Belügyminisztérium kiadványa. 3., 5. o. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár.

87 00154/1953. BM Bv. Tük. A belügyminiszter helyettes. i. m. 1. számú melléklet 1-8. o.

88 Büntetés-végrehajtási szabályzat ...i. m. 169-170. o.

89 Büntetés-végrehajtási szabályzat... i.m. 169. o

90 Büntetés-végrehajtási szabályzat... i.m. 169. o.

91 3624/X.15./1956. Korm. számú határozat - a büntetés-végrehajtás átadása a Belügyminisztériumtól az Igazságügyi Minisztériumnak. 1956. október 15. Országgyűlési Könyvtár.

92 3049./1956. Korm. számú határozat - a büntetés-végrehajtás felügyeletének a felülvizsgálata. 1957. január 27. Országgyűlési Könyvtár.

Az Elnöki Tanács megbízásából – 1956. október 27-én – Münnich Ferenc átvette a Belügyminisztérium vezetését.⁹³ Ettől kezdve a Belügyminisztérium újjászervezéséig, mint a Fegyveres Erők Főparancsnoka járt el. A Fegyveres Erők Főparancsnokaként hozott intézkedései érintették a Büntetés-végrehajtás Szervezetet, a személyi állományt és a fogvatartottakat egyaránt.

Hazánkba 1953. november 3-án 5 országos börtön, 3 mezőgazdasági munkahely, 2 fiatalkorúak börtöne, 3 körzeti börtön, 3 katonai börtön, 17 megyei börtön, 11 munkahely, 72 járási börtön, 1 hadifogolytábor (Tiszalöki) működött. A szervezeti rendszerhez tartozott a Bv. Központi Kórház, az IMEI, a Bv. Központi Iskola és a Bv. Központi Tisztképző Iskola.⁹⁴

1954. november 1-el – a nevelési célok jobb érvényesülése és az elhelyezési körülmények javítása érdekében – a ceglédi és a kecskeméti Fiatalkorúak Országos Börtönét felszámolták és a fiatalkorúakat a Sátoraljaújhelyi Országos Börtönben helyezték el.

1955-ben megindult a külső rabmunkahelyek felszámolása, 1955 novemberére az elítéltek többsége zárt intézetekbe került.⁹⁵ A férőhelyek számának növelése, a zsúfoltság csökkentése miatt a belügyminiszter helyettes a Minisztertanács Elnökségének 1955. október 18-i határozata értelmében a sopronkőhidai országos börtön, a Budapesti Megyei Börtön és a jászberényi körzeti börtön működését visszaállította.⁹⁶

A Büntetés-végrehajtási Szervezet részére 1954 augusztusában jóváhagyott állomány szerint változás következett be az országos parancsnokság és az intézetek szervezeti felépítésében.

A Büntetés-végrehajtási Parancsnokság szervezeti egységei: osztályok, alosztályok, csoportok, hivatal és a nevesített önálló munkakörök.

Az állománytáblázat szerint a BM Büntetés-végrehajtási Parancsnokság szervezete: országos parancsnok; parancsnokhelyettes /testületi/, parancsnokhelyettes KÖMI. Titkárság; / előadó, gépiró, Tük.- csoport, (ügykezelő, irodakezelő), Segédhivatal, (ügykezelő, hivatalsegéd), Anyagi csoport, (előadó, gépkocsivezető)./ Operatív Osztály, Börtönügyi Alosztály, Munkahely Alosztály, Cenzúrázó főelőadó. Személyzeti Osztály; /nyilvántartó/, Politikai Osztály; /szerkesztőség, BÖE. /Büntetés-végrehajtási Őrség Egyesülete/,⁹⁷ Őrszolgálati Osztály, Kiképzési Osztály, Büntetés-végrehajtási Osztály /Igazgatási Alosztály, Munkaerő Gazdálkodási Alosztály, nevelési szabadítási csoport, egészségügyi csoport, javító-nevelő főelőadó, nyilvántartó./ KÖMI parancsnokhelyettes; /főkönyvelőség, Terv- és Beruházási Osztály, Termelési Osztály, Ellátási Osztály, Munkafelügyeleti Alosztály./⁹⁸

93 20-1-173/1956. BM A belügyminiszter paranca (1956. X. 27.) Az Elnöki Tanács megbízásából a mai napon /Dr. Münnich Ferenc/ átvette a Belügyminisztérium vezetését. MNL. Bp. XA-B-1-az-20-1-173/1956

94 00154/1953. BM Bv. Tük. A belügyminiszter helyettes. i. m. 1. számú melléklet 1-4. o.

95 Lőrincz – Nagy: i. m. 39. o

96 24-171/388/1955. BM A belügyminiszter helyettes 53/1955. (1955.X.26.) sz. utasítása. A megszüntetett börtönök visszaállítása. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár

97 BM VII. Büntetés-végrehajtási Főosztály 3/1953. (1953.II.25.) sz. napiparancs – a Letartóztatóintézeti Őrség elnevezését a belügyminiszter 1952-ben Büntetés-végrehajtási Őrség elnevezésre módosította. A miniszter névmódosítást követően a Letartóztatóintézeti Őrtestület Egyesülete /LÖE/ elnevezést - 1953. február 14- től – Büntetés-végrehajtási Őrség Egyesülete /BÖE/ módosította. 1. o. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár.

98 Szn. BM Büntetés-végrehajtási szervezet állománytála 1954. augusztus hó. 1-56. o. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár.

Az intézetek szervezeti egységei: szolgálatok, szolgálati ágak, hivatal, iroda, nevesített önálló munkakörök, őrség.

Országos végrehajtó intézet szervezete: parancsnok; /parancsnokhelyettes, politikai helyettes, rabnevelő, operatív munkás/. Anyagi szolgálat; /szolgálatvezető, élelmezési szolgálati ág, ruházati szolgálati ág, építési- és elhelyezési, technikai szolgálati ág, műhelyvezető, rab-konyhavezető, konyhavezető, nyilvántartó, beszerző, raktáros, gépkocsivezető, konyhai beosztott, gépész./ Pénzügyi szolgálat; / szolgálatvezető, javadalomkönyvelő, rabkeresmény könyvelő, számfejtő, pénztáros./ Büntetés nyilvántartási iroda; /bny. irodavezető, befogadó, nyilvántartó, ügykezelő, cenzúrázó, segédhivatal./

Egészségügyi szolgálat; /orvos, ápoló/. Őrszolgálat; /őrparancsnok, őrparancsnok helyettes, körletparancsnok, belső őrség, külső őrség, munkáltató őr, előállító-átkísérő őr.

Megyei intézet/körzeti börtön szervezete: parancsnok, /politikai helyettes/. Anyagi szolgálat; /szolgálatvezető, élelmezési szolgálati ág, ruházati szolgálati ág, műhelyvezető, nyilvántartó - raktáros, gépkocsivezető, rabkonyha vezető vagy szakács, konyhai beosztott, gépkocsivezető./ Pénzügyi szolgálat; /szolgálatvezető, pénztáros./ Büntetés nyilvántartási iroda; /bny. irodavezető, cenzúrázó, befogadó, segédhivatal vezető./ Egészségügyi tiszthelyettes, Őrszolgálat; /őrparancsnok, körletparancsnok, belső őr, külső őr, előállító- átkísérő őr.

Önálló munkahely szervezete: parancsnok /parancsnokhelyettes, politikai helyettes, munkaügyi előadó, rabnevelő, operatív munkás, gépiró./ Anyagi szolgálat; / szolgálatvezető, élelmezési szolgálati ág, nyilvántartó – raktáros, szakács, gépkocsivezető./ Pénzügyi szolgálat; /szolgálatvezető, pénztáros, rabkeresmény könyvelő./ Büntetés nyilvántartási iroda; /bny. irodavezető, cenzúrázó, befogadó-nyilvántartó, segédhivatal vezető./ Egészségügyi tiszthelyettes, Őrszolgálat; /őrparancsnok, körletparancsnok, belső őr, külső őr, munkáltató őr, előállító- átkísérő őr.

Nem önálló munkahely szervezete: karhatalmi helyettes / egészségügyi tiszthelyettes, gépiró./ Őrszolgálat; /őrparancsnok, körletparancsnok, belső őr, külső őr, munkáltató őr, előállító- átkísérő őr.

Járási börtön szervezete: parancsnok, /az intézet nagyságától, forgalmától függően/ (2- 10) beosztott őr.

(A Bv. Központi Kórház szervezeti felépítése – az egészségügyi szolgálat kivételével – azonos volt az országos intézetek szervezeti felépítésével. Az egészségügyi szolgálat szervezete: /vezető főorvos, vezető főorvos helyettes, orvos, segédorvos, ápoló, szülésznő, műtős, gyógyszerértékesítő, gyógyszerész, laboráns.)⁹⁹

A büntetés-végrehajtás irányításának, szervezetrendszerének alakulása 1957–1963-ig

A 8/1959. BM sz. utasítás [Bv. szabályzat] 502–503. §-a leegyszerűsítette a felügyelet és az ellenőrzés rendjét, ugyanakkor a főfelügyeletet változatlanul a belügyminiszter látta el a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága útján (502. §). Az országos, megyei és körzeti börtönök, valamint a büntetés-végrehajtási munkahelyek feletti

⁹⁹ Szn. BM Büntetés-végrehajtási szervezet állománytála 1954.. i. m. 1-56. o.

közvetlen felügyeletet a büntetés-végrehajtás országos parancsnoka, a járási börtönök felett pedig a területileg illetékes megyei börtön parancsnoka gyakorolta (503. §).¹⁰⁰

Az 1956. december 30-án kihirdetett 1956. évi 35. számú tvr. megszünteti a megyei főosztályokat. „A rendőrség szolgálatát a fővárosi és megyei főkapitányságokra, illetőleg járási, városi (kerületi) kapitányságokra tagozódva látja el. A járási, városi (kerületi) kapitányságok rendőrőrsökre és körzeti megbízottakra tagozódnak. A rendőrségi szervek irányítását, felügyeletét és ellenőrzését a Belügyminisztérium Országos Rendőr-főkapitánysága látja el.”¹⁰¹

1959. augusztus 1-jén lépett hatályba a 10–23/8/1959. BMh. 8. sz. parancs (Büntetés-végrehajtási testület Szolgálati Szabályzata), amely egyértelműen kimondta, hogy a büntetés-végrehajtás a Belügyminisztérium fegyveres, egyenruházott, igazgatási szerve.¹⁰² Az 1961. évi V. tv. a szabadságvesztés két módját határozta meg: a börtönt és a büntetés-végrehajtási munkahelyet.¹⁰³

A büntetés-végrehajtást érintő jogszabályokat, utasításokat, parancsokat összefoglaló, egységes szövegezésű szabálygyűjtemény, az 1961-ben megjelent Büntetés-végrehajtási szabályok hatályos gyűjteménye 1. §-a szerint „a szabadságvesztés büntetést a belügyminiszter felügyelete alatt álló börtönökben kell végrehajtani.” Az 5. § a börtönök öt csoportját különbözteti meg: „országos börtönök, körzeti börtönök, megyei börtönök, járási börtönök, mezőgazdasági büntetés-végrehajtási munkahelyek.”¹⁰⁴

A belügyminiszteri utasítás a büntetés-végrehajtás két fő feladatává az elítéltek őrzését és nevelését tette, egyben kötelező elvárásként kimondta, hogy minden más, a végrehajtás során jelentkező funkciót ezeknek kell alárendelni.

Ennek a célnak az elérése érdekében: megszüntették a KÖMI önállóságát, és azt a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság szervezetébe integrálták abból a megfontolásból, hogy különálló szervezetként ne zavarja az egységes büntetés-végrehajtási rendszer – elsősorban a nevelési szempontok – érvényesülését. A vállalati állomány egy részét hivatásos testületi taggá nevezték ki. Az országos parancsnokságon létrehozták a Termelési szolgálatot, és a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságon – szakterületek szerint – további osztályok kezdtek meg működésüket. Az ipari és a mezőgazdasági nagyüzemi munkáltatás – a termelőmunka – a nevelés fő eszközévé vált.

A letartóztató intézetekben új szolgálati ággként létrehozták a Nevelési szolgálatot és előírták, hogy minden 100 letartóztatott nevelésével egy nevelő foglalkozzon.

A Büntetés-végrehajtási Parancsnokság szervezeti egységei: osztályok, alosztályok, csoportok, hivatal és a nevesített önálló munkakörök.

A Büntetés-végrehajtási Országos Parancsnokság 1957. január 1-től az alábbi felügyeleti renddel és szervezeti struktúrával működött: Az országos parancsnok közvetlen felügyelete alá tartozott: a két országos parancsnokhelyettes, az Elnöki Osztály, a Bün-

100 Büntetés-végrehajtási szabályok hatályos gyűjteménye. A Belügyminisztérium Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság kiadványa. Budapest, 1961, 198. o. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irrattár

101 1956. évi 35. számú. tvr. a rendőrségről szóló 1955. évi 22. számú tvr. kiegészítéséről. Országgyűlési Könyvtár.

102 Büntetés-végrehajtási testület szolgálati szabályzata. Budapest, 1959. BM BVOP. 1959. 5. o. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irrattár.

103 Lőrincz – Nagy: i. m. 39. o

104 Büntetés-végrehajtási szabályok hatályos gyűjteménye i. m. 7- 8. o

tetés-végrehajtási Osztály. Az országos parancsnokhelyetteshez /szakmai területekért felelős helyettes/ tartozott: a Nevelési és Kiképzési Osztály, az Őrszolgálati Osztály, az Egészségügyi Osztály. Az országos parancsnokhelyetteshez /gazdasági területekért felelős helyettes/ tartozott: a Terv- és Termelési Osztály, az Anyagi- és Pénzügyi Osztály, a Munkafelügyeleti /önálló/ Alosztály.¹⁰⁵

A Belügyminisztériumban 1957 júniusában átszervezik a pénzügyi és a hadtápszolgálatot azzal a céllal, hogy bevezetésre kerüljön a testületi gazdálkodás. Ennek kapcsán önálló pénz- és anyaggazdálkodás bevezetését rendelték el az országos parancsnokságoknál, így a büntetés-végrehajtásnál is. Ezeknél a szerveknél – külön – Anyagi-és Technikai Osztályt, valamint Pénzügyi Osztályt kellett létrehozni. Az utasítás melléklete a 11-2150/1-1957. számú körlevél, ami a pénzügyi szolgálatok átszervezésének segédanyaga volt.¹⁰⁶

A következő szervezeti változás során a belügyminiszter valamennyi Belügyminisztériumi szervezeti egységnél (BM szervnél) a fegyelmi eljárások terén az egységes gyakorlat kialakítása, a fegyelem megszilárdítása érdekében elrendelte a BM Fegyelmi Osztály felállítását. A miniszteri parancs az Országos Parancsnokságokon – így a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságán is –, valamint az ORFK-n, a BRFK-n és a megyei rendőr főkapitányságokon is fegyelmi alosztályok létrehozását rendelte el.¹⁰⁷

A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoka annak érdekében, hogy erősödjenek a büntetés-végrehajtás szervezeti egységeinél a párt és KISZ alapszervezetek, javuljon a személyi állomány között végzendő politikai nevelő munka színvonala, kiemelte a Nevelési Alosztályt az Őrszolgálati és Kiképzési Osztály szervezetéből és létrehozta az önálló Politikai Alosztályt.¹⁰⁸

1958. április 24-től a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságán Politikai Alosztályt, Nevelési Alosztályt, Letartóztatottakat nyilvántartó csoportot, Munkaerő elosztási csoportot szerveztek.

Az új szervezeti egységek létrehozása után az országos parancsnok közvetlen felügyelete alá tartozott: a két parancsnokhelyettes, a Politikai Alosztály, a Személyzeti Osztály, a Titkárság, a Fegyelmi Alosztály és a Szerkesztőség.

Az országos parancsnokhelyettes közvetlen felügyelete alá tartozott: a Jogi- és Igazgatási Osztály (letartóztatottakat nyilvántartó csoport, munkaerő elosztási csoport), a Kiképzési- és Őrszolgálati Osztály (Nevelési Alosztály) és a Munkafelügyeleti Alosztály.

105 13-3-H-3/1957. BM BV. A Belügyminisztérium Büntetés-végrehajtási Parancsnokság 3/1957. sz. parancsa, 1957. március 5-én. 2. o. 2. p. „A belügyminiszter helyettes bajtárs 197/1957. sz. állomány parancsával Fülöp Ignác bv. alezredest saját kérelmére 1957. március 1-i hatállyal, nyugállományba helyezte egyben felmentette az országos parancsnokhelyettesi beosztásából,... a 203/1957. sz. állományparancsával 1957. március 1-i hatállyal kinevezte Tóth Ferenc-et bv. alezredesté, egyben beosztotta a Bv. Országos Parancsnokságra parancsnok helyettesnek.” Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irrattár.

106 6-201/1957. (13-2-48/1957.) A belügyminiszter 5/1957. (1957. VI. 7.) sz. utasítása. 1-2. o. + Melléklet: 11-2150/1-1957. számú körlevelek a pénzügyi szolgálatok átszervezéséről. 1-3. o. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irrattár

107 22-424/1957. A belügyminiszter helyettesének 28/1957. (1957. V. 8.) sz. utasítása. 1-2. o. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irrattár

108 13-3-H-37/1957. BM BV. A BM. Büntetés-végrehajtási Parancsnokság 37 /1957. sz. parancsa. (1957. XI. 13.) 1-3. o. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irrattár

Az országos parancsnokhelyettes közvetlen felügyelete alá tartozott: az Egészségügyi Osztály, a Pénzügyi és Ellenőrzési Osztály, az Anyagi- és Technikai Osztály, a Termelési- és Tervosztály.¹⁰⁹

A belügyminiszter 1958. február 10-én kiadott állománytáblázatban jóváhagyta a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságán a Politikai Nevelő Osztály szervezését. A belügyminiszter I. helyettese a jóváhagyott állománytáblázat alapján a politikai apparátus teljes megszervezése érdekében elrendelte – 1958. június 15-től – az országos, a megyei börtönöknél és a munkahely parancsnokságokon a politikai helyettesek beállítását, egyben megszüntette a nevelő-kiképző tiszti státust. A nevelő-kiképző tiszti feladatokat ezt követően, a szakmai továbbképzések irányítását, az intézetek parancsnokhelyetteseinek, ahol parancsnokhelyettesi beosztás nem volt rendszeresítve, ott az intézetek parancsnokainak kellett végezniük.¹¹⁰

A belügyminiszter 1958. január 28-i hatállyal kinevezte BM Büntetés-végrehajtási Országos Parancsnokság helyettes vezetőjének Kardos Gyula r. őrnagyot és egyben átminősítette büntetés-végrehajtási őrnaggyá,¹¹¹ majd 1958. november 17-i hatállyal az országos parancsnok politikai helyettesévé nevezte ki és megbízta a Politikai Osztályt a vezetésével.

Az országos parancsnokságon a fogvatartottak nevelésének szervezésére, irányítására és ellenőrzésére új szervezeti egységként létrehozták a Nevelési Osztályt. A Nevelési Osztályon belül Elvi és Szervezési Alosztályt és Oktatási Nevelési Alosztályt szerveztek. A Személyzeti Osztály elnevezését Személyzeti és Oktatási Osztályra, az Őrszolgálati és Kiképzési Osztály elnevezését Őrszolgálati Osztályra, a Jogi és Igazgatási Osztály elnevezését Igazgatási Osztályra, a Munkafelügyeleti Alosztály elnevezését Munkaügyi Alosztályra módosították.

Az országos parancsnok felügyelete, irányítása alá tartozott: (Kovács Gyula bv. ezredes) az Őrszolgálati Osztály, az Igazgatási Osztály, a Titkárság, a Fegyelmi előadók és a Szerkesztőség.

Az országos parancsnok politikai helyettese felügyelete, irányítása alá tartozott: (Kardos Gyula bv. őrnagy) a Politikai Osztály, a Nevelési Osztály (Elvi és Szervezési Alosztály, Oktatási Nevelési Alosztály) és az Egészségügyi Osztály.

Az országos parancsnokhelyettes felügyelete, irányítása alá tartozott: (Tóth Ferenc bv. alezredes) a Pénzügyi- és Ellenőrzési Osztály, az Anyagi- és Technikai Osztály, a Termelési- és Tervosztály és a Munkaügyi Alosztály.

A következő szervezeti változás során a belügyminiszter a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságon – 1961. április 10-i hatállyal – megszünteti Politikai osztályt és a politikai helyettesi beosztást, ezzel ismét a két parancsnokhelyettesi szervezeti rend állt vissza. Az országos parancsnok felügyelete alá tartozott: parancsnok helyettesek, Titkárság Személyzeti osztály, Fegyelmi előadók.

109 13-3- H-37/1957. BM. Bv. A BM. Büntetés-végrehajtási Parancsnokság 37 /1957. sz. parancsa. (1957. XI. 13.) 1-3. o. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irratár

110 10-24/1958. BM. A belügyminiszter I. helyettesének 11/1958. (1958.VI.10.) sz. parancs Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irratár

111 33-3-H-2/1958. BM. Bv. A Belügyminisztérium Büntetés-végrehajtási Országos Parancsnokának 2/1958. sz. parancsa, 1958. január 28-án, 1. o. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irratár

Az országos parancsnok helyettes (szakmai helyettes) felügyelete alá tartozott: a Pénzügyi- és Ellenőrzési Osztály, az Őrszolgálati Osztály, az Egészségügyi Osztály és az Oktatási Alosztály.

Az országos parancsnok helyettes (gazdasági helyettes) felügyelete alá tartozott: a Nevelési Osztály, a Terv- és Termelési Osztály, az Anyagi- és Technikai Osztály és a Munkaügyi Alosztály.¹¹²

1961. október 20-án Kovács Gyula ezredes helyett Szalai Zoltán hőr. alezredest nevezték ki a büntetés-végrehajtás országos parancsnokának.¹¹³

A fiatalkorú elítélteket 1959. január 6-tól Sátoraljaújhelyről átszállították és átmenetileg – 1959 és 1963 között – a Budapesti Országos Büntetőintézetben helyezték el.¹¹⁴

A Belügyminisztérium vezetése – a tököli internálótábor épületeibe – a Büntetés-végrehajtási Központi Kórházának a Tökölre történő telepítését rendelte el, amit 1961. január 15-ig végre kellett hajtani.¹¹⁵

A fiatalkorú letartóztatottakat 1963. július hó 1-től a Tököli Büntetés-végrehajtás Központi Kórház és Munkahelyen helyezték el.¹¹⁶ Az áttelepítést követően az intézet új elnevezése Fiatalkorúak Büntetés-végrehajtási Munkahely Parancsnoksága, Tököl lett.¹¹⁷

Az intézetek szervezeti egységei a következők voltak: a szolgálatok, az iroda, a nevesített önálló munkakörök és az őrség.

Mint azt fentebb már jeleztem, – országos parancsnoksághoz hasonlóan – minden intézetben létrehozták a nevelési szolgálatokat. Az őrség irányítását pedig az őrparancsnokok vették át.

1957-től létrehozták a főmérnöki, főkönyvelői státusokat. A vállalatoknál a polgári életnek megfelelő szervezeti struktúrát alakítottak ki: igazgató (egyben az intézet parancsnoka is), főmérnök, főkönyvelő, Titkárság, Gyártás-előkészítő Osztály, Termelési Osztály, Kereskedelmi Osztály, Terv-statisztikai Osztály, Számviteli Osztály, Munkaügyi Osztály, MEO (Minőség Ellenőrzési Osztály) Műszaki Osztály, (TMK).

Az 1962 novemberétől végrehajtott szervezeti változás a korábbiakhoz viszonyítva csak a felügyeleti rendben hozott változást, a szervezeti struktúrában nem.¹¹⁸

1957. április 18-tól szabályozták a börtönök és munkahelyek parancsnokainak és helyetteseinek hatáskörét, amely egyben az intézetek szervezeti struktúrájára is utal. Az országos végrehajtó intézetben az intézet parancsnokhoz tartozott: a parancs-

112 38-3-H-7/1961. BM. Bv. TÜK. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokának 7/1961. (1961. IV. 14.) sz. parancsa. Kovács Gyula bv. ezredes parancsnok felügyeli a két országos parancsnok helyettes, a Személyzeti Osztályt, a Titkárságot. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irrattár

113 10-21/23/1961. BM. A belügyminiszter 0023/1961. (1961. X. 20.) sz. parancsa. 1. o. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irrattár

114 A királyi törvényháztól a fegyház és börtönig. A Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön.. i. m. 204. o.

115 38 - 3 - H - 39/1960. BM. Bv. Tük. BVOPK. 39/1960. (1960. XII. 23.) sz. parancs a Büntetés- végrehajtási Központi Kórházának a Tökölre telepítése. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irrattár

116 38-3-H-18/1963. BM. Bv. Tük. A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnok 18/1963. (1963.VI.29.) sz. parancsa A fiatalkorú letartóztatottak elhelyezésének megváltoztatása. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irrattár.

117 38-3-H-35/1963. BM. Bv. Tük. BVOPK. 35/1963. (1963.XI.29.) sz. parancsa. A tököli intézet elnevezése Fiatalkorúak Büntetés-végrehajtási Munkahely Parancsnoksága, Tököl Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irrattár

118 38-3-H-28/1962. BM. Bv. A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokának 28/1962. (1962.XI.20.) sz. parancs. 1. o.. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irrattár

nokhelyettes, a bűnügyi nyilvántartó iroda, a kiképző-nevelő előadó, a rabnevelő, a főkönyvelő, a Tervosztály, a Munkaügyi Osztály, a Termelési Osztály, az Anyagi-ellátási Osztály, a fő operatív beosztott.

A parancsnok helyetteshez tartozott: az Anyagi Szolgálat, a Pénzügyi Szolgálat, az Őrszolgálat, az Egészségügyi Szolgálat.¹¹⁹

Bár nem tartoztak közvetlenül a Büntetés-végrehajtás Szervezetéhez, az intézetekben 1959. április 15-től létrehozták az Országos Rendőr főkapitányság vezetőjének közvetlen alárendeltségébe tartozó „Belső elhárító csoportokat”. A belső elhárító rendőri szervek az állomány körben tevékenykedtek. Feladatuk volt az állomány védelme, az ellenséges imperialista hírszerző szervek, a belső reakciós erők tevékenységének felderítése, az ellenséges nézetek forrásainak felkutatása.¹²⁰

A büntetés-végrehajtás irányításának, szervezetrendszerének alakulása 1963–1989-ig

1963-ban az Elnöki Tanács 24. sz. törvényerejű rendelete alapján a büntetés-végrehajtás kivált a Belügyminisztérium szervezetéből, és 1963. november 1-jei hatállyal ismét az igazságügy-miniszter irányítása és felügyelete alá került.¹²¹

Az 1966. évi 21. tvr. a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásáról és az előzetes letartóztatás foganatosításáról a szabadságvesztés büntetés négy fokozatát határozta meg: a szigorított börtönt, a börtönt, a szigorított büntetés-végrehajtási munkahelyet és a büntetés- végrehajtási munkahelyet.

Az 1971. évi 28. tvr. (Btk. novella) a halálbüntetés mellé visszaállította az életfogytig tartó szabadságvesztést, 1972. január 1-jétől a fegyház, szigorított börtön, börtön és fogház fokozatot határozta meg.

Az 1974. évi 9. tvr. a szigorított őrizetet vezette be a különösen veszélyes visszaesőkkel szemben. [Sopronkőhidai Fegyház és Börtön, majd Váci Büntetés-végrehajtási Intézet, és a Kalocsai Fegyház és Börtön. (1989- ig működött.)]

Az 1974. évi 10. tvr. az alkoholisták kötelező munkaterápiás intézeti kezelését vezette be. A gyógykezelés végrehajtására megalakult a Nagyfai Munkaterápiás Alkoholelvonó Intézet (1990-ig működött).

1978. évi IV. tv. Büntető törvénykönyv a szabadságvesztés-büntetés fokozatait négyről háromra – fegyházra, börtönre és fogházra – csökkentette.

Az 1979. évi 11. tvr. a büntetések és intézkedések végrehajtásáról. (8/1979.(VI.30.) IM rend. Bv. Szab. és a 101/1980. IM ut. bevezeti az „átmeneti csoport” jogintézményét.

1983-1984-ben felépül Szegeden az Átmeneti Intézet a Dorozsmai úton, amit 1984. november 17-én adtak át. (1996-ig működött.)

1983-ban a büntetés-végrehajtás nevelési koncepciója deklarálta, hogy az elítéltekkel való foglalkozás összintézeti feladat.

119 13-3- H -7/1957. BM. Bv. A Belügyminisztérium Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokának 7/1957. (1957.IV.18.) sz. parancsa. 3. o. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár

120 10-21/8/1959. BM A belügyminiszter 8/1959 (1959.IV.13.) sz. parancsa - a „Belső elhárító csoportok” létrehozása, működése. 1-7. o. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár

121 1963. évi 24. számú tvr. a büntetés-végrehajtásnak az igazságügy miniszter felügyelete alá helyezéséről. IM Közlöny LXXI..(1963.) évf. 1963.13. szám 221. o.

1986-ban a büntetés-végrehajtás munkáltatás fejlesztési koncepciója a börtönvállalatok fokozódó válságára próbált megoldást találni.¹²²

Az 1984. évi 19. tvr. a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról vezette be büntetőjogunkba új fő büntetési nemként a szigorított javító-nevelő munkát a közveszélyes munkakerülőkkel szemben, és felépült a Martonvásári Intézet (gyűjtő, elosztó intézet).¹²³ (Az elítéltek foglakoztatása a legkülönbözőbb területeken történt, 1985-től a Dorogi Szénbányákban, Péligöldszentkereszten, az Újpesti Bőrgyárban, a Csepel Vasöntödében, 1986-tól a Nyírlugosi Állami Gazdaságban.¹²⁴ (A jogintézmény 1992-ig működött.)

Az igazságügy-miniszter BV.-2–1/1966. 001. sz. parancsával kiadott Szolgálati Szabályzat leszögezte, hogy a büntetés-végrehajtási testület az Igazságügyi Minisztérium egyenruházott fegyveres testülete.¹²⁵ (Erre vonatkozóan az 1976. évi I. tv. a honvédelemről is tartalmazott rendelkezéseket, amikor rögzítette, hogy fegyveres testületek: a rendőrség, a munkásőrség és a büntetés-végrehajtási testület, és egyben meghatározza a fegyveres testületek honvédelmi feladatait is.)

Az 1963. november 1-el az igazságügyi miniszter felügyelete alá tartozó Büntetés-végrehajtási Testület szervezete a „Szolgálati Szabályzat” szerint: a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságából – mint felügyeleti szerv –, továbbá 7 börtönből (szigorított börtön, börtön) 17 megyei börtönből (az előzetes letartóztatás fogatosítására), 6 büntetés-végrehajtási munkahelyből (szigorított munkahely, munkahely) állt. A fentiekben kívül ide tartozott a fiatalkorúak büntetés-végrehajtási intézete (fokozatuk szerint börtön vagy munkahely). Ehhez a szervezeti rendszerhez tartozott még a 12 büntetés-végrehajtási vállalat (ipari vagy mezőgazdasági) és a különleges feladatokat ellátó intézetek (a Büntetés-végrehajtás Központi Kórház és az Országos Megfigyelő és Elmeógyógyító Intézet).¹²⁶

A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságán rendszeresítik az országos parancsnok általános helyettesi beosztást.

Az őrszolgálati tevékenység egységes irányítása, az őrszolgálati munka összehangolása érdekében 1967. augusztus 1-től a sopronkőhidai, a márianosztrai, a sátoraljaújhelyi, a váci, a szegedi, a kalocsai, a tököli, a balassagyarmati, a budapesti országos, körzeti és megyei büntetés-végrehajtási intézeteknél az őrségek közvetlen irányítására őrségparancsnoki és rajparancsnoki beosztás létesült. A szegedi és a kalocsai intézetekben az őrségparancsnoki irányítási elvek figyelembevételével – további intézkedésig – a feladatot a parancsnokok általános helyettesei látták el. 1967. augusztus 1-től a fent

122 Lőrincz – Nagy: i. m. 43. o

123 116/1987. (IK. Bv. Mell. 10.) IM. utasítás a szigorított javító-nevelő munka büntetést végrehajtó intézet létesítéséről. Igazságügyi Közlöny Büntetés – végrehajtási Melléklete. 1987. december 30. 10. szám 201 –202. o. Büntetés- végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattára.

124 060/1987. (IK. Bv. Mell. 10.) OP. sz. intézkedés a martonvásári Szigorított Javító-nevelő Munkát Végrehajtó Intézet feladatairól. Igazságügyi Közlöny Büntetés – végrehajtási Melléklete. 1987. december 30. 10. szám 202 –204.. o. Büntetés- végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattára.

125 Bv-2-1/1966. IM A 001/1966. IM. (1966.V.1.) sz. parancs. A büntetés-végrehajtási testület „Szolgálati Szabályzata” Az IM Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságának a kiadványa. 1966. 7. o. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár

126 Bv-2-1/1966. IM A 001/1966. IM. (1966.V.1.) sz. parancs... i. m. 9-11. o.

jelzett intézeteknél az őrséget a parancsnok, a bűnügyi nyilvántartó irodát a parancsnok általános helyettese felügyelte.¹²⁷

Az Igazságügyi Minisztériumhoz került a Büntetés-végrehajtási Szervezet irányítása, felügyelete az 1969-es IM. SZMSZ 101/1969. (IK 2.) IM számú utasítás szerint: „Az igazságügy-miniszter, ... ellátja a büntetés-végrehajtás felügyeletét (az 1963. évi 24. sz. tvr. 1 §-a) alapján gyakorolja a NET. 1964. évi 129. számú határozatával módosított 1959. évi 105. számú határozatában biztosított jogkörét.” Az 1969. évi Szervezeti Működési Szabályzat szerint az igazságügyi miniszter jogkörét az első helyettesén keresztül gyakorolta. A minisztériumban a Személyzeti Főosztályon II/3. Büntetés-végrehajtási Személyzeti csoport működött.¹²⁸

Az 1969-es szabályzat szerint a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokához tartozott: az országos parancsnok általános helyettese, a közigazgatási- és munkáltatási főosztályvezető /országos parancsnok helyettes/, a Segédtszti Hivatal, a Személyzeti és Oktatási Osztály. Az országos parancsnok általános helyetteséhez tartozott: az Őrszolgálati Osztály, a Nevelési Osztály, az Igazgatási Osztály, az Egészségügyi Osztály, az M-RBV Önálló Alosztály és a Szerkesztőség. A Közigazgatási és Munkáltatási főosztályvezető, országos parancsnok helyetteshez tartozott: a Pénzügyi- és Ellenőrzési Osztály, a Termelési- és Beruházási Osztály, a Munkaügyi Osztály, az Anyagi- és Technikai Osztály.¹²⁹

Az 1976. március 26-án kelt – számnélküli – „IM Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság ügyrend” több módosítást is tartalmazott. Az országos parancsnok felügyelete alá tartozó Segédhivatal feladatait a Titkárság vette át, az országos parancsnokhoz került a korábban országos parancsnok általános helyettese által felügyelt Őrszolgálati Osztály. Az országos parancsnok általános helyettesének felügyelete alól az országos parancsnokhoz került Őrszolgálati Osztály, új szervezeti egységként Tudományos Csoport létesült az országos parancsnokságon. A gazdasági területek irányításáért felelős „Közigazgatási és Munkáltatási Főosztály Vezető – országos parancsnok helyettes”-i beosztás elnevezése „országos parancsnokhelyettes”-re változott.¹³⁰

Az 1978-as IM SZMSZ-e [120/1977. (IK. 1978. 1.) IM számú utasítás] szerint: „A miniszter a minisztérium útján felügyeletet gyakorol (...) a büntetés-végrehajtás (...) felett.” Az SZMSZ szerint a minisztériumnak nem volt önálló, a büntetés-végrehajtás irányításával foglalkozó részlege. A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságának szervezete megegyezett az 1976-os szervezeti struktúrával.¹³¹

Az 1980-as SZMSZ [104/1980. (IK. 3.) IM számú utasítás] szerint: „A miniszter a minisztérium útján felügyeletet gyakorol (...) a büntetés-végrehajtási szervek és a büntetés-végrehajtási tevékenység (...) felett.” Az SZMSZ szerint a miniszterhelyettes felügyeli a büntetés-végrehajtást. Az IM Személyzeti és Oktatási Főosztályának volt: Büntetés-

127 A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságának 052/1967. sz. parancs- rendszeresíti az őrség-parancsnoki beosztást. o Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irrattár.

128 107/1969. (IK.2.) IM. sz. utasítás. „Az Igazságügy Minisztérium Szervezeti Működési Szabályzata. 1-71. o. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irrattár

129 107/1969. (IK.2.) IM. számú utasítás.. i. m. 41-51. o.

130 Az „IM. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság ügyrend” számnélküli, 1976. március 26-án kelt. 4-5. o. A Sátoraljaújhegyi Fegyház és Börtön. Irrattár.

131 1978 -as IM. SZMSZ-e [120/1977. (IK. 1978. 1.) IM számú utasítás] Büntetés - végrehajtás Országos Parancsnokság Könyvtára.

végrehajtási Személyzeti Osztálya, a Terv- és Pénzügyi Főosztálynak: Büntetés-végrehajtási Költségvetési Ellenőrző Csoportja, valamint a Tudományos és Tájékoztatási Főosztálynak: Büntetés-végrehajtási Tudományos Csoportja a minisztériumban.¹³²

A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságának 1982. évi „Szervezeti és Működési Szabályzat”-a szerint az országos parancsnokságon osztályok, önálló alosztályok, alosztályok és önálló főelőadók működtek. A Szervezeti és Működési Szabályzat alapján a parancsnoki törzshöz tartozott: az országos parancsnok, az országos parancsnok általános helyettese, az országos parancsnok helyettese és a pártszervezet titkára.¹³³

A büntetés-végrehajtás országos parancsnokának közvetlen felügyelete alá tartozó szervezeti egységek: Titkárság: /Jogi és Ellenőrzési Alosztály, Ügykezelési Alosztály, a belső munka koordinációjáért felelős főelőadó, lakásügyi és üdültetési főelőadó, könyvtár és archívumvezető, gondnok, fegyelmi tiszt./, Személyzeti és Oktatási Osztály: /Személyzeti Alosztály, Oktatási Alosztály./¹³⁴

Az országos parancsnok általános helyettesének közvetlen felügyelete alá tartozó szervezeti egységek: Őrszolgálati Osztály: / Felügyeleti Alosztály, Módszertani-technikai Alosztály./ Nevelési Osztály: /Felügyeleti Alosztály, Módszertani Alosztály./ Igazgatási Osztály: /Felügyeleti Alosztály, Központi Szállítási és Nyilvántartási Alosztály./ Egészségügyi Osztály: /Elítélteket Ellátó Alosztály, Közegészségügyi és Járványügyi Alosztály, a Személyi állományt ellátó főorvos./ Sajtóosztály: /Heti Híradó szerkesztősége, belső kiadványok írásával, szerkesztésével és terjesztésével foglalkozó főelőadók./ M- BV önálló alosztály.¹³⁵

Az országos parancsnok helyettesének közvetlen felügyelete alá tartozó szervezeti egységek: Termelési és Beruházási Osztály: /Ipari Alosztály, Építési-beruházási Alosztály, Közgazdasági Alosztály, Központi Célra Termelő Üzemek Felügyelete, főagronómus, fő-energetikus, üzem- és munkaszervezési főelőadó./, Pénzügyi Osztály: / Költségvetési Alosztály, Vállalatgazdálkodási Alosztály, Revizori Alosztály, Illetmény-számfejtési Alosztály./ Anyagi és Technikai Osztály: / Műszaki Alosztály, Híradástechnikai Alosztály, Ruházati Alosztály, Általános Gazdálkodási Alosztály./ Munkaügyi Osztály / Munkaerő- és Bér-gazdálkodási Alosztály, Munkaügyi-szakoktatási Alosztály, Tűzrendészeti főellenőr, munkavédelmi főfelügyelő./¹³⁶

1983-ban az 1982. évi „Szervezeti és Működési Szabályzat” részleges módosítására került sor. A Nevelési osztályon belül: kutatásszervezési alosztály, a Sajtóosztályon belül: filmstúdió, a Munkaügyi osztályon belül: az IM. Tűzvédelmi vezető és az IM. Munkavédelmi vezető és munkavédelmi felügyelő szervezeti egységek és munkakörök létesültek.¹³⁷

132 1980-as SZMSZ [104/1980. (IK. 3.) IM számú utasítás] Büntetés - végrehajtás Országos Parancsnokság Könyvtára.

133 9937-17/1982. IM. Bv. Az IM. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság „Szervezeti és Működési Szabályzata.” Bp. 1982. 5-9. o. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár

134 9937-17/1982. IM. Bv. Az IM. Büntetés-végrehajtás.....i. m. 5-9. o

135 9937-17/1982. IM Bv. Az IM Büntetés-végrehajtás.....i. m. 5-9. o

136 9937-17/1982. IM Bv. Az IM Büntetés-végrehajtás.....i. m. 5-9. o

137 9937-17/2/1983. IM Bv. Az IM Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság „Szervezeti és Működési Szabályzatának módosítása.” Bp. 1983. 1- 2. o. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár

Az 1985-ös IM SZMSZ [101/1985. (IK. 1.) IM számú utasítás] szerint: „A miniszter felügyeletet gyakorol (...) a büntetés-végrehajtási szervek és a büntetés-végrehajtási tevékenység (...) felett.” A közvetlen felügyeletet az igazságügyi államtitkár gyakorolta.

Az IM egyetlen főosztályának sem volt a büntetés-végrehajtás működésével foglalkozó szervezeti egysége, a BvOP tehát ismét (lásd az 1978-as IM SZMSZ-t) „teljes” önállóságot élvezett.¹³⁸

A 1985-ös Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság Szervezeti és Működési Szabályzat szerint a felügyeleti rendben – az 1982-1983-as SZMSZ-hez viszonyítva – nem csupán a szervezeti rendszer néhány elemében történtek változások, a jelentkező feladatok miatt új munkakörök, alosztályok, szervezeti egységek létesültek, szűntek meg, vagy a jelentkező feladatokhoz igazodva az elnevezések változtak.¹³⁹

Az országos parancsnok közvetlen felügyelete alá tartozó területen történt változások:

A Titkárságon megszűnt a lakásügyi és üdültetési főelőadói, a belső munka koordinációjáért felelős főelőadói és a könyvtár és archívumvezetői, munkakör. Új szervezeti egységként, illetve munkakörként létesült az országos parancsnokság apparátusának munkáját koordináló alosztály, a szakkönyvtár, az országos parancsnoki titkári beosztás, a Titkárság kötelékébe került a fegyelmi tiszt. A Személyzeti- és Oktatási Osztályon új alosztályként jött létre a Nyilvántartási és Adatszolgáltatási Alosztály.¹⁴⁰

Az országos parancsnok általános helyettesének közvetlen felügyelete alá tartozó területen történt változások: az Őrszolgálati Osztály elnevezése Biztonsági Osztályra változott, a Nevelési Osztályon a Módszertani Alosztály helyett Kutatásszervezési és Módszertani Alosztályt szerveztek, az Egészségügyi Osztály átkerült az országos parancsnokhelyetteshez, a személyi állományt ellátó főorvos helyett személyi állomány ellátását szervező főszakorvos munkakör jött létre. Új munkakörként jelent meg a főstomatológus /fogászati tevékenységet szervező főszakorvos/ és a főgyógyszerész státus. A Sajtóosztályon megszűnt a belső kiadványok írásával, szerkesztésével és terjesztésével foglalkozó főelőadói beosztás, új szervezeti egységként létesült a Tájékoztatási Osztály.¹⁴¹

Az országos parancsnok helyettes közvetlen felügyelete alá tartozó területen történt változások: a Termelési és Beruházási Osztály elnevezése Vállalatfelügyeleti és Beruházási Osztály elnevezésre változott, megszűnt az Ipari Alosztály, az Építési-beruházási Alosztály és a Közgazdasági Alosztály, megszűntek a központi célra termelő üzemek felügyeletét ellátó, a főagronómusi, a fő-energetikus és az üzem- és munkaszervezési főelőadói státusok. A Vállalatfelügyeleti és Beruházási Osztályon új szervezeti egységek jöttek létre: a Termelési Alosztály, az Üzemgazdasági Alosztály, a Munkaügyi Osztály, a Beruházási Alosztály, a Pénzügyi Osztályon az Illetmény-számfejtési Alosztály elnevezése Illetmény-számfejtési és Nyugdíj-előkészítési Alosztályra változott. Az Anyagi és Technikai Osztályon megszűnt a Műszaki Alosztály, az Általános Gazdálkodási Alosztály és a Híradástechnikai Alosztály, helyettük a Beszerzési és Gazdálkodási Alosztály, a Költségvetési Termelési Alosztály, a Gépjármű és Fegyverzeti Alosztály és a

138 1985-ös IM SZMSZ [101/1985. (IK. 1.) IM sz. utasítás] Büntetés - végrehajtás Országos Parancsnokság kiadványa 1985. 6-9. o. Büntetés - végrehajtás Országos Parancsnokság Könyvtára.

139 1985-ös IM SZMSZ [101/1985. (IK. 1.) IM sz. utasítás] Büntetés...i. m. 6-9. o.

140 1985-ös IM SZMSZ [101/1985. (IK. 1.) IM sz. utasítás] Büntetés...i. m. 6-9. o.

141 1985-ös IM SZMSZ [101/1985. (IK. 1.) IM sz. utasítás] Büntetés...i. m. 6-9. o.

Hír- és Biztonságtechnikai Alosztály jött létre. Az Egészségügyi Osztályon az Elítélteket Ellátó Alosztály helyett a Fogvatartottak Ellátását Felügyelő Alosztály alakult meg. A személyi állományt ellátó főorvosi státus helyett a személyi állomány ellátását szervező főszakorvos munkakör jött létre. Új munkakörként hozták létre a fő- sztomatológusi (fogászati tevékenységet szervezői fő szakorvosi) és a főgyógyszerész munkakört. A Munkaügyi Osztály megszűnt, a munkaüggyel kapcsolatos feladatokat a Vállalatfelügyeleti és Beruházási Osztály szervezetébe beépült Munkaügyi Alosztály látta el.¹⁴²

Az országos parancsnokságon a szigorított javító-nevelő munka felügyeletére létrehozták a Szigorított Javító-nevelő Munkát Irányító Önálló Alosztályt.¹⁴³ Az országos parancsnok helyetteséhez kerültek az újonnan létesült, kiemelt, önálló főelőadói státusok: a jogtanácsos, a fő-energetikus, az IM Tűzvédelmi vezető és az IM Munkavédelmi vezető és munkavédelmi felügyelő.¹⁴⁴

A büntetés-végrehajtás irányításának, szervezetrendszerének alakulása 1989–2000-ig

Az 1989-es rendszerváltást követően a hazai büntetés-végrehajtással kapcsolatban meghozott reformintézkedések, ha nem is az elképzelt formában, módon és ütemben, de megkezdődtek. A büntetés-végrehajtás szervezeti rendszerét is érintő jogalkotási, kodifikációs munka indult el. Megkezdődött az 1979. évi 11. tvr. bv. kódex módosításával kapcsolatos kodifikációs munka. Sikerült megszerezni az elvi támogatást, hogy a honi büntetés-végrehajtás története során első ízben törvény szabályozza a büntetés-végrehajtás szervezetrendszerét, a szervezet jogállását, az irányítását és vezetését, a felügyeleti rendet stb.

Az 1993. évi XXXII. tv. a *büntetések és az intézkedések végrehajtásáról* szóló 1979. évi 11. törvényerejű rendelet módosításáról (6/1996. IM. Rend. Bv. Szab.) – számos intézkedése mellett – bevezeti az „enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazását”. Kecskeméten 1995-ben kezdte meg működését az enyhébb végrehajtási szabályok (EVSZ) alá tartozó elítéltek fogva tartására szolgáló – ún. „félíg nyitott” rezsimmel működő – részleg.

Az 1993. évi LXXXVI. tv. (Itv.) a külföldiek beutazásáról, magyarországi tartózkodásáról és bevándorlásáról vezette be az idegenrendészeti őrizet jogintézményét.

Az idegenrendészeti őrizet végrehajtására, az őrizetek elhelyezésére kijelölésre, illetve kialakításra került az elhelyezési körlet: a nők részére a Pálhalmi Országos Büntetés-végrehajtási Intézetben, a férfiakéra a Nagyfai Országos Büntetés-végrehajtási Intézetben.¹⁴⁵

142 1985-ös IM SZMSZ [101/1985. (IK. 1.) IM sz. utasítás] Büntetés...i. m. 6-9. o.

143 052/1986.(IK. Bv. Mell. 2.) OP.sz. parancs – a szigorított javító-nevelő munkát végrehajtó szervezetről és a szervek feladatairól. Igazságügyi Közlöny Büntetés – végrehajtási Melléklete. 1986. március. 8. sz. 41 – 46. o. Büntetés- végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattára.

144 1023/1985./1985/BVOP/11. A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság Szervezeti és Működési szabályzata. IM. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság kiadványa. 1985. 6- 9. o. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattára.

145 1/1995.(I.6.) IM sz. rendeletet – az idegenrendészeti őrizet büntetés-végrehajtási intézetben történő végrehajtásának szabályairól. Igazságügyi Közlöny Büntetés – végrehajtási Melléklete. 1995. február 2. szám 62 -65. o. Büntetés- végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattára.

Kecskeméten a II. számú egység területén kezdte meg működését 1997-ben a Fiatalkorúak Regionális Büntetés-végrehajtási Intézete.¹⁴⁶

1993 júniusától új helyzet elé állították a Büntetés-végrehajtás Szervezetét: a fogvartottak foglalkoztatásával kapcsolatos kihívásokra kellett megfelelő választ adni. A folyamatos és jogszabályban előírt teljes körű foglalkoztatás biztosítása érdekében, a romló gazdasági, piaci körülmények változása miatt megkezdődött a büntetés-végrehajtási vállalatok korlátozott felelősségű társaságokká (Kft.-vé) történő átalakítása.

Elkészült az 1995. évi CVII. tv. a *büntetés-végrehajtás szervezetéről*. A törvény meghatározta a Bv. Szervezetnek az állami szervezetben elfoglalt helyét, rendezte az irányítási, vezetési jogköröket, meghatározta a Bv. Szervezet felépítését, rögzítette a legfontosabb működési szabályokat.

Elkészültek, illetve kiadásra kerültek azok a részletszabályokat tartalmazó utasítások, amelyek rendezték az irányítási, felügyeleti rendet, meghatározták a büntetés-végrehajtás szervezetrendszerét.

Az 1995. évi CVII. tv. 2. §-ának (5) bek. foglaltaknak megfelelően az országos parancsnok 0252/1996. sz. intézkedése alapján létrejött a szervezet jogtanácsosi hálózata.¹⁴⁷ Az 1989. évi rendszerváltást követően a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság szervezetének – jelentős mérvű – átalakítására 1992-ben, 1997-ben és 1999-ben került sor.

Az 1991-es IM Szervezeti és Működési Szabályzat IM SZMSZ [3/1991. (IK. 6.) IM utasítás] szerint: „Az IM Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság az igazságügy-miniszter felügyelete alatt álló fegyveres szervezet irányító parancsnoksága, amely önálló fejezetszintű költségvetéssel és szervezettel működik.”

Közvetlen felügyeletét a Közigazgatási Államtitkár látta el. Az SZMSZ szerint az IM XIII. főosztálya a Büntetés-végrehajtási Ügyek Önálló Osztálya volt.

Az 1991-es IM Szervezeti és Működési Szabályzatot követően a Büntetés- végrehajtási Szervezetnél elkészült a 4/1992-es SZMSZ A szabályzat hatályon kívül helyezte az 1985-ben kiadott szervezeti és működési szabályzatot. Az osztály szervezet helyett a főosztály szervezeti egységeket vezette be, néhány területen megőrizte az önálló osztály szervezeti struktúrát, valamint az önálló főelőadói, referensi beosztásokat.¹⁴⁸

Az utasítás szerint az Országos Parancsnokság felügyeleti rendje az alábbiak szerint alakult.

Országos parancsnok: parancsnokhelyettesek, Titkárság, Személyügyi és Szociális Főosztály, Ellenőrzési Főosztály, Fegyelmi referens, országos parancsnoki titkár, az Országos Parancsnokság belső ellenőre.¹⁴⁹

146 22/1997.(VII. 15.) IM rendelet a Fiatalkorúak Regionális Büntetés-végrehajtási Intézete (Kecskemét) alapításáról. Igazságügyi Közlöny Büntetés – végrehajtási Melléklete. 1997. július 7. szám 230. o. Büntetés- végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattára.

147 0252/1996.(IK. Bv. Mell. 5.) OP. sz. parancs – a büntetés – végrehajtási szervezet jogtanácsosi hálózataról. Igazságügyi Közlöny Büntetés – végrehajtási Melléklete. 1996. május 5. sz. 86 – 87. o. Büntetés- végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattára.

148 4/1992. (IK. Bv. Mell. 4.) IM utasítás - az Igazságügy Minisztérium Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága szervezeti és működési szabályzatának közzétételéről. Igazságügyi Közlöny Büntetés – végrehajtási Melléklete. 1992. június. Különszám. 1-2. o. Büntetés- végrehajtás Országos Parancsnokság Könyvtára

149 4/1992. (IK. Bv. Mell. 4.) IM utasítás - az Igazságügy Minisztérium Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága szervezeti és működési...i. m. 1 -2.

Országos parancsnok általános helyettese: Büntetés-végrehajtási Főosztály, Biztonsági Főosztály, Egészségügyi Főosztály, Kutatásszervezési és Nemzetközi Kapcsolatok Önálló Osztálya, Önálló Jogi Osztály, Sajtóiroda.¹⁵⁰

Országos parancsnok helyettese: Gazdasági Főosztály, Vállalatfelügyeleti Főosztály, Informatikai Főosztály.¹⁵¹

A 3/1993. (IK. Bv. Mell. 6.) IM utasítás néhány helyen módosította a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság 4/1992 SZMSZ-t. Az Önálló Jogi Osztály helyett Jogi Főosztályt, a Kutatásszervezési és Nemzetközi Kapcsolatok Önálló Osztálya helyett Kutatásszervezési és Nemzetközi Kapcsolatok Főosztályát, a Gazdasági Főosztály helyett a Közgazdasági Főosztályt és a sajtóreferensi beosztást hozta létre.¹⁵²

Az országos parancsnok gazdasági helyettese beosztás ideiglenes megüresedése miatt az igazságügyi miniszter felhatalmazta az országos parancsnokot, hogy a fogvatartottak foglalkoztatásával összefüggő feladatokból (jogszabály előkészítése, oktatás, képzés, bérezés, a megkötött szerződések felülvizsgálata stb.) az országos parancsnok általános helyettesére ruházza át. Az SZMSZ módosította az országos parancsnokság különböző értekezleteinek rendszerét és rendjét.¹⁵³

Az 1994. szeptember 1-től hatályba lépő 10/1994. SZMSZ módosítás az országos parancsnok gazdasági helyettesi beosztás megüresedésével és a büntetés-végrehajtás állami vállalatainak gazdasági társasággá történő átalakításával függött össze. A korábbi Vállalatfelügyeleti Főosztály helyett létrehozták a Gazdasági Társaságok Főosztályát. Az országos parancsnokság szervezeti egységeinek felügyeletét az országos parancsnok és az országos parancsnok általános helyettese látta el.¹⁵⁴

Az országos parancsnok felügyelete alá tartozott az országos parancsnok általános helyettese, a Személyügyi és Szociális Főosztály, az Ellenőrzési Főosztály, a Kutatásszervezési és Nemzetközi Kapcsolatok Főosztálya, a Közgazdasági Főosztály és a Gazdasági Társaságok Főosztálya.¹⁵⁵

150 0256/1992. (IK. Bv. Mell. Különszám.) OP. intézkedése - a Büntetés-végrehajtás Sajtóirodájának megalapításáról. Igazságügyi Közlöny Büntetés - végrehajtási Melléklete. 1992. június. Különszám. 9-11. o. Büntetés- végrehajtás Országos Parancsnokság Könyvtára

151 4/1992. (IK. Bv. Mell. 4.) IM utasítás - az Igazságügy Minisztérium Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága szervezeti és működési...i. m. 1 -2. o.

152 3/1993. (IK. Bv. Mell. 6.) IM utasítás - az Igazságügy Minisztérium Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága szervezeti és működési szabályzatának közzétételéről. Büntetés- végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár.

153 7/1994. (IK. Bv. Mell. 8.) IM utasítás- az Igazságügy Minisztérium Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága szervezeti és működési szabályzatának közzétételéről. Igazságügyi Közlöny Büntetés - végrehajtási Melléklete. 1994. június 93 -94. o. Büntetés- végrehajtás Országos Parancsnokság Könyvtára

154 10/1994. (IK. Bv. Mell. 8.) IM utasítás- az Igazságügy Minisztérium Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága szervezeti és működési szabályzatának közzétételéről. Igazságügyi Közlöny Büntetés - végrehajtási Melléklete. 1994. október 160 -161. o. Büntetés- végrehajtás Országos Parancsnokság Könyvtár

155 10/1994. (IK. Bv. Mell. 8.) IM utasítás - az Igazságügy Minisztérium Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága szervezeti és működési szab.. i. m. 160 -161. o.

Az országos parancsnok általános helyettesének felügyelete alá tartozott: a Büntetés-végrehajtási Főosztály, a Biztonsági Főosztály, az Egészségügyi Főosztály, a Jogi Főosztály, az Informatikai Főosztály, a Titkárság és a Sajtóiroda.¹⁵⁶

Az 1994-es IM SZMSZ-ben [9/1994. (IK. 8.) IM utasítás] meghatározottak szerint a bv. ügyeivel foglalkozó részleg neve változatlanul: Büntetés-végrehajtási Ügyosztály. A büntetés-végrehajtás felügyeletét az I. számú helyettes államtitkár látta el.

Az 1995. évi CVII. tv. szerint a büntetés-végrehajtás szervezeti egységei: a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága, 32 büntetés-végrehajtási intézet, 13 országos végrehajtó intézet, 17 megyei intézet, 2 speciális feladatot ellátó intézet (a Büntetés-végrehajtás Központi Kórháza és az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet), 4 Büntetés-végrehajtási intézmény (a Központi Ellátó Intézet, a Büntetés-végrehajtási Szervezet Oktatási Központja, a Büntetés-végrehajtás Oktatási Központ – Pilisszentkereszt és a Büntetés-végrehajtás Továbbképzési és Oktatási Központ – Igal), valamint 12 gazdasági társaság.¹⁵⁷

A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága önálló szervezeti egységei 1997-től: a főigazgatóságok, az igazgatóságok, a főosztályok, az osztályok, az önálló osztályok és a nevesített önálló munkakörök.¹⁵⁸

Az Országos Parancsnokság felügyeleti rendje: Országos parancsnok: főigazgatók (országos parancsnokhelyettesek), országos parancsnoki titkár, fegyelmi referens, főellenőr, belső ellenőr, sajtóreferens, Védelmi Főosztály, Humánpolitikai Főosztály / személyzeti és oktatási osztály, szociálpolitikai osztály/. Jogi, és Igazgatási Főosztály / jogi osztály, igazgatási osztály/. Nemzetközi Kapcsolatok Főosztály, Sajtóiroda.

Módszertani és vizsgálati főigazgató: Módszertani Igazgatóság / Biztonsági Osztály, Nevelési Osztály, Kutatásszervezési Osztály/. Ellenőrzési és Értékelési Igazgatóság; / Ellenőrzési és Vizsgálati Osztály, Elemző és Értékelő Osztály, Bv. Ügyeleti Osztály/. Egészségügyi Igazgatóság; /Egészségügyi Szakigazgatási Osztály, Közegészségügyi és Foglalkozás-Egészségügyi Osztály/, Nyilvántartási és Szállítási Önálló Osztály.¹⁵⁹

Gazdasági Főigazgató: Számviteli és Elszámolási Igazgatóság; /Főkönyvelőség, Pénzügyi és Számviteli Osztály, Illetmény-számfejtési Osztály, Közgazdasági Osztály/. Informatikai Igazgatóság; /Szervezési és Fejlesztési Osztály, Üzemeltetési és Adatszolgáltatási Osztály/. Műszaki-Fejlesztési és Üzemviteli Igazgatóság; /Beruházási és Üzemviteli Osztály, Műszaki-Fejlesztési és Adatfeldolgozási Osztály/. Termelési és Marketing Igazgatóság; /Termelésirányítási és Marketing Osztály, Áruforgalmi Osztály/. Költségvetési és Revíziós Önálló Osztály, gazdasági jogi tanácsadó (jogtanácsos), fő-energetikus, környezetvédelmi felügyelő, munkavédelmi felügyelő és vezető, tűzvédelmi vezető.¹⁶⁰

Az országos parancsnokság 1997-es SZMSZ módosítását a büntetés-végrehajtási intézetek szervezetének módosítása is követte. Az országos végrehajtó intézetek szervezete a következők szerint alakult. Az intézetparancsnok felügyelete alá tarto-

156 10/1994. (IK. Bv. Mell. 8.) IM utasítás- az Igazságügy Minisztérium Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága szervezeti és működési szab. i. m. 160 -161. o.

157 Lőrincz - Nagy: i. m. 164. o.

158 5/1997. (IK. Bv. Mell. 4.) IM. utasítás - a Büntetés - végrehajtás Országos Parancsnoksága szervezeti és működési szabályzatának közzétételéről. Igazságügyi Közlöny Büntetés - végrehajtási Melléklete.

1997. április 15. 4. szám 41 -55. o Büntetés- végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár

159 5/1997. (IK. Bv. Mell. 4.) IM. utasítás - a Büntetés - végrehajtás... i. m. 41 -55. o

160 5/1997. (IK. Bv. Mell. 4.) IM. utasítás - a Büntetés - végrehajtás ... i. m. 41 -55. o

zott: parancsnokhelyettes, Személyzeti és Szervezési Osztály, Informatikai Osztály, Gazdasági Osztály, jogtanácsos, belső ellenőr. A parancsnokhelyettes felügyelete alá tartozott: Biztonsági Osztály, Büntetés-végrehajtási Osztály, Egészségügyi Osztály.¹⁶¹

A megyei büntetés-végrehajtási intézetek szervezetének felépítése: intézetparancsnok, Személyzeti és Szervezési Osztály, Informatikai Osztály, Biztonsági Osztály, Büntetés-végrehajtási Osztály, Egészségügyi Osztály, Gazdasági Osztály.¹⁶²

1999-ben a büntetés-végrehajtás felügyeletét helyettes államtitkár látta el, a minisztériumban Büntetés-végrehajtási Felügyeleti Főosztály működött. Az igazságügyi tárca döntése értelmében a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága szervezetének korszerűsítését a következő alapelvek figyelembevételével kellett végrehajtani:

A szervezeti rendszer módosítását követően a szakmai egységek száma növekedjen, a funkcionális szervezeti egységek száma csökkenjen, a feladatok és hatáskörök egyértelműen elhatárolódnak egymástól. A módosítás a szervezet „civilizálás” folyamatának a megindítását is szolgálja. Az országos parancsnokság szervezete főosztályokra, önálló osztályokra, hivatalra tagolódjon.¹⁶³

A büntetés-végrehajtás szervezeti egységei 1999-ben: Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága, 14 országos végrehajtó intézet, 17 megyei intézet, 2 speciális feladatot ellátó intézet (a Büntetés-végrehajtás Központi Kórháza és az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet), 4 büntetés-végrehajtási intézmény (Központi Ellátó Intézet, Büntetés-végrehajtási Szervezet Oktatási Központja, Büntetés-végrehajtás Oktatási- és Konferencia Központja – Pilisszentkereszt, Büntetés-végrehajtás Továbbképzési- és Rehabilitációs Központja – Igal), 12 Gazdasági társaság.¹⁶⁴

A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság önálló szervezeti egységei 1999-től: az Országos Parancsnokság Hivatala, a főosztályok és az önálló osztályok.

Az országos parancsnokhoz tartozó szervezeti egységek: országos parancsnokhelyettesek, Országos Parancsnokság Hivatala /Jogi Osztály, Informatikai Osztály, Stratégiai, Tudományos és Nemzetközi Osztály, Titkársági Osztály, Munkabiztonsági Felügyelet/, Személyzeti- és Szociális Önálló Osztály, Sajtó- és Kommunikációs Önálló Osztály, Ellenőrzési, Fegyelmi és Bejelentések Önálló Osztálya, Gazdasági Társaságok Koordinációs Önálló Osztálya.¹⁶⁵

Az Országos parancsnok általános helyetteséhez tartozó szervezeti egységek; Biztonsági Főosztály; /Felügyeleti Osztály, Ügyeleti Osztály/. Fogvatartási Ügyek Főosztálya; /Programszervezési és Foglalkoztatási Osztály, Büntetés-végrehajtási Igazgatási Osztály/, Egészségügyi Főosztály; /Egészségügyi Szakigazgatási Osztály, Közegészségügyi és Foglalkozás-egészségügyi Osztály/, Védelmi Önálló Osztály.¹⁶⁶

Az Országos parancsnok helyetteséhez tartozó szervezeti egységek; Gazdasági Társaságok Koordinációs Önálló Osztálya, Pénzügyi és Gazdasági Főosztály; /Költségvetési és Pénzügyi Osztály, Közgazdasági, Létszám- és Bérigazgatási Osztály, Ellátási,

161 Lőrincz – Nagy: i. m. 165. o

162 Lőrincz – Nagy: i. m. 168. o

163 Büntetés-végrehajtási szervezet évkönyve 1999. (Tények a büntetés-végrehajtási szervek 1999. évi működéséről, adatok 1988 és 1999. évről) 29. o. Kiadja a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Összeállította: dr. Gulyás Lajos. Készült a DUNA-MIX Kft. Nyomdájában Vác.

164 Büntetés-végrehajtási szervezet évkönyve 1999. i. m. 92. o.

165 Büntetés-végrehajtási szervezet évkönyve 1999. i. m. 97. o.

166 Büntetés-végrehajtási szervezet évkönyve 1999. i. m. 97. o.

Üzemeltetési-technikai Osztály/. Műszaki Beruházási és Vagyongazdálkodási Főosztály; / Beruházási és Fejlesztési Osztály, Vagyongazdálkodási Osztály/.¹⁶⁷

Egyedi megbízottak: /belső ellenőr, tűzvédelmi vezető, környezetvédelmi és energetikai vezető, fegyelmi tiszt, nyomozó tiszt, munkavédelmi megbízott, titokvédelmi felügyelő, informatikai biztonsági szakreferens/.¹⁶⁸

A 2000-es IM SZMSZ [4/2000. (IK. 5.) IM utasítás] szerint a II. helyettes államtitkár felügyelete alá tartozó szervezeti egységek között találjuk a Büntetés-végrehajtási Felügyeleti Főosztályt, amely két osztályból állt: a Büntetés-végrehajtási Jogi és Gazdasági Osztályból, illetve a Büntetés-végrehajtási Szakmai Felügyeleti Osztályból.

Az IM Szervezeti Működési Szabályzata szerint a büntetés-végrehajtás felügyeletét a II. helyettes államtitkár látta el.

2000-ben a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságon is történtek változások.

Az országos parancsnokhoz tartozó szervezeti egységek közül: a Hivatal (kvázi harmadik országos parancsnok helyettesi státussal, hivatalvezetői elnevezéssel) a korábbi szervezeti egységeivel kivált az országos parancsnok közvetlen felügyelete alól.

A Gazdasági Társaságok Koordinációs Önálló Osztálya az országos parancsnok gazdasági helyettesének a felügyelete alá került.

Az egyedi megbízottak köréből a belső ellenőr az országos parancsnok közvetlen felügyelete alá került. (A felügyeleti rendet illetően a szervezeti szabályzat B. pontja tartalmazott egy kivételt, nevezetesen: „A felügyeleti rend megegyezik az A. pontban meghatározott szervezeti felépítéssel, azzal a kivétellel, hogy a jogi osztály, a munkabiztonsági felügyelet, továbbá az egyedi megbízottak továbbra is az országos parancsnok felügyelete alá tartoznak.”)¹⁶⁹

Az intézetek és az intézményrendszer területén lényeges változások nem történtek.

167 Büntetés-végrehajtási szervezet évkönyve 1999. i. m 97. o.

168 3/1999. (IK. Bv. Mell. 7.) IM. utasítás a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága szervezeti és működési szabályzatának közzétételéről. Igazságügyi Közlöny Büntetés-végrehajtási Melléklete. 1999. július 7. szám 171- 183. o Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár.

169 5/2000. (IK. Bv. Mell. 12.) IM. utasítás a Büntetés – végrehajtás Országos Parancsnoksága szervezeti és működési szabályzatának közzétételéről. Igazságügyi Közlöny Büntetés – végrehajtási Melléklete. 2000. december 12. szám 317-322. o Büntetés- végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár.

Felhasznált irodalom

Könyvek, tanulmányok

- A Belügyminisztérium Kollégiumának ülései. 1953-1956. Első kötet. Az 1953.július 28. és az 1956. július 22. közötti ülések. Összeállította, a jegyzeteket készítette és a bevezető tanulmányt írta: Kajári Erzsébet. Szerkesztette: Gyarmati György és S. Varga Katalin. Történeti Hivatal. Bp. 2001.
- A budapesti és maros-vásárhelyi kir. főügyészek jelentése a felügyeletük alá tartozó fogházak állapotáról, 1872–1886. Budapest, 1887. LÜ. Könyvtár.
- A királyi törvényháztól a fegyház és börtönig. A Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön centenáriumi évkönyve 1905–2005. (Szerk. Estók József.) Sátoraljaújhely, 2005. Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön.
- A m. kir. igazságügy minisztérium fogalmazó személyzetének és a hatáskörébe tartozó ügyeknek a beosztása. 8972/1910.IM. E. sz. Bp. Pesti Könyvnyomda Részvény-társaság, 1910. Igazságügy Minisztérium Könyvtára.
- Állami Költségvetés az 1951. évre 1. ágazat igazgatási. 4. fejezet Igazságügy Minisztérium. Budapest, 1950. V. füzet. Országgyűlési Könyvtár.
- Balla Károly (1841): Vélemény a büntetésmód javítása iránt. Pest, Trattner–Károlyi. /saját tulajdon/
- Balogh Jenő (1888): Börtönügyi viszonyaink reformjához. Budapest, Franklin. Sárospataki Teológiai Akadémia Könyvtár.
- Bank Barbara (2010): Megfélemlítés, kisémmizés, megbélyegzés – internálások 1945 után. Magyar Hírlap, 2010. november 25.
- Bódiné Beliznai Kinga – Mezey Barna (2000): A magyar börtönügy kutatásának alapjai. Jogtörténeti Értekezések 20. ELTE Állam-és Jogtudományi Kara, Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék kiadványa. Bp. /saját tulajdon/
- Büntetés-végrehajtási jog. 4., átdolg. kiad. (Szerk. Horváth Tibor) Budapest, 2007, Rejtjel Kiadó. Büntetés- végrehajtás Könyvtár.
- Büntetés-végrehajtási szabályok hatályos gyűjteménye. A Belügyminisztérium Büntetés végrehajtás Országos Parancsnokság kiadványa. Budapest, 1961, Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár
- Büntetés-végrehajtási szabályzat. Budapest, 1955, Belügyminisztérium. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár.
- Büntetés-végrehajtási szervezet évkönyve 1999. (Tények a büntetés-végrehajtási szervek 1999. évi működéséről, adatok 1988 és 1999. évről) Kiadja a Büntetés – végrehajtás Országos Parancsnokság. Összeállította: dr. Gulyás Lajos. Készült a DUNA-MIX Kft. Nyomdájában Vác. Büntetés- végrehajtás Könyvtár
- Büntetés-végrehajtási testület szolgálati szabályzata. Budapest, 1959. BM BVOP. 1959. 5. o. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár
- Estók József (2013): A büntetés-végrehajtás függelmi viszonyrendszerének és felügyeletének története 1867-1990 között. Börtönügyi Szemle. 26. évf. 4. sz. 28-54. o.
- Igazságügyi Évkönyv 1944. évi. Közérdekű igazságügyi tudnivalók gyűjteménye. A m. kir. igazságügyi hatóságok szervezete és címtára. Bp. 1944. Összeállította: Dr. Bartha János. XII.-XII. o. Igazságügy Minisztérium Könyvtára.
- Igazságügyi Évkönyv 1948. évi. Közérdekű igazságügyi tudnivalók gyűjteménye. Összeállította: Dr. Bartha János. Bp. 1948. Igazságügy Minisztérium Könyvtár
- Kabódi Csaba – Lőrincz József – Mezey Barna (2005): Büntetéstan alapfogalmak. Budapest, Rejtjel Kiadó.

- Lekli Béla (1988): Az Igazságügy minisztérium szervezete és iratkezelése 1945-1985 között. Új magyar központi levéltár közleményei. III. kötet. Bp. Lekli Béla: Az Igazságügy Minisztérium szervezete és iratkezelése 1945-1985 között. 187-200. o. https://library.hungaricana.hu/hu/view/MoDigiLib_UMKLTkozl_03/?pg=5&layout=s 2019.02.17. 15:14. h
- Lőrincz József – Nagy Ferenc (1997): Börtönügy Magyarországon. Budapest, Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság.
- Majoros Richárd (1949): Új magyar börtönügy, Az igazságügy minisztérium börtönügyi osztálya által 1949. augusztus hó 1-ig kibocsátott körrendeletek gyűjteménye. Készült az Igazságügyi Ipari Vállalat Váci Üzemének Nyomdájában. 1949. által 57.243/1949. IM. rend. 56. 58. oldal
- Megyery István (1905): A magyar börtönügy és az országos letartóztatási intézetek. Közzéteszi a magyar kir. igazságügyminiszterium. Budapest.
- Mezey Barna (1995): A magyar polgári börtönügy kezdetei. Budapest, Osiris–Századvég.
- Mezey Barna (1997): A polgári börtönügyi tudományosság a XIX-XX. század Magyarországon. In: A magyar börtönügy kutatásának alapjai. (Szerk. Bódiné Beliznai Kinga, Mezey Barna.) Budapest, ELTE ÁJK, Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék. (Jogtörténeti Értekezések 20.) 5-102. old.
- Mezey Barna (2007): A kiegyezés jogpolitikájának kialakítása (Horvát Boldizsár igazságügyminiszter reformprogramja). Jogtörténeti szemle 2007. 3. 31-40. o.
- Szöllősy Oszkár (1935): Magyar börtönügy. A büntetések és biztonsági intézkedések végrehajtása. 2. bővített. kiadás Budapest, Révai Testvérek Irodalmi Intézet Rt. 43. o. /saját tulajdon/
- Tóth Mór (1874): Tanulmányok a börtönügy terén. Eger, 8-9. o. /saját tulajdon/
- Vókó György (2014): A magyar büntetés-végrehajtási jog. Dialóg Campus Kiadó Szerzői jog ©2014 Dialóg Campus Kiadó Copyright 2014. Vókó György 20. o. (2019.02.14.)

Jogszabályok, dokumentumok – időrend szerinti felsorolásban

1871. évi. XXXIII. tc., a kir. ügyészségről. Ezer év törvényei – www.1000ev.hu, 2019. február 15. 14:20
1890. évi XXV. tc., a kir. ítélőtáblák és kir. főügyészségek szervezéséről. Ezer év törvényei – www.1000ev.hu 2019. február 15. 14:54
- A m. kir. igazságügy minisztérium ügybeosztásának kiegészítése 8.561/1914. IM számú rendelet. Igazságügyi Közlöny XXIII. évf 1. szám. Bp. 1914. január 28. 8-9.o.
- A m. kir. igazságügy minisztérium hatáskörébe tartozó ügyeknek beosztása. 31.728/1918. IM számú rendelet. Igazságügyi Közlöny XXVII. évf 12. szám. Bp. 1918. december 31. 647-655.o.
1918. december 31-i IM Közlöny. Digitalizált Törvényhozási Tudástár – www.dtt.ogyk.hu
- 81/1945. ME. számú rendelet módosítása és kiegészítése tárgyában. IM. Közlöny LIV. (1945.) évf. 54-59.o. Országgyűlési Könyvtár.
- Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1.440/1945. M.E. számú rendelete. A népbíráskodásról szóló 81/1945. ME. számú rendelet módosítása és kiegészítése tárgyában. IM. Közlöny LIV. (1945.) évf. 54-59.o. Országgyűlési Könyvtár.
- Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 539/1945. M. E. számú rendelete. „Az államhatalom gyakorlásával kapcsolatos egyes kérdések rendezéséről.” (1945.évi Magyar Közlöny 11. szám). A rendelet kihirdetésének napján lép hatályba. Az 539/1945. M. E. számú rendelet kihirdetésének napja: 1945. évi március hó 24.” Országgyűlési Könyvtár.
- 8.400 /1945. M. E. számú rendelet.(Kihirdetett 1945. szept. 21-én – M.K. 132. szám.) Forrás: Két év hatályos jogszabályi, 1945-1946. Szerkesztették: Dr. Bacsó Ferenc, Dr. Mikos Ferenc, Dr. Szabó Imre, Dr. Némethy László, Dr. Szabóky Jenő, Bp. 1947. 234-235. o.

- Az államfogház büntetést az 1946. évi. XIV. tc., szüntette meg. Országgyűlési Könyvtár
- 27.000/1946. IM sz. rendelet a letartóztató intézeti alkalmazottak illetményeinek és nyugellátásának rendezéséről szóló 8.400/1945. ME sz. rendelet végrehajtása tárgyában. IM Közlöny, 1946. 5. sz. Országgyűlési Könyvtár.
- 78.000/1946. IM sz. rendelet a kényszermunka-büntetés végrehajtásának szabályozásáról. Magyar Közlöny, 1946. 55. sz.
- Állami költségvetés - 1947-1948 | Könyvtár | Hungaricana - Library ... https://library.hungaricana.hu/hu/view/AllamiKoltsegvetes_1947-1948/?pg=1 2019.02.18.10.08 h..
- 12.780/1948. Korm. számú rendelet. Az igazságügyi letartóztató - és nevelőintézetek mellett működő ipari és mezőgazdasági üzemek állami vállalattá átszervezése tárgyában. kihirdetve 1948. évi december hó 17-én. M.K. Rendeleték Tára, 1948.XII.21. 2583-2584. old
- 7.700/1948. (1948.VII.16.) Korm. számú rendelet Az Igazságügy Minisztérium Gazdasági Igazgatósága felállítása és működése. MK. 161.sz. 1948. VII. 8. 1607-1608.o. Országgyűlési Könyvtár.
- 8.470/1948. Korm. sz. rendelet a letartóztató intézeti alkalmazottak illetményeinek és ellátásának megállapításáról. 1948. év hatályos jogszabályai. Budapest, 1949, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata. Országgyűlési Könyvtár.
- 2.500/1949. (II. 8.) IM sz. rendelet a letartóztató intézeti alkalmazottak fegyelmi felelőssége tárgyában. Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye 1949. II. kötet. Budapest, 1950. Országgyűlési Könyvtár.
- 6.200-568/10/1949. G. F. sz. Igazságügyi Ipari Vállalat megalakítása és az alapítási költség rendelkezésre bocsátása. Gazdasági Főtanács Határozatok Tára. 1949. 10. szám. 263. o. Országgyűlési Könyvtár.
- 2.620-581/10/1949.G. F. sz. Letartóztató-és nevelőintézetek mezőgazdasági üzemegységeiből állami vállalat létesítése. Gazdasági Főtanács Határozatok Tára. 1949. 10. szám. 260 o. Országgyűlési Könyvtár
1950. évi. 6. sz. tvr. a letartóztató intézeti alkalmazottaknak katonai büntető jogszabályok hatálya alá helyezéséről. Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye. 1950. Bp.1951.
- [31.000/1950. IM III/2. sz. rendelet] Ideiglenes szolgálati szabályzat letartóztató intézeti alkalmazottak részére: az igazságügy miniszter 31.000/1950. I. M. III/2. sz. rendeletéhez. Budapest, 1950, Igazságügyi Minisztérium.
- 1.500/1951. (1951.II. 22.) IM. számú rendelettel létrehozták az Igazságügyi Gazdasági Hivatalokat Budapesten valamint a vidéki megyei bíróságok székhelyein 1.500/1951. (1951.II. 22.) IM. számú rendelet. IM. Közlöny LX.(1951.) évf. 1951.2. szám 86-89. o.
1951. évi 33. számú heti parancs. [Kiad. az IM Bv. Főosztály.] 33/1951. (1951.XII.12.) IM. számú napi parancs. Büntetés-végrehajtási Főosztály Igazgatási Osztály. Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön. Irrattár.
- 2 033/10/1952. MT. számú határozat - Közérdekű Munkák Igazgatóságának a belügyminiszter felügyelete alá helyezéséről. Határozatok Tára. 1952. március 29.10. szám, Bp. 1952. 82. o. Országgyűlési Könyvtár.
- 00141/1952. BM. A BM. VII. /Büntetés-végrehajtási/ Főosztály vezető utasítása. A 2033/10/1952. MT.számú határozat végrehajtásáról a főosztály átszervezéséről, szervezetéről. (1952. április 26.) 1. o. Bp. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irrattár.
- 00141/1952. BM. A BM. VII. /Büntetés-végrehajtási/ Főosztály vezető utasítása. A 2033/10/1952. MT.számú határozat végrehajtásáról a főosztály átszervezéséről, szervezetéről. (1952. április 26.) 1. o. Bp. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irrattár.

A büntetés-végrehajtás szervezetrendszerének alakulása a 19. század közepétől a 20. század végéig

- 00152/1952. Ü. cs. BM. VII. Főosztály.(1952.V.15.) A börtönök munkahelyek állományának rögzítése, szervezeti felépítésük szabályozása, beosztási elnevezések megváltoztatása. MNL. Csongrád Megyei Levéltára.
- 00259/5/1952. VII.Ü. Cs. BM. VII. Főosztály, Főkönyvelőség. 8/1952. pénzügyi utasítás. A büntetés-végrehajtási szervek Gazdasági Hivatalainak szervezete. Bp. 1952. október 29.12 - 15. o. Bp. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár.
- 9.9333/100/1952. BM. utasítás. Belügyi Közlöny. 1952. 40. szám 671. o. Országgyűlési Könyvtár.
- 03/11/1953.BM. VII. Főosztály. Jelentés a KÖMI 1952. évi tervteljesítéséről és arról, hogy a titkárságnak az elítéltek munkáltatására vonatkozó határozatát a főosztály hogyan hajtotta végre. Bp. 1953. 1. o. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár.
- 500/6/1953./VII.17./ MT. számú határozat. Az államvédelmi Hatóságnak, mint önálló szervnek a megszüntetése és a Belügyminisztériummal való összevonása. 1. o. Országgyűlési Könyvtár.
- 10-065/1953. BM. A belügyminiszter 1/1953. (1953.VII.25.) számú utasítása. (1-6. o.)
- Az internáltak szabadításának végrehajtása, az ÁVH által internáltak szabadításáról szóló tvr. végrehajtására. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár.
- BM. Bv. Főosztály. A Főosztály 25/1953. (1953.VIII.18.) sz. napiparancsa 2. p. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár
- 00154/1953. BM. Bv. Tük. A belügyminiszter helyettes intézkedése. (1953.XI.3.)
- A BM. Büntetés-végrehajtási Parancsnokság és a megyei főosztályok büntetés-végrehajtási jogköre. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár.
- 0026/1953. ÁVH. Jegyzőkönyv. Az Elmemegfigyelő épületének átadása – átvétele. 1953. 1. o. Bp. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár.
- BM. Bv. Parancsnokság. A BVOPK. Vez. 10/1953. (1953.XII.18.) számú heti parancs. A Sátoraljaúj helyi és a jászberényi Körzeti Börtönök megszüntetése, illetve átszervezése. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár.
- Szn. BM. Büntetés-végrehajtási szervezet állománytála 1954. augusztus hó. 1-56. o. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár.
- 24-630/5/1954. B. M. Bv. A budapesti megyei börtön megszüntetése, 1. (1954. XI. 18.) Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár.
- [1.105/1954. (XII. 17.) Mt. h. sz. határozat 22. pontjában kapott felhatalmazás alapján kiadott] Büntetés-végrehajtási szabályzat. Budapest, 1955, BM. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár.
- 24-171/388/1955. BM. A belügyminiszter helyettes 53/1955. (1955.X.26.) sz. utasítása. A megszüntetett börtönök visszaállítása. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár.
- 3624/X.15./1956. Korm. számú határozat - A büntetés-végrehajtás átadása a Belügyminisztériumtól az Igazságügy Minisztériumnak. 1956. október 15. Országgyűlési Könyvtár
- 6/1956. BM parancs. 14/1956. sz. NET határozat a Belügyminisztérium hivatásos és tartalékos személyi állományának szolgálatáról. Budapest, 1956. BM. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár
- 3049./1956. Korm. számú határozat - A büntetés-végrehajtás felügyeletének a felülvizsgálata. 1957. január 27. Országgyűlési Könyvtár
1956. évi 35. számú. tvr. a rendőrségről szóló 1955. évi 22. számú tvr. kiegészítéséről. Országgyűlési Könyvtár

- 20-1-173/1956. BM. A belügyminiszter parancsa (1956. X. 27.) Az Elnöki Tanács megbízásából a mai napon /Dr. Münnich Ferenc/ átvette a Belügyminisztérium vezetését. ML. Bp. XA-B-1-az-20-1-173/1956
- 13-3-H-3/1957. BM. BV. A Belügyminisztérium Büntetés-végrehajtási Parancsnokság 3/1957. sz. parancsa, 1957. március 5-én. 2. o. 2. p. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár
- 13-3-H-7/1957. BM. Bv. A Belügyminisztérium Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokának 7/1957. (1957.IV.18.) sz. parancsa. 3. o. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár
- 22-424/1957. A belügyminiszter helyettesének 28/1957. (1957. V. 8.) számú utasítása. 1-2. o. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár
- 6-201/1957. (13-2-48/1957.) A belügyminiszter 5/1957. (1957. VI. 7.) számú utasítása. 1-2. o. + Melléklet: 11-2150/1-1957. számú körlevelek a pénzügyi szolgálatok átszervezéséről. 1-3. o. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár
- 13-3- H-37/1957. BM. Bv. A BM. Büntetés-végrehajtási Parancsnokság 37 /1957. számú parancsa. (1957. XI. 13.) 1-3. o. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár
- 33-3-H-2/1958. BM. Bv. A Belügyminisztérium Büntetés-végrehajtási Országos Parancsnokának 2/1958. sz. parancsa, 1958. január 28-án, 1. o. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár
- 10-24/1958. BM. A belügyminiszter I. helyettesének 11/1958. (1958.VI.10.) sz. parancs Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár
1959. évi 105. sz. NET határozat a Belügyminisztérium hivatásos és tartalékos személyi állományának szolgálatáról. Budapest, 1959, BM. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár
- 8/1959. BM sz. utasítás. [Bv. Szabályzat] Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár
- 8/1959. BMh parancs. Szám: 10-23/8/1959. Büntetés-végrehajtási testület szolgálati szabályzata. Budapest, 1959, BM BVOP. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár
- 10-21/8/1959. BM. A belügyminiszter 8/1959 (1959. IV.13.) sz. parancsa - a „Belső elhárító csoportok” létrehozása, működése. 1-7. o. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár.
- 10-23/8/1959. BM. A Magyar Népköztársaság Belügyminiszter Helyettesének 8. számú parancsa A Büntetés-végrehajtási testület szolgálati szabályzatának kiadásáról.(1959. május 7.) A Belügyminisztérium Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság kiadványa. Budapest, 1959. 5. o. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár.
- 38 - 3 - H - 39/1960. BM. Bv. Tük. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokának 39/1960. (1960. XII. 23.) sz. parancsa a Büntetés- végrehajtási Központi Kórházának a Tökölre telepítése. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár
- 38-3-H-7/1961. BM. Bv. TÜK. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokának 7/1961. (1961. IV. 14.) sz. parancsa. Kovács Gyula bv. ezredes parancsnok felügyeli a két országos parancsnok helyettes, a Személyzeti Osztály, a Titkárság. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár
- 10-21/23/1961. BM. A belügyminiszter 0023/1961. (1961 .X. 20.) sz. parancsa. 1. o. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár.
- 38- 3-H-14/1962. BM. Bv. TÜK. A Büntetés végrehajtás Országos Parancsnok 14/1962. (1962.VII.30.) sz. parancsával. Börtönök büntetés- végrehajtási munkahelyek elnevezésének módosítása. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár
- 38-3-H-28/1962. BM. Bv. A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokának 28/1962. (1962.XI.20.) sz. parancs. 1. o.. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár
- 38-3-H-18/1963. BM. Bv. Tük. BVOPK. 18/1963. (1963.VI.29.) sz. parancsa A fiatalokú letartóztatottak elhelyezésének megváltoztatása. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár

A büntetés-végrehajtás szervezetrendszerének alakulása a 19. század közepétől a 20. század végéig

- 38-3-H-35/1963. BM. Bv. Tük. BVOPK. 35/1963. (1963.XI.29.) sz. parancsa. A tőköli intézet elnevezése Fiatalkorúak Büntetés-végrehajtási Munkahely Parancsnoksága, Tököl. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár
1963. évi 24. számú tvr. a büntetés-végrehajtásnak az igazságügy miniszter felügyelete alá helyezéséről. IM. Közlöny LXXI.(1963.) évf. 1963.13. szám 221. o.
1966. évi 21. tvr. a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásáról és az előzetes letartóztatás fogatosításáról. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár
- Bv-2-1/1966. IM. A 001/1966. IM. (1966. V.1.) számú parancs. A büntetés-végrehajtási testület „Szolgálati Szabályzata” Az IM. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságának a kiadványa. 1966. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár
- A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságának 052/1967.sz. parancs- rendszeresíti az őrségparancsnoki beosztást. o Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár
- 107/1969. (IK.2.) IM. számú utasítás. „Az Igazságügy Minisztérium Szervezeti Működési Szabályzata. 1-71. o. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár
1971. évi 10. tvr. a fegyveres erők és a fegyveres testületek hivatásos állományának szolgálati viszonyáról. Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye. 1971. Budapest,1972.
1971. évi 28. tvr. (Btk. novella) Országgyűlési Könyvtár.
1974. évi 9. tvr. a szigorított őrizetről. Országgyűlési Könyvtár.
1974. évi 10. tvr. az alkoholisták kötelező munkaterápiás intézeti kezeléséről. Országgyűlési Könyvtár.
1976. évi I. tv. a honvédelemről. Ezer év törvényei – www.1000ev.hu
- Az „IM. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság ügyrend ” számnélküli, 1976. március 26-án kelt. 4-5. o. A Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön. Irattár
- 120/1977. (IK 1978. 1.) IM sz. utasítás. Az Igazságügyi Minisztérium Szervezeti és Működési Szabályzata. Budapest, 1978, IM.
1978. évi IV. tv. a Büntető Törvénykönyvről. Ezer év törvényei – www.1000ev.hu
1979. évi 11. tvr. a büntetések és intézkedések végrehajtásáról.
- 8/1979. (VI. 30.) IM sz. rendelete a Büntetés-végrehajtási Szabályzatról.
- 1980-as SZMSZ [104/1980. (IK. 3.) IM számú utasítás] Büntetés - végrehajtás Országos Parancsnokság Könyvtára.
- 101/1981. (IK 2.) IM sz. utasítás a Büntetés-végrehajtási Szabályzat végrehajtásáról. Budapest, 1981, IM. BVOP. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár
- 9937-17/1982. IM. Bv. Az IM. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság „Szervezeti és Működési Szabályzata.” Bp. 1982. 5-9. o. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár
- 9937-17/2/1983. IM. Bv. Az IM. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság „Szervezeti és Működési Szabályzatának módosítása.” Bp. 1983. 1- 2. o. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár
1984. évi 19. tvr. a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról.
- 101/1985. (IK 1.) IM sz. utasítás. Az Igazságügyi Minisztérium Szervezeti és Működési Szabályzata. Budapest, 1985, IM. Büntetés - végrehajtás Országos Parancsnokság Könyvtára.
- 1023/1985./1985./BVOP/11. A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság Szervezeti és Működési szabályzata. IM. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság kiadványa. 1985. 6- 9. o. Büntetés- végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattára

- 052/1986.(IK. Bv. Mell. 2.) OP. sz. parancs – a szigorított javító-nevelő munkát végrehajtó szervezetről és a szervek feladatairól. Igazságügyi Közlöny Büntetés – végrehajtási Melléklete. 1986. március. 8. sz. 41 – 46. o. Büntetés- végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattára.
- 116/1987. (IK. Bv. Mell. 10.) IM. utasítás a szigorított javító-nevelő munka büntetést végrehajtó intézet létesítéséről. Igazságügyi Közlöny Büntetés – végrehajtási Melléklete. 1987. december 30. 10. szám 201 -202. o. Büntetés- végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattára.
- 060/1987. (IK. Bv. Mell. 10.) OP. sz. intézkedés a martonvásári Szigorított Javító-nevelő Munkát Végrehajtó Intézet feladatairól. Igazságügyi Közlöny Büntetés – végrehajtási Melléklete. 1987. december 30. 10. szám 202 -204. o. Büntetés- végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattára.
1989. évi XVI. tv. a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról. Ezer év törvényei – www.1000ev.hu
- 3/1991. (IK. 6.) IM utasítás az IM SZMSZ kiadásáról. Az Igazságügyi Minisztérium Szervezeti és Működési Szabályzata. Budapest, 1991, IM.
1995. évi CVII. törvény a büntetés-végrehajtási szervezetről. Ezer év törvényei – www.1000ev.hu
- 4/1992. (IK. Bv. Mell. 4.) IM. utasítás az Igazságügy Minisztérium Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága szervezeti és működési szabályzatának közzétételéről. Igazságügyi Közlöny Büntetés – végrehajtási Melléklete. 1992. június. Különszám. 1-2. o. Büntetés- végrehajtás Országos Parancsnokság Könyvtára
- 0256/1992. (IK. Bv. Mell. Különszám.) OP. intézkedése a Büntetés-végrehajtás Sajtóirodájának megalapításáról. Igazságügyi Közlöny Büntetés – végrehajtási Melléklete. 1992. június. Különszám. 9-11. o. Büntetés- végrehajtás Országos Parancsnokság Könyvtára
- 3/1993. (IK. Bv. Mell. 6.) IM. utasítás az Igazságügy Minisztérium Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága szervezeti és működési szabályzatának közzétételéről. Büntetés- végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár.
- 7/1994. (IK. Bv. Mell. 8.) IM. utasítás- az Igazságügy Minisztérium Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága szervezeti és működési szabályzatának közzétételéről. Igazságügyi Közlöny Büntetés – végrehajtási Melléklete. 1994. június 93 -94. o. Büntetés- végrehajtás Országos Parancsnokság Könyvtára.
- 10/1994. (IK. Bv. Mell. 8.) IM. utasítás- az Igazságügy Minisztérium Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága szervezeti és működési szabályzatának közzétételéről. Igazságügyi Közlöny Büntetés – végrehajtási Melléklete. 1994. október 160 -161. o. Büntetés- végrehajtás Országos Parancsnokság Könyvtára.
- 1/1995.(I.6.) IM. sz. rendelet – az idegenrendészeti őrizet büntetés-végrehajtási intézetben történő végrehajtásának szabályairól. Igazságügyi Közlöny Büntetés – végrehajtási Melléklete. 1995. február 2. szám 62 -65. o. Büntetés- végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattára.
- 0252/1996.(IK. Bv. Mell. 5.) OP. sz. parancs – a büntetés – végrehajtási szervezet jogtanácsosi hálózatáról. Igazságügyi Közlöny Büntetés – végrehajtási Melléklete. 1996. május 5. sz. 86 – 87. o. Büntetés- végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattára.
- 5/1997. (IK. Bv. Mell. 4.) IM. utasítás a Büntetés – végrehajtás Országos Parancsnoksága szervezeti és működési szabályzatának közzétételéről. Igazságügyi Közlöny Büntetés – végrehajtási Melléklete. 1997. április 15. 4. szám 41 -55. o. Büntetés- végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár.
- 22/1997.(VII.15.) IM. rendelet a Fiatalkorúak Regionális Büntetés-végrehajtási Intézete (Kecskemét) alapításáról. Igazságügyi Közlöny Büntetés – végrehajtási Melléklete. 1997. július 7. szám 230. o. Büntetés- végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattára.

- 3/1999. (IK. Bv. Mell. 7.) IM. utasítás a Büntetés – végrehajtás Országos Parancsnoksága szervezeti és működési szabályzatának közzétételéről. Igazságügyi Közlöny Büntetés – végrehajtási Melléklete. 1999. július 7. szám 171- 183. o. Büntetés- végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár.
- 5/2000. (IK. Bv. Mell. 12.) IM. utasítás a Büntetés – végrehajtás Országos Parancsnoksága szervezeti és működési szabályzatának közzétételéről. Igazságügyi Közlöny Büntetés – végrehajtási Melléklete. 2000. december 12. szám 317-322. o. Büntetés- végrehajtás Országos Parancsnokság. Irattár.

Fotó: Bv. fotó

A SZABADSÁGVESZTÉS-BÜNTETÉS HELYE, SZEREPE A SZANKCIÓRENDSZERBEN A CSEMEGI-KÓDEXTŐL A HATÁLYOS BÜNTETŐ TÖRVÉNYKÖNYVIG

*The place and role of imprisonment in the system of penalties
from code Csemegi to legislation in force*

A szabadságvesztés büntetésének szabályozása, valamint annak büntetéstan rendszerben betöltött szerepe az elmúlt több mint két évszázadban jelentős változásokon ment keresztül. Jelen tanulmány célja nem csak ezen történeti fejlődés bemutatása, hanem annak vizsgálata, hogy az arányosság elve mennyire tükröződött a korábbi szankciórendszerekben, illetve milyen kihatással volt erre a halálbüntetés megsemmisítése. Ennek keretében a szerző a büntetés céljára, illetve legitimitációjára vonatkozó elveket vetíti az egyes szankciórendszerekre. Végül választ keres arra, hogy a megtorlás mennyiben jellemzi jelenlegi szankciórendszerünket, és a megbocsátás megfeleltethető-e egyes anyagi vagy eljárásjogi jogintézményeknek.

Kulcsszavak: szabadságvesztés, TÉSZ, halálbüntetés, arányosság, szankciórendszer

The regulation of imprisonment and its role in the sanctioning system has gone through significant changes over the past two centuries. The purpose of this study is not only to scratch out the historical development of imprisonment, but also to look at how proportionality was reflected in the punishment regimes, especially after the abolishment of the death penalty. In the course of this, the author looks at the different punishment regimes through the barrier series of punishment. Lastly, an answer is sought to the question that how far our sanctioning system is characterised by retaliation and whether forgiveness can be equated with any institution of substantial or procedural criminal law.

Keywords: imprisonment, life imprisonment without parole, death penalty, proportionality, system of penalties

Bevezetés

A kolostor börtönökkel szemben már a XV. század nagy reformátor alakja, Luther Márton is fellépett, többek között ez is közrehatott a városi börtönök kialakulásában, amelyek általában a városfal, erődítmény tornyában kerültek elhelyezésre. Ezzel párhuzamosan az első dologházak is létrejöttek Németországban. Johann Friedrich Böttger is toronyfogságba került, hiszen a szász királynak, Erős Augustusnak azzal dicsekedett, hogy aranyat tud készíteni. Ha aranyat nem is, de 1707-ben feltalálta Európában először a porcelánt, ami a meißeni porcelánhoz vezetett.

1813. május 16-án I. Maximilián József, az első bajor király jóváhagyta a jénai titkos tanácsos, Professor Anselm Feuerbach lovag által kidolgozott büntetőtörvénykönyvet, amely ugyanezen év októberében hatályba is lépett. Az első modern büntetőjogi kódexet világos és pontos megfogalmazásai és logikus szerkesztése miatt sokan a német büntetőjog-tudomány egyik csúcspontjának tekintik a mai napig.¹

Ezen 1813-as bajor kódex és az azt néhány évvel megelőző, 1810-es francia Code Pénal képezte alapját az 1971-ben hatályba lépett német Reichsstrafgesetzbuch-nak, amelyből a későbbi Csemegi-kódex is építkezett. A bajor Btk. jelentős hatása megfigyelhető ugyanakkor az 1843-as Deák-féle törvényjavaslat szabályozásában is. A büntetés-végrehajtás kodifikálásnak sürgető szükségességét felismerve, az 1839/40. évi Országgyűlés választmány felállításáról rendelkezett „*a büntetőtörvénykönyvvel elváhatatlan kapcsolatban lévő büntető s javító rendszer*”² kimunkálása végett. Deák büntetőjogi és kodifikációs koncepciója – ahogy Mezey Professor megjegyzi – döntő befolyással volt a börtönügyi javaslatra is, hiszen „*előbb kell ...megállapítani a börtönrendszert, mint a büntetést.*”³ Az 1843-as javaslatból politikai okokból azonban nem lett törvény, az ország egészen a kiegyezést követő időszakban elfogadott, Csemegi Károly nevével fémjelzett büntetőtörvény hatálybalépéséig saját kódex nélkül maradt.

Történeti áttekintés

A Csemegi-kódex

A Csemegi-kódex büntetési rendszerének középpontjában a szabadságvesztés-büntetés változatos nemei – a fegyház, az államfogház, a börtön és a fogház – állottak. Ismerte az életfogytig tartó szabadságvesztést, valamint szűk körben a halálbüntetés intézményét is, ugyanakkor ez utóbbi szankció csak az előre megfontolt szándékkal elkövetett emberölés (gyilkosság) befejezett alakzata és a király szándékos megölése esetén volt alkalmazható.⁴

A Különös Részben az egyes tényállások büntetést érdemlőségére vonatkozó törvényhozói értékelés elsősorban a szabadságvesztés nemének és tartamának meghatározásában fejeződött ki, vagyis a bűncselekmények súlya, azaz a jogtárgyak egymáshoz

1 Gellér B., Ambrus I. (2017) p. 47.

2 1840. évi V. törvénycikk preambuluma

3 Mezey B. (1998)

4 Gellér B., Ambrus I. (2017) p. 52.

viszonyított értéke a szabadságvesztés büntetés tételkeretében jelent meg. Ez a – mai napig ható – proporcionalitás Szent István törvényiben is megtalálható volt, de csak Cesare Beccariával nyer büntetőigazságszolgáltatási alapelvi rangot. Ezen kérdéskör kifejtésére a későbbiekben térek ki.

A szabadságvesztés végrehajtására vonatkozó szabályok a progresszív rendszer elveit követték, ugyanakkor a törvény a kiszabott szabadságvesztések végrehajtásának felfüggesztését még nem ismerte, arról először a büntetőtörvények és a bűnvádi perrendtartás kiegészítéséről és módosításáról szóló 1908. évi XXXVI. törvénycikk [a továbbiakban I. Büntetőnovella (I. Bn.)] rendelkezett.

1913-ban a dologházat, 1928-ban a többszörösen büntetett előéletű személyekkel szemben pedig szigorított dologházat vezettek be, amelyek bár terminológiájukban nem, tartalmukban valódi szabadságvesztést jelentettek, noha tartamukban relatíve határozatlanok voltak.

Már itt esetleg említést érdemel az Emberi Jogok Európai Bíróság (a továbbiakban: EJEB) M. kontra Németország ügyben hozott ítélete. A schwalmstadii börtönben fogvatartott többszörös visszaeső kérelmező panaszában arra hivatkozott, hogy a német bíróságok megsértették az Emberi Jogok Európai Egyezményének (a továbbiakban: EJEE) 5. Cikk 1. szakaszában foglalt jogait azzal, hogy a biztonsági őrizetét az akkoriban hatályos törvények szerinti tízéves időtartamon túlra meghosszabbították, sérelmezte továbbá az Egyezmény 7. Cikkének 1. szakaszában foglalt visszamenőleges hatályú büntetések tilalmába ütköző jogszabály-módosításokat. A panaszost legalább hét alkalommal ítélték el testi sértés és vagyon elleni erőszakos bűncselekmények elkövetéséért, büntetését azonban patológikus mentális rendellenességére figyelemmel pszichiátriai intézetben rendelték végrehajtani. 1986-ban a marburgi Regionális Bíróság emberölési kísérlet és rablás vádjával öt év szabadságvesztést szabott ki a kérelmezővel szemben. Az eljárás során készült szakértői vélemény alapján azonban mentális állapotát nem lehetett már patológikusnak minősíteni, ezért további orvosi kezelése nem volt indokolt. Mivel azonban várható volt, hogy további erőszakos bűncselekményeket fog elkövetni, az eljáró bíróság elrendelte biztonsági őrizetbe vételét is. Az ítélet meghozatalának időpontjában hatályos törvényi rendelkezés értelmében a kérelmező – akivel szemben első ízben szabtak ki ilyen intézkedést 1986-ban – elzárása legfeljebb tíz év időtartamra történhetett, amely után 2001-ben szabadlábra kellett volna bocsátani. Az 1988. évi Btk. módosítás azonban eltörölte a biztonsági őrizet felső határát, így a biztonsági őrizetet tíz év eltelte után is fenntarthatta a büntetés-végrehajtási bíróság. Az EJEB álláspontja szerint a kérelmezővel szemben alkalmazott intézkedés kezdetben az Egyezmény 5. Cikk 1. szakaszának (a) pontja alapján jogszerű volt, azonban a biztonsági őrizet tíz éven túli fenntartásával kapcsolatban a Bíróság megállapította az Egyezmény megsértését. Az ítélet indokolása értelmében ugyanis a kérelmező nem láthatta előre megfelelő időpontban téttenek következményeit, vagyis, hogy korlátlan időre megfoszthatják szabadságától. A 7. Cikk 1. szakaszának második mondata kapcsán („nem lehet a bűncselekmény elkövetése idején alkalmazható büntetésnél súlyosabb büntetést kiszabni”⁵), a Bíróság megállapította, hogy a kérelmezővel szembeni biztonsági intézkedés visszamenő hatállyal lett meghosszabbítva egy olyan

5 EJEE 7. cikk 1. szakasza

törvény alapján, amely a kérelmező bűnelkövetése után hét évvel lépett hatályba, így Németországot elmarasztalták.⁶

A Btá.⁷

A kommunista diktatúra számára elviselhetetlen volt a Csemegi-kódex hatályban tartása, helyette egy új szocialista törvénykönyv megalkotását szorgalmazták.⁸ A korábbi kódex Általános Részét újraszabályozó 1950. évi II. törvény (a továbbiakban: Btá.) büntetési rendszerében a központi helyet továbbra is a szabadságvesztés foglalta el, amelyet a törvény börtönnek nevezett. Egységesen ez váltotta fel a korábbi sokféle szabadságvesztési nemet. Mindez összefüggött azzal is, hogy a bűncselekmények addigi trichotóm (büntett – vétség – kihágás) rendszerét a Btá. dichotómmá változtatta (majd 1955-1971 között a bűncselekmény kitétel ekvivalens lett a büntetssel a kihágások megszűnését követően, és a vétségek újraéledését megelőzően). Az arányosság ellen ható változások nyilván az egyéniesítést is nehezítették, ami megint csak azt jelentette, hogy a büntetést nem felelősségi, hanem rendészeti kérdésként kezelték. Györgyi Kálmán szerint számosan bírálták a kellő differenciálás hiányát. Más kérdés, hogy a differenciálást ekkoriban nem az anyagi, hanem a végrehajtási szabályok keretei között kívánták megteremteni, ami azonban még másfél évtizedet váratott magára.⁹

A Btá. megtartotta az életfogytig tartó szabadságvesztést, a dologházat (és társait) mint határozatlan szankciót azonban megszüntette. A Btá.-t hatályba léptető 1950. évi 39. tvr. ismerte a feltételes szabadságra bocsátás intézményét: legalább 1 év kitöltését követően, a büntetés háromnegyed, kivételesen kétharmad részének kiállítását követően.

A 1961. évi Btk.

A különös részt is magában foglaló, a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvény eredetileg – mivel azt határozatlan tartamú büntetésnek tekintette – megszüntette az életfogytig tartó szabadságvesztést, helyette a legfeljebb 15 évig terjedő, határozott idejű szabadságvesztést, valamint a humánusabbnak nehezen nevezhető halálbüntetést tartotta fent, aminek alapjogi jelentősége is van, hiszen az így nem kellően arányos büntetéssel védett jogtárgyak nem helyezhetőek el a jogtárgyak rangsorában. Erről is szó lesz még a későbbiekben, hiszen ez a mai napig levonható tanulságokat hordoz.

A törvény differenciálta ugyanakkor a szabadságvesztést, amelyet börtönben, vagy büntetés-végrehajtási munkahelyen rendelt végrehajtani. A részletszabályok kidolgozását az 1979-ig késő Bv. tvr.-re bízta. Ismerte továbbá a feltételes szabadságra bocsátás intézményét. Főszabály ekkor már – a maihoz hasonlóan – a büntetés kétharmad, visszaesők esetén a háromnegyed részének kitöltése volt.

Az 1960-as években amiatt zajlott a jogirodalomban vita, mert a halálbüntetés kiaszabását még meg nem alapozó, de 15 évi szabadságvesztésnél hosszabb szankciót

6 EJB M. kontra Németország ügy, 19358/04 sz. kérelem

7 A korábbi kódex Általános Részét újraszabályozó 1950. évi II. törvény

8 Gellér B. (2008) p. 39.

9 Györgyi K. (1984) p. 301-302.

érdemlő tettekre nem volt megfelelő büntetés a jogrendben. Egyesek az életfogytig tartó szabadságvesztés újbóli bevezetését, mások a határozott tartamú szabadságvesztés tizenötől húsz vagy huszonöt évre történő felemelését javasolták.

Ekkoriban merült fel a jogirodalomban – egyebek mellett Vigh József javaslata alapján – az ún. határozatlan tartamú szabadságvesztés gondolata.¹⁰ Eszerint – elsősorban többszörös visszaeső személyekkel szemben – 3-15 évig terjedő, de a végeredményben a végrehajtás során tanúsított magatartástól függő tartamú szabadságvesztést kellene fogantatosítani.

Az 1971. évi Büntetőnovella

Az 1961. évi Btk. számos hiányosságának orvoslására született meg az azt módosító 1971. évi 28. számú törvényerejű rendelet, amely ismét bevezette az életfogytig tartó szabadságvesztést azon bűncselekmények kapcsán, amelyeket a törvény az eddigiekben halálbüntetéssel fenyegetett, kivéve a korábban halállal is fenyegetett vagy on elleni deliktumokat, ezek esetében egységesen elvetette e szankciót is a jogalkotó. Az életfogytig tartó szabadságvesztésből 15 év elteltével volt helye feltételes szabadságra bocsátásnak.

A novella – részben a Csemegi-kódex terminológiáját felmelegítve – visszatért a fegyház, szigorított börtön, börtön és fogház kategóriákhoz.

A legradikálisabb változást a novella a feltételes szabadságra bocsátás szabályozásában hozta, kategorikusan kizárta ugyanis a visszaesőket e kedvezményből.

Az 1974. évi 9. tvr.

Az 1974. évi 9. számú törvényerejű rendelet a másik oldalon is engedményeket tett azzal, hogy bevezette a szigorított őrizetet, amely a határozott tartamú szabadságvesztést relatíve határozatlan tartamú intézkedésként követte. Ezáltal azonban egyértelműen sértette egyrészt a kétszeres értékelés tilalmát, másrészt a proporcionalitás, vagyis a tetterányosság elvét.

Az 1978. évi Btk.

A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény (a továbbiakban: korábbi Btk.) kivételes jelleggel szabályozta a halálbüntetés intézményét, annak 1989-es módosítása eltörölte az állam elleni bűncselekmények esetén e jogkövetkezmény alkalmazásának lehetőségét.¹¹ Az Alkotmánybíróság 23/1990 AB határozatában foglalt döntéséig a halálbüntetés azonban továbbra is a jogrendszer része maradt.

Ezen felül a korábbi Btk. legfeljebb a tizenöt, a halmazati vagy összbüntetés, illetve bünszervezetben történő elkövetés esetén a húsz évig terjedő, valamint az életfogytig tartó szabadságvesztés intézményét is ismerte, mely büntetéseket fegyház, börtön, illetve fogház fokozatban rendelt végrehajtani.¹² Kiemelendő ugyanakkor, hogy a

10 Gárdai Gy., Vigh J. (1969) p. 577-578.

11 Gellér B. (2008) p. 41.

12 A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény 39-41. §

törvény eredetileg nem tartalmazta a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés intézményét, az csak 1993 után került szabályozásra.

A 2012. évi Btk.

A 2012. évi Btk. kodifikálása alkalmat teremtett a büntetéskiszabás intézményeinek átgondolására, és az így a létrejövő büntetéskiszabási struktúra egy évek óta tartó fejlődés újabb jelentős állomása.¹³ Az új Btk. is – ahogy 2010-ben az 1978-as Btk. – újra elővette a középértéket. Következtetésként levonható, hogy ez sok szempontból bevált. Abból a szempontból legalábbis mindenképpen, hogy a hosszabb tartamú szabadságvesztésnek fokozott elrettentő hatása dokumentálható, illetve valóban látható az ítéleteken a középértéknek az a másik jelentős következménye, miszerint a bíróságnak részletesen számot kell adnia az enyhítő és súlyosító körülményekről. Ez az ítéletekben lecsapódik, amely egyúttal javítja az ítéletek minőségét, legalábbis e tekintetben.

Szabadságvesztés büntetések megoszlása 2014-2016 között			
Tárgyév	Terheltek száma, akikkel szemben szabadságvesztés büntetést alkalmaztak	Ebből végrehajtandó szabadságvesztések száma	Ebből felfüggesztett szabadságvesztések száma
2014	29.211	10.174	19.011
2015	26.381	9.702	16.640
2016	25.354	9.496	15.824

*forrás: Legfőbb Ügyészség Statisztikai Adatok: http://ugyeszseg.hu/pdf/statisztika/buntetobirosag_ugyesi_tev_I_2017.pdf

A tárgyalásról lemondás intézménye valójában alkalmazhatatlan volt, mivel sem a védelem, sem a vád számára nem nyújtott kellő biztosítékokat, így a hosszabb tartamú szabadságvesztés kockázata nem terelte a beismerés felé az elkövetőket, és ezáltal nem rövidítette le a büntetőeljárást. Ezt a problémát az új Be. azonban megoldotta azzal, hogy a nyomozati szakban lehetővé teszi az egyezséget, illetve az előkészítő ülésen az úgynevezett mértékes indítvány előterjesztését, melyről történő megállapodás a bírói szakban később is lehetséges.

A szankciórendszer arányosságának kérdései

A Werbőczy István nevéhez kötődő Tripartitum tartalmazta a minősített halálbüntetést, lopásért az akasztás, rablásért a kerékbetörés volt a megfelelő szankció. Az utolsó halálbüntetést templomi kegytárgyak ellopásáért 1836-ban hajtották végre, ugyanakkor a néhány évvel későbbi, 1843-as Deák-féle törvényjavaslat már egyáltalán nem

13 Gellér B. (2015) p. 69.

tartalmazta a halálbüntetés intézményét, amely következtében a szabadságvesztés vált a leg súlyosabb szankcióvá és ezzel az egész jogrendszer zárkövévé.

A szankciórendszer arányosságának kérdése igazán akkor merült fel, amikor a 23/1990. AB határozat megszüntette a halálbüntetés intézményét Magyarországon. Ekkor óriási problémával került szembe szankciórendszerünk. Persze vitatható, hogy arányosnak kell-e lennie egy büntetőjogi szankciórendszernek, azaz a később 30/1992. AB határozatból megismert szükségességi és arányossági követelmény emberi jogként megfogalmazható-e?

A válasz talán az, hogy jelenleg még nem, mivel sem az Európai Unió, sem az Emberi Jogok Európai Egyezménye, sem pedig annak joggyakorlata nem ró olyan kötelezettséget a tagállamokra, hogy arányos büntetési rendszert kellene kialakítaniuk. A szankciók arányossága a klasszikus büntetőjog legalapvetőbb karakterisztikájaként jelent meg. Amikor tehát a leg súlyosabb szankció, azaz a halálbüntetés kikerült a jogrendszerből, az arányosság megbomlott és a szabadságvesztésnek kellett volna átvennie az említett zárkó szerepet. Ez több szempontból is egy bonyolult feladat. Legelőször a büntetési célok teljes átgondolását kívánta volna meg, amire természetesen 1990-ben Magyarországon még nem volt lehetőség.

A Csemegi-kódexben nem jelenik meg a megtorlás, holott nyilván a klasszikus büntetőjogban a megtorlás az alapvető büntetési cél. Azonban akár az 1950. évi II. törvényt, akár az 1961. évi vagy 1978. évi Btk.-t vizsgáljuk, egyértelműen megállapítható, hogy a megtorlás már nem szerepel büntetési célként. Ennek ellenére a halálbüntetés esetében – annak nyilvánvaló speciál és generál preventív hatása mellett is – tagadhatatlan a rendkívül szignifikáns megtorló cél. Tudományosan megtorlás nélkül a halálbüntetés nem legitimálható, hiszen statisztikailag bizonyított a hosszú tartamú, adott esetben a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés hasonló elrettentő ereje és nyilván a halálbüntetéssel azonos speciál preventív célok is elérhetőek például a ténylegesen életfogytig tartó szabadságvesztéssel.

Következésképpen annak ellenére, hogy nem nevesítették a megtorlást a korábbi Btk.-k büntetési célként, nyilvánvalóan a halálbüntetés megléte ezt a büntetési célt kimondatlanul is a szankciórendszer részévé tette. Kérdés tehát, hogy amikor a halálbüntetés kikerül a szankciórendszerből, ezzel együtt a nem nevesített megtorló cél is megszűnik-e?

Ahhoz, hogy ezt a kérdést megválaszoljuk, vissza kell térni a szankciórendszer arányosságának problematikájához, azaz, hogy hogyan tudta kitölteni a szabadságvesztés intézménye a halálbüntetés megszűnése után maradt űrt. Az 1978. évi Btk. eredetileg meghatározott feltételek fennállása esetén az elkövetőt feltételesen szabadságra kellett bocsátani. Az 1993. évi XVII. törvény vezette be először a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés intézményét, előírva, hogy ha a terheltet másodszor is életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélik, azt nem lehet végrehajtani, ugyanakkor az első kiszabott életfogytig tartó szabadságvesztésből nem lehet feltételes szabadságra bocsátani. Bár e szabályt beemelték a Btk.-ba, az inkább csak formális intézményként létezett. Az 1998. évi LXXXVII. törvény hozta meg a lényegi változást, mert az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása esetén lehetővé tette a feltételes szabadságra bocsátás kizárását, és ez által meghonosította az 1978. évi Btk.-ban a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés intézményét.¹⁴

14 Gellér B. (2017) p. 93-94.

1998-ig tartott, amíg a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés legalább részben újra helyreállította az arányosság érvényesülését, amely a gyakorlatban a többszörösen minősülő emberölések esetén a halálbüntetés megszűnésével komoly csorbát szenvedett. A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés azzal, hogy végleg kivonja az egyént a társadalomból, nagyon sokban hasonlít a halálbüntetésre. Kérdésként merül fel, hogy megtorlás szempontjából is fennáll-e ez a hasonlóság, azaz mondható-e, hogy a generális és speciális prevenció tekintetében a hosszan tartó, húsz-huszonöt éves szabadságvesztés nem különbözik a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztéstől. Ha ezt kijelenthetjük, akkor az igazi különbség nem a praktikus büntetési célokban rejlik, hanem valójában a metajurisztikus alapokon nyugvó megtorlási célban.

A 2012-es Btk. szankciórendszerének kialakításakor két nagy elvi kérdés rajzolódott ki. A különbség már a 2009-es novellában visszatükröződött, amely két nyomvonalú szankciórendszert vázolt volna fel, azaz a súlyos bűncselekmények esetén a súlyosítást, elrettentést, enyhébb súlyú cselekmények vonatkozásában pedig az elterelés, intézkedés vagy alternatív büntetés alkalmazásának lehetőségét kívánta megteremteni egyfajta „Marburgi programként” (1882). A másik gondolat közvetlenül kapcsolódik a szűkebb értelemben vett büntetőeljárás céljához és az általam többször papírra vetett és elmondott, tagadhatatlanul ugyancsak részben metajurisztikus, egész konkrétan keresztény ideológiai alapon nyugvó megtorló és megbocsátó büntetőjog elvéhez. Ennek jelentősége abban ragadható meg, hogy felvállalja a büntetés megtorló jellegét, mely a legsúlyosabb bűncselekmények esetén a legsúlyosabb büntetéseket, mint például a tényleges életfogytiglant jellemzi, ugyanakkor lehetőséget teremt e büntetések megbánás – eljárásjogi értelemben vett beismerés – általi elkerülésére. Ez valójában a megbocsátó jellege egy ilyen szankciórendszernek, míg természetesen az enyhe bűncselekmények esetén e legitimáció a diverzifikálásban és a szinte teljes alternativitásban jelenik meg, amelyek egyébként jellemzik is az új Btk.-t. A beismerésen keresztüli megbánás, illetve az erre adott megbocsátás eljárásjogi szempontból a korábban a büntetőeljárások másfél százalékát, azaz teljesen elhanyagolható mértékét kitevő tárgyalásról lemondás helyett az egyezség és az alternatív mértékes indítvány formájában mutatkozik meg.

A legsúlyosabb bűncselekmények esetén továbbra is kérdés, hogy az arányosság követelményének megtartása mellett érvényesíthető-e a megtorló és megbocsátó büntetőjog a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés legalább elvi lehetősége nélkül.

Ezzel párhuzamosan jelentkezik az a probléma, hogy amennyiben valójában felajánlunk egy menekülési lehetőséget a többszörös emberölést elkövetők számára a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés elől, akkor az mennyiben hat a megtorlás elve ellen. Erre a válasz kétségtelen csak az lehet, hogy a megtorlás elvének érvényesítése egy ilyen alternatív szankciót nem tenne lehetővé. Köztudott, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést az EJEB az Egyezmény 3. cikkébe ütközőnek nyilvánította több ítéletében is. (ld. Vinter és mások kontra Egyesült Királyság (2013), Magyar kontra Magyarország (2014), stb.) Az is közzismert, hogy a büntetés-végrehajtási törvény milyen módosításon ment át ennek következtében.

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés Egyezménybe ütközésének van azonban egy másik olvasata is. Abban az esetben ugyanis, hogyha ezen intézmény csak azon terheltekre alkalmazható, akik nem ismerik be cselekményüket, míg azokkal szemben, akik beismerik és megbánják cselekményüket, ez nem kerül alkalmazásra, valóban embertelen büntetésnek tekinthető-e? Az EJEB érvelési rendszere azon alapul,

hogyan nem lehet elvenni az elítélttől a reményt, ezért biztosítani kell számára a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségének megvizsgálását legalább húsz-huszonöt év után.

Valójában arról van szó, hogy miért is kellene az államnak bízni abban, hogy az elítélt megreformálódott és nem fog újabb bűncselekményt elkövetni, ha az eredeti cselekményét sem ismerte el és nem bánta meg. Beismerés és megbánás hiányában, ami a reformáció alapja, elképzelhetetlen a megváltozás, ami pedig ki kell, hogy zárja a feltételes szabadságra bocsátást. Az EJEB elveinek is megfelelően egy olyan TÉSZ rendszer, amely a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést az említett esetek körére szűkíti, azaz a feltételes szabadságvesztés lehetőségét kizárja a megbánás hiányában. Egy ilyen megoldás egyébként jogszabály-módosítást sem feltételez, hiszen, ha az a gyakorlat alakul ki, hogy a bíróságok csak abban az esetben szabnak ki tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést, ahol egyezség vagy mértékes indítvány beismerés hiányában nem jön létre, akkor az megfelel az Egyezménynek, és annak gyakorlatának is.

A TÉSZ végrehajtása alatt történő megbánás a jelenlegi szabályrendszer keretei között értékelhető.

Felhasznált irodalom

- Gellér Balázs (2008): Általános tanok, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest
- Gellér Balázs (2015): Büntetés kiszabás Magyarország negyedik Büntető Törvénykönyvében, Jogtudományi Közlöny, LXX: évfolyam 2. szám
- Gellér Balázs (2017): A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés – büntetőjog-elméleti megfontolások tükrében. In: Hollán Miklós – Barabás A. Tünde (szerk.): A negyedik magyar büntetőkódex – régi és új vitakérdései, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, p. 87-108.
- Gellér Balázs – Ambrus István (2017): A magyar büntetőjog általános tanai I., ELTE Eötvös Kiadó, Budapest
- Gárdai Gyula – Vígh József (1969): Észrevételek büntetési rendszerünk problémáihoz, Magyar jog, 10. szám
- Györgyi Kálmán (1984): Büntetések és intézkedések, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
- Mezey Barna (1998): Deák Ferenc és a büntető eljárásjog reformja 1848-ban. In: Molnár A. (szerk.): A Bathányi-kormány igazságügyi minisztere, Zala Megyei Levéltár: Zalaegerszeg, p.159-184.
- Vígh József (1964): A fiatalkori bűnözés és a társadalom. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest

Lőrincz József

A BÖRTÖNÜGY JELENLEGI SZAKMAI ARCULATÁNAK KIALAKULÁSA A 20. SZÁZADBAN

Creating the present professional identity of the prison system in the 20th century

A hazai börtönügy 20. századi alakulása magán viseli a század gyakran változó irányú politikai, gazdasági, büntetőpolitikai hatásait, emiatt e szakterületre nem jellemző a szerves fejlődés. A dinamikus, egyenletes fejlődés akadályát jelentette különösen az állandóan növekvő bűnözés, a társadalmi intolerancia, időnként a gazdasági nehézségekből és szemléleti okokból keletkező alulfinanszírozottság, az ezekből fakadó infrastrukturális elmaradottság és a személyi állomány erkölcsi és anyagi megbecsültségének hiányosságai. A fejlődésre serkentőleg hatott a jog- és humántudományok képviselőinek bekapcsolódása, a rendszerváltozás utáni jogállami átrendeződés, a jogi szabályozás színvonalának fejlődése, mindenekelőtt a büntetés-végrehajtási személyi állomány helytállása a nehéz periódusokban is.

Kulcsszavak: pozitivistákriminálpolitika, rabnevelés, mezőgazdasági munkáltatás, agymosás, átnevelés, jogállami büntetés-végrehajtás

The evolution of the home prison system in the 20th century shows the impacts of the frequently changing politics, as well as the economic and criminal policy. Therefore this specific was not characterized by an organic development. The dynamic and consistent development has been particularly interfered by the steadily increasing criminality, social intolerance and its being occasionally under-funded that has come from economic difficulties and was motivated by attitude-reasons, further the infrastructural backwardness and inadequate moral and material appreciation/respect of the prison staff. The development has been enhanced by the involvement of the jurisprudence and human sciences, the reorganization of the law system by the new regime, the development of the legal regulation and – above all – the consistent and tough work of the prison-staff even during the hard times.

Keywords: positivist criminal policy, prisoner-education, agricultural employment, brainwash, re-education, penal execution under law-state circumstances

A századfordulótól az I. világháború kitöréséig (1900-1914)

A Csemegi-kódex hatályaba lépésétől a börtönügyre vonatkozó szabályok többsége a második világháborúig hatályban maradt. Az I. világháborúig kiteljesedő börtönhálózat 9 országos fegyintézetből, 65 törvényszéki és 315 járásbírósi fogházból állt. A világháború kitöréséig az egyes szabadságvesztés-büntetési nemek végrehajtási feltételei kedvezően alakultak.

A fegyencek munkáltatása részben vállalkozói, részben házi kezelés rendszerében történt, a bérleti rendszert ebben az időszakban nem alkalmazták. A fegyházakban, alkalmazkodva a biztonsági követelményekhez a zárt térben végezhető kisipari jellegű munkanemek honosodtak meg, mint például a cipész, a szabó, a kovács, lakatos, asztalos, bodnár, kosárfonó munkák. A hazai rabmunkáltatás előremutató hagyományként azok a fegyencek, akik hibátlan termékeket állítottak elő, munkájuk tiszta jövedelmének egyötödét, az elfogadható terméket előállítók pedig egyhatodát kapták munkajutalomként kézhez. Finkey arról tudósított, hogy 1902-ben az összes letartóztató intézet fenntartására az állam 2 millió 425 ezer koronát fordított, míg a rabmunkából befolyt bevétel a fenntartásnak mintegy egyötödét, 422 ezer koronát tette ki.¹

A börtönügyi tisztviselők engedélyezett létszáma – a tiszteletdíjas lelkészeken, tanítókon, orvosokon, valamint a díjnokokon kívül – 180, a szerződéses ipari alkalmazottaké 25, az őrszemélyzeté 2576 fő volt (az őrség 108 fő főfegyőrből és börtönőrmeesterből, 724 fegyőrből és börtönőrből, valamint 129 fogházőrmeesterből és 1615 fogházőrből állt). Az országos büntetőintézetekben az I. világháború előtti években a férőhelyek száma 5000, a fogvatartottak átlagos létszáma 4800 volt. A törvényszéki és járásbírósi fogházak befogadási kapacitása 12000 férőhely, míg a fogvatartottak átlagos létszáma ezekben az intézetekben 7-8000 volt.²

A 20. század elejének pönológiai paradigmaváltása a színre lépő új, reform-, vagy pozitivisták kriminálpolitika hatására kiteljesedő „nevelés-gondolat” volt. A társadalmi rend és nyugalom megővésére hivatott államok figyelme a kor forradalmian új – antropológiai, pszichiátriai és szociológiai – kutatások hiteles, tudományos eredményeit alkalmazó büntetéstani felfogása felé fordult. Korszakos – máig ható – jelentőségű volt az, ahogy átforgalmazták a büntetés cél- és eszközrendszerét. A büntetés célja többé már nem a „megbomlott jogi egyensúly” helyrebillentése, hanem a társadalom cselekvő védelme, a bűn vezető okok feltárása révén, magának a bűnözésnek a felszámolása: a megelőzés lett. A társadalomra veszélyes emberek – állították – a tudomány eszközeivel felismerhetők, majd kiszűrhetők a társadalomból: a halálbüntetéssel véglegesen, a szabadságvesztéssel átmenetileg. Ez a szemlélet lehetővé tette, hogy a századfordulóig több-kevesebb magabiztossággal eljussanak oda, hogy az emberi akarat-elhatározást három szféra: a szocio-, a bio- és a pszichoszféra befolyásolja, dialektikus, bonyolult kölcsönhatásban egymással. Ez a büntetéstani területén ahhoz az elvi felfedezéshez vezetett, hogy a defektusos embert e három szférán keresztül lehet korrigálni, addig kell őket gyógyítani, vagy nevelni, amíg újabb bűnös elkövetésétől már nem kell tartani.

1 Finkey F. (1909) p. 388.

2 Szöllősy O. (1935) p. 48.

A reform-büntetéstanak köszönhető az elmebetegek kényszergyógykezelése. Az elmebetegyanús, illetve az elmebetegség vagy speciális kezelést igénylő nyugtalanság (hisztéria, epilepszia) jeleit mutató elítélteket az igazságügy-miniszter engedélyével az Országos Igazságügyi Elme Megfigyelőbe szállították. Az intézet 1896. november 1-én kezdte meg működését a Budapesti Királyi Törvényszék Lőportár dűlői fogháza mellett (a jelenlegi Budapesti Fegyház és Börtön területén). Az intézet vezetésével Moravcsik Ernő egyetemi tanárt bízták meg. Az intézetbe a letartóztatottak elmeállapotuk megfigyelésére, a fogságban, illetve a javító intézeti nevelésben lévők és az elmebeteggé váltak, kezelés céljából voltak felvehetőek.

A reform-büntetéstan alakította ki Európa-szerte a fiatalkorúak különleges, nevelési szempontú, büntető igazságszolgáltatási és végrehajtási rendszerét. A nevelés-gondolatot a hazai börtönügyben a fiatalkorúak megkülönböztetett büntetőjogi kezelését bevezető 1908. évi XXXVI. törvény (I. büntetőnovella) eszmevilága képviselte, amelynek hatálybalépésével éles – szemléleti és szervezeti – fordulat következett be: a büntetés hagyományos – megtorlásra irányuló – formáinak helyébe a tettes jövőbeli magatartásának befolyásolására alkalmas kriminálpedagógiai tartalmú jogkövetkezmények léptek.

A pozitívista reformirányzatok hangsúlyozták, hogy a munkakerülő csavargók, koldusok, prostituáltak prekriminális tömegei és a bűnözés között a kapcsolat rendkívül szoros, erre, de különösen a visszaeső bűnözés megelőzésére tekintettel indokolt az említett kategóriákat is a büntetőjog körébe vonni. A dologházat hazánkban az 1913. évi XXI. törvénycikk vezette be, mint a közveszélyes munkakerülő csavargókkal szemben alkalmazandó biztonsági rendszabályt. A végrehajtás vezető elve a beutaltak munkára szorítása volt.³

A háború és a forradalmak hatása a hazai börtönügyre (1914-1919)

A világháború, a forradalom és a román megszállás következtében a börtönügyi intézmények is nagymértékben romlottak. A háborús helyzetben természetesen lehetetlenné vált, hogy az intézethálózat bővítése a növekvő kriminalitással lépést tudjon tartani. A háború és az azt követő bizonytalan társadalmi, gazdasági viszonyok kaotikus helyzetet teremtettek a pártfogói munka területén is. A vesztes háború után kialakult forradalmi helyzetben a belpolitikailag különösen exponált honi börtönügy válsága tovább súlyosbodott. Szöllősy feljegyzései alapján már az októberi forradalom kitörését követő napon – 1918. október 31-én – a megalakult Nemzeti Tanács a fegyházakból távirati utasítással szabadította a közbiztonságot nem veszélyeztető elítélteket, továbbá a politikai bűntettek miatt elítélteket. Számos helyen forradalmi tömegek hatoltak be a börtönökbe és szabadították ki a foglyokat. Az 1919. év március 21-én megalakult Tanácsköztársaság az őrszemélyzetet a vörös őrségbe sorolta, a munkásokból alakított „likvidáló bizottságok” pedig szabadon bocsátottak mindenkit, akit a „kapitalizmus áldozatainak” tekintettek, ennek következtében a fegyencek kétharmad része szabadlábra került. A helyüket jórészt újabb politikai foglyok, „ellenforradalmárok” foglalták el.

³ Balogh L., Horváth T. (1983) p. 173.

A Tanácsköztársaság bukását követő román megszállás sem kímélte az igazságügyi intézményeket, a rekviráló katonák tömegesen hurcolták el a fogházi szerelvényeket. A megnövekedett büntetőügy következtében a letartóztatottak száma messze túlhaladta az intézetek befogadóképességét. A zsúfoltság miatt Budapesten férőhelybővítésről kellett gondoskodni, ezért a Budapesti és Pestvidéki Törvényszék foglyainak elhelyezésére a Szerb utcai régi zálogházat alakították át fogházzá. A vörös terror miatt elítélt vádlottakat a Margit körúti katonai fogház két emeletén helyezték el, a női letartóztatottak ideiglenes elhelyezésére a Conti utcai katonai fogházat engedte át használatra a Honvédelmi Minisztérium.⁴

A börtönügy intézményrendszere és működése a két világháború között (1919-1945)

A hazai börtönügy korábban kialakított feltételrendszere a trianoni diktátumot követően jelentősen meggyengült. A háborút megelőző intézeti hálózatból 6 fegyintézet, 23 törvényszéki és 113 járásbírói fogház maradt az igazságügyi kormányzat irányítása alatt. Utóbb a kisebb forgalmú járásbírói fogházak közül 25-öt megszüntettek s így – a 20-as évek második felére – a járásbírói fogházak száma 90-re apadt, a törvényszéki fogházaké pedig a bajai törvényszéki kirendeltség fogházával 24-re emelkedett.⁵

Tekintettel a Tanácsköztársaságot követő megtorlásra, a háborút követő ugrásszerűen megnövekvő kriminalitásra és a börtönügyi igazgatásban bekövetkezett átmeneti zavarodottságra, a büntetés-végrehajtás rendkívüli körülményekkel volt kénytelen szembenézni. A megkisebbitett ország területére eső letartóztatottak száma megduplázódott és az intézetek túlszűfoltakká váltak. A túlszűfoltóság természetes velejárója volt az ellátási körülmények jelentős romlása, az élelmezési problémák, a ruha- és munkaanyag hiánya, a fűtetlenség, s nem kevésbé a büntetés-végrehajtási őrség végletes kimerültsége. A börtönügy jogi környezete az I. világháború után lényegesen nem változott.⁶

A fogvatartásban az első világháborút követően a legjelentősebb változás a rabmunkáltatás terén történt, azzal, hogy az ipari jellegű foglalkoztatásról jórészt áttértek a mezőgazdasági termelésre. Ennek indoka volt, hogy az ipari központjainak jelentős részét veszített Magyarország gazdasága is túlnyomóan agrárjellegűvé formálódott, továbbá mert a háborút követően a kormánynak rendkívüli nehézségekkel kellett szembenéznie a nyersanyag-termelés terén, mind a civil lakosság, mind a fogvatartottak ellátása érdekében. A termőterület megnövelése érdekében a hartai 233 kat. hold terjedelmű kincstári ingatlant kiegészítették a haszonbérbe vett, közeli miklapusztai 2406 kat. holdnyi mezőgazdasági ingatlannal. A 20-as évek végéig a rabgazdaságok kincstári és bérelt földterületekből már összesen 7100 kat. holddal rendelkeztek.⁷

A 20-as évektől fokozott gonddal fordultak a fogvatartottak egészségügyi ellátására, különösen a komoly veszélyt jelentő tüdőbetegek gondozására. 1929-ben felépült a váci

4 Szöllősy O. (1935) p. 49-51.

5 Szöllősy O. (1935) p. 51.

6 Mezey B. (1995) p. 99.

7 Finkey F. (1933) p. 150.

fygyintézet országos jellegű rabkórháza, 18 kórteremmel, 100 ágygal, laboratóriummal, gyógyszerterárral, műtő- és röntgenhelyiséggel, a tüdőbetegek számára nyitott fekvőcsarnokokkal. A tüdőbeteg letartóztatottak számának emelkedése szükségessé tette a Gyűjtőfogház kórházában egy elkülönített tüdőbeteg osztály létesítését is.

A két világháború között az akkor hatályos házszabályok rendelkeztek az elítéltek erkölcsi támogatásáról (tkp. valláserkölcsi, lelki gondozásukról), kiemelték az elítéltek szellemi gondozása körében az oktatásnak és a börtönkönyvtár használatának fontosságát. Minden 30 év alatti elítéltet köteleztek az oktatásban való részvételre, a 30 évnél idősebbeket egyéni elbírálás alapján is kötelezhette erre az igazgató, egyébként részvételük önkéntes volt. A börtönlelkészek hetente egyszer hitoktatást tartottak a hívőknek. A büntetés-végrehajtási intézetekben a nevelők vezették az elítéltek által használható könyvtárakat, a könyvtárban általában – az iskolai tankönyveken és imakönyveken kívül – tudományos és szépirodalmi művek voltak.⁸

A fiatalok büntetés-végrehajtása területén a két világháború között az 1908-as novella elvi céljaitól messze eltávolodott bírósági gyakorlat évente átlagosan mintegy 600-700 esetben mondott ki fogházbüntetést fiatalokra, ennek is mintegy 80%-a egy hónapon aluli tartamú volt. A tartósan alacsony létszámú fiatalok elítél állomány (amely nem haladta meg országosan a 150 főt) különleges kezelési feltételeinek kialakítására a korabeli büntetőpolitika nem bizonyult érzékenynek.⁹

Magyarországon az 1928. évi X. törvénnyel bevezetett szigorított dologház elméleti megalapozását azok a korabeli nézetek szolgáltatták, miszerint az ún. megrögzött büntetettekkel szemben nem elegendő a szabadságvesztés, hanem velük szemben határozatlan tartamú fizikai elszigetelésre, biztonsági intézkedésre van szükség. A szigorított dologház tartama – a törvény szerint – három évnél nem lehetett kevesebb és elvileg életfogytiglan is terjedhetett. Végrehajtási rendszerére a legsúlyosabb szabadságvesztési nemnek, a fegyháznak szabályai voltak irányadók, kombinálva a dologház néhány előírásával, nem érvényesültek azonban a fegyház végrehajtására vonatkozó progresszív intézmények. A törvény a végrehajtás vezető elvének a munkára nevelést és a munkaszorgalomra szoktatást tekintette, ennek érdekében szigorú munkakényszert írt elő. A bírói gyakorlat szívesen élt ezzel a kemény büntetőjogi eszközzel: 1935-ben 466 férfi és 75 nő volt szigorított dologházi őrizetben.¹⁰

A szabaduló elítéltek utógondozását társadalmi szervezetek, rabsegélyező egyletek látták el, akik rendszerint egy-egy börtönnel álltak kapcsolatban. Az egyletek tagjai lehetőséget kaphattak arra, hogy meglátogassák a börtönökben a szabadulás előtt álló elítélteket, megismerhessék életkörülményeiket és segítséget nyújtsanak nekik vagy a családjaiknak.¹¹

A büntetés-végrehajtás egyik kulcskérdése a személyi állomány megfelelő kiválasztása és felkészítése volt. Az 1930/31. évi kimutatás szerint a fegyházintézetekben és a törvényszéki fogházakban a főállású börtönügyi tisztviselők – igazgató, titkár, fő-tiszt, orvos, lelkész, tanító, őrparancsnok, fogalmazó, fogházgondnok – létszáma 94 fő volt, a tiszteletdíjas alkalmazottak – orvos, lelkész, tanító – létszáma 88 fő volt, az

8 Szöllősy O. (1935) p. 180-237.

9 Szöllősy O. (1935) p. 143.

10 Balogh L., Horváth T. (1983) p. 174-176.

11 Balogh L., Horváth T. (1983) p. 183.

őrszemélyzet 1 460 főből állt. A törvényszéki fogházakban, csupán egy rendszeresített tisztviselői állás volt: a fogházvezető tiszté (fogházfelügyelő, vagy fogházgondnok), aki a királyi ügyészség vezetőjének, vagy helyettesének felügyelete alatt vezette a fogházat és akinek az őrszemélyzet közvetlenül volt alárendelve.¹²

Börtönügy a koalíciós korszakban (1945-1948)

A II. világháború végén az újjáformálódó politikai erők közös érdeke a fasizmus elleni harc volt. Ennek megfelelően a fiatal – a baloldali pártok, a kisgazdapárti baloldal, illetve a centrum által alkotott – koalíció büntetőpolitikájának törekvése, a fasiszta maradványok következetes felszámolása volt. Az 1944 decemberében megalakult Ideiglenes Nemzeti Kormány első intézkedései közé tartozott, hogy a fennhatósága alá tartozó területen a jogrendet helyreállítsa és megteremtse a számonkérés jogi feltételeit. A háborús bűnösök felelősségre vonásához létrehozták a népbíróági jogot. A koalíciós kormányzás idején a hagyományos börtönrendszer a korábbiakhoz képest csak minimális mértékben változott. A rendes bíróságok a köztörvényes bűncselekményekre továbbra is a Csemegi-kódex szabadságvesztés-büntetési nemeit, nevezetesen a fegyház, börtönt, fogházat, továbbá biztonsági intézkedésként a dologházat és a szigorított dologházat szabhatták ki. A büntetési rendszerből az 1946. évi XVI. törvény az államfogház büntetést eltörölte.

Honi börtönügyünk történetében a II. világháború befejezését követő években megkezdődött a szabadságelvonással járó büntetések keretében végzett rabmunka rendkívüli felértékelődése. Ennek hátterében a romba döntött ország újjáépítésének gazdasági szüksége mellett már olyan büntetőpolitikai szándékok is kirajzolódtak, amelyek modellként a szovjet javító-nevelő taborokat, a „gulagokat” vették alapul. Az elítélteknek az ország újjáépítésébe bekapcsolását a 320/1945. ME. sz. rendelet írta elő. E korszak büntetés-végrehajtásának kiemelhető jelentőségű szervezeti módosítása a fogva tartottak munkáltatási rendszeréhez kapcsolódik. A rabmunkáltatás nemzetgazdaságba illesztésének első lépése a különböző termelési egységek államosítása és centrális irányítás alá helyezése volt. A 7700/1948. Korm. sz. rendelet létrehozta az IM Gazdasági Igazgatóságát, amelynek feladata a büntetés-végrehajtási intézetekben létesített ipari és mezőgazdasági üzemek egységes irányítása volt. Az igazgatóságot elsősorban a termelés gazdaságosságának növeléséért terhelte felelősség. A szocialista jellegű elitelt-munkáltatás szervezeti megalapozását a 12780/1948. Korm. sz. rendelet írta elő, amely a letartóztató és nevelőintézetek mellett működő ipari és mezőgazdasági üzemek állami vállalattá átszervezése tárgyában rendelkezett. Az így létesített vállalat tulajdonosa a magyar állam volt, felette a felügyeletet az igazságügy-miniszter gyakorolta. A kormányrendelet a vállalatoknak az intézetektől való különállást és a termelés gazdasági érdekeinek kihangsúlyozásával szervezeti önállóságot biztosított. A vizsgált korszak átszervezéseinek sorát 1949 márciusában fejezték be, amikor a büntetés-végrehajtási intézetek mellett működő termelési egységeket két önálló vállalatba, az

12 Szöllősy O. (1935) p. 415.

Igazságügyi Ipari Vállalatba és az Igazságügyi Mezőgazdasági Vállalatba tömörítették. A két nagyvállalat 1952-ig, az elítélt-munkáltatás újabb átszervezéséig működött.¹³

A háborús évek után a hazai börtönök személyi állománya a két világháború közötti létszámát jórészt megtartotta, ez mintegy 100 fő főhivatású börtönügyi tisztviselőből és ugyanennyi tiszteletdíjas alkalmazottból, továbbá mintegy 1500 órból állt. 1947 őszétől azonban már előre látható volt, hogy a fokozott politikai-világnézeti elkötelezettséget igénylő büntetőpolitika a régi, „reakciós” rendszertől örökölt személyi állomány alkalmasságát megkérdőjelezi.

Hazai börtönügyünk a sztálini büntetőpolitika jármában (1948-1956)

Az 1948-as fordulattal a hazai börtönügy legtragikusabb korszaka következett be. Közben a nyugati társadalmakban a II. világháború után a büntetőpolitika enyhülésével megindult az igazságszolgáltatás megújulása, hazánkban a Szovjetunió diktálta sztálini büntetőpolitika az osztályharc fokozódó éleződésének, illetve a proletárdiktatúra hatalomgyakorlásának a többséggel szembehelyezkedő kisebbség elnyomásával járó hamis tantételei álltak. A paranoid büntetőpolitika következményei igazságszolgáltatásunkat újkori történelmének mélypontjára taszították.

A Csemegi-kódexben foglalt büntetési rendszer teljes átalakítását az 1951. január 1-én hatályba lépett Btá. végezte el azzal, hogy csak egyfajta szabadságvesztést ismert: a börtönt.

A Btá. ezzel megszüntette a korábbi szabályozás differenciált szabadságvesztés-büntetési neveit és szükségtelennek nyilvánította a végrehajtás progresszivitását is. A Btá. szerint a büntetés kiszabásának célja a dolgozó nép védelme, az elkövető megjavítása és nevelése, továbbá az általános megelőzés, e rendelkezésnek megfelelően a büntetés-végrehajtás feladata az elítéltek nevelése lett. Emögött az a felfogás állt, hogy az emberek tudatának átalakítását a szocializmus győzelme elengedhetetlen feltételének tekintették, amelyhez az útmutatást a marxizmus klasszikusai szolgáltatták. E korszak politikai hatalma az „agymosásnak” sajátos, radikális eszközeként alkalmazta a büntetőjogot és a börtönt. Újkori hazai történelmünkben ez a példa nélkül álló nyolc év azt eredményezte, hogy a büntetőjog évszázados garanciáinak legtöbbjét megszegték és százazrek váltak egy beteges büntetőhatalom martalékává.¹⁴

Az 1948-tól 1956-ig kiszabott szabadságvesztés-büntetések pontos számára vonatkozó adataink hiányosak, mint ahogyan hiányosak a fogvatartotti létszámadataink is. Izsák Lajos történész kutatásai szerint 1951-1953 első negyede között mintegy 650 ezer személy ellen indítottak büntetőeljárást, ebből 387 ezer főt marasztaltak el, a leggyakrabban alkalmazott büntetés – az elítélések mintegy 75%-a – börtön volt.¹⁵ A szakirodalmi forrásokból arra lehet következtetni, hogy az 1948-49-ben meginduló represszív büntetőpolitika következtében 1951 végére a hazai büntetés-végrehajtás zárt intézeteiben, de főleg külső munkahelyein mintegy 46 ezerre nőtt a fogvatartottak létszáma,

13 Gyulai A. (1959) p. 40.

14 Lőrincz J. (2009) p. 46.

15 Izsák L. (2011) p. 311.

amely 1952 decemberére már 76 ezerre duzzadt. A szovjet modell alapján kialakított, „nyitott végrehajtási helyek”, bányák, építkezések, mezőgazdasági munkahelyek stb. 1952 végére már szinte az egész országot behálózták, az ún. őrparancsnokságok, illetve munkahely-parancsnokságok mintegy 45 helyen dolgoztattak elítélteket. Az elítéltek nagyobb munkateljesítményre ösztönzésére alkalmazták az ún. „napelengedést”, vagyis a havi 100%-ot meghaladó teljesítmény utáni 5%-onként, a bányászatban 2%-onként egy-egy napot elengedtek a büntetésből. Ugyancsak a teljesítménytől tették függővé a különféle kedvezményeknek, mint például a hozzátartozókkal való kapcsolattartásnak, a különböző programokon való részvételnek az engedélyezését.¹⁶

1950 nyaratól került az ÁVH felügyelete alá a Markó utcai börtön II. és III. emelete, 1951 januárjától a Pestvidéki Fogházat (Gyorskocsi utca), ez év májusában pedig a Budapesti Országos Börtönt, majd a Váci Fegyházat, végül a Sátoraljaújhelyi Börtönt vette át az ÁVH, ahol csak politikai elítélteket helyeztek el. A régi őrséget ÁVH-s őrséggel cserélték fel, ettől kezdve a vég nélküli verések, fenyegetések napirenden voltak. A külvilággal való minden érintkezést megszüntettek, a levelezést, a látogatást, a csomagküldést nem engedélyezték, így számos fogvatartottról három évig semmiféle információt nem kaptak a hozzátartozók. Sztálin halálát (1953. március 5.) követően az szovjet vezetésen belüli erőeltolódások következményeképpen a Rákosi csoport átmenetileg meggyengült. A korábbi büntetőpolitikai irányvonal bátorralan átértékelésével 1953. július 25-én közkegyelmet hirdettek, ezt azonban vontatottan és részlegesen hajtották végre, 1953 decemberéig a fogvatartottak létszáma alig kétezerrel csökkent.

A sztálini büntetőpolitika a magyar börtönügy személyi és szervezeti feltételrendszerét is drasztikus alaposággal igazította saját követelményeihez, 1949-50-ben a börtönök személyi állományának teljes cseréjét végezték el. Az új személyzet nem előképzettség és szakmai rátermettség, hanem főképpen a politikai megbízhatóság kritériumai alapján verbuválódott. Az őrszobákban kihelyezett parancsoló jelmondat a „ne csak őrizd, gyűlöld is” gyakorlatában elterjedt a durva, embertelen bánásmód, az elítéltek mély, megalázó alávetése az „osztályharcra edzett”, átmilitarizált személyzetnek.¹⁷

Az 1949. évi XX. törvénnyel kihirdetett Alkotmány alapján az ügyészi szervezet feladatát az 1953. évi 13. tvr. módosította. Az alkotmány újrafogalmazta az ügyészség funkcióját: már nem a korábbi korszakra jellemzően a végrehajtó hatalom részeként, a börtönügy érdemi irányítása a feladata, hanem a letartóztató intézetekben való fogvatartás törvényességi felügyeletét kellett ellátnia.¹⁸

1954-ben, Nagy Imre kormányzása idején az 1105/1954. (XII. 17.) Minisztertanácsi Határozat alapján lépett hatályba az 1955. évi Bv. Szabályzat, amely kimondta, hogy a szabadságvesztés-büntetést büntetés-végrehajtási munkahelyen, vagy börtönökben kell végrehajtani, a börtönöket négy csoportba sorolta be, ezek az országos börtönök, megyei börtönök, körzeti börtönök, járási börtönök voltak. A Bv. Szabályzat alapelveként rögzítette, hogy a végrehajtás célját a rendszeres munkáltatás és oktatás eszközeivel kell érvényre juttatni. Ez a célmeghatározás a gyakorlatban is elősegítette a termelés-centrikus szemlélet uralkodóvá válását, azaz az elítélttel szemben az egyetlen értékmérő a munkateljesítmény lett. A munkateljesítménytől függött a levelezés,

16 Gláser I. (1975) p. 145-148.

17 Lőrincz J. (2009) p. 54-55.

18 Kabódi Cs. (2007) p. 310.

látogatás, élelmiszercsomag kedvezmények mértéke, egyes esetekben a fegyelmi vétség megállapítása, a tisztasági cikkek beszerzésének, illetve a sportkedvezménynek, sőt még a feltételes szabadságra bocsátás lehetősége is. Az 55^{-ös} szabályozás kétségtelen érdeme azonban az volt, hogy végleg mellőzte a testkínzó, fizikai fájdalmakat okozó fegyelmi büntetéseket.¹⁹

A kormányzat 1955 novemberében büntetőpolitikájának újabb enyhítésére kényszerült, ezután a fogvatartotti létszám fokozatos csökkenése volt tapasztalható. 1955 végén megkezdődött a külső rab-munkahelyek felszámolása, az elítéltek többsége újból zárt intézetekbe került. Az SZKP 1956. februári XX. kongresszusának a sztálini személyi kultuszt leleplező fordulata végleg megpecsételte a Rákosi csoport politikai sorsát. A jogtalanul fogva tartottak elbocsátása, a törvénytelenül elítéltek rehabilitációja 1956 júliusától, Rákosinak a hatalomból távozásától felgyorsult. 1956. szeptember 1-én a különböző büntetés-végrehajtási helyeken 30 ezer személy fogva tartásáról van hivatásos adatunk.²⁰

Az '56-os forradalom börtönügyi eseményei

Hazai igazságszolgáltatásunk legsötétebb éveinek, a betegesen eltorzult büntetőpolitikának az 1956-os októberi forradalom vetett véget. A szabadságuktól, becsületüktől megfosztott, embertelen körülmények között tartott, kiéheztetett és kiszigerelt emberek és a velük együtt érző tömegek az 56-os forradalom napjaiban azt a jövőnek is szóló üzenetet fogalmazták meg, hogy a büntető hatalom soha többé ne merészeljen hasonló eszközökhöz nyúlni.

Október 23-án a fővárosban elkezdődött forradalmi események meglepetésszerűen érték a Belügyminisztérium szerveit, így a büntetés-végrehajtás országos vezetését is. Október 25-től a tömeg az intézetekbe behatolva hat megyei börtönből (25-én Győr, 26-án Zalaegerszeg, Kecskemét, Esztergom, Nyíregyháza, 27-én Szombathely) és két munkahely parancsnokságról (26-án Oroszlány, 28-án Komló) szabadította ki az elítélteket. Az intézetek többségében az elítélteket bizottságok szabadították. Néhány helyen az elítéltek szervezkedése, kitörési kísérletei, a zárkák ajtóinak megrongálása a kiszabadítást felgyorsították. A bizottságok elsősorban a politikaiakat, a „kisdős” és az első büntényes elítélteket és mindenekelőtt a fiatalokúakat szabadították.

A büntetés-végrehajtási intézetekben az 1956. október 1-i adatok szerint őrzött 3680 politikai és 14589 köztörvényes (összesen 18269) elítéltekből október 25-e és november 4-e között 3680 politikai és 10606 köztörvényes (összesen 13286) elítélt szabadult ki. Horváth Miklós kutatásai alapján október 23-án ezekben az intézetekben 17619 elítéltet őriztek, akik közül a fentiekben megjelölt időpontban 1745 fő kitört, vagy megszökött, 2839 fő külső segítséggel szabadult, 1497 főt a parancsnok és 9151 főt bizottság szabadított. Így a forradalom napjaiban az intézetekből összesen 14778 fő szabadult ki.²¹

A szovjet csapatok bevonulása után 1956. november 7-én tették közzé a fegyveres erők miniszterének felhívását, amely 1956. november 11-ig adott haladékot a kisza-

19 Gláser I. (1975) p. 148-150.

20 Gláser I. (1975) p. 153-154.

21 Horváth M. (2006) p. 216-228.

badult elítélteknek arra, hogy jelentkezzenek az intézeteknél büntetésük folytatása végett. A közlemény tudatta, hogy a határidő betartása esetén a visszatérők büntetését egyharmaddal csökkentik, ha azonban nem jelentkeznek, semmiféle kedvezményben nem részesülnek. A hazai börtönökben lévő fogvatartottak száma 1956. december 31-én 5365 fő volt. Ezzel a létszámmal kezdődött meg az ún. Kádár-korszak büntetés-végrehajtási történetének következő 33 éve.

Börtönügy a „Kádár-korszakban” (1957-1989)

A sztálini büntetőpolitikával való szakítással az 50-es évek második felétől a lenini büntetőpolitika téziseit felidéző kétarcú igazságszolgáltatás egyfelől a politikai ellenfelekkel szembeni könyörtelenséget, másfelől azonban a „dolgozó osztályhelyzetű” bűnelkövetőkkel szembeni segítő-nevelő szándékot kívánta kifejezésre juttatni. Előbbi funkciójában az 1956-os forradalom aktív résztvevőivel és az „osztályidegenekkel” szemben történelmünk egyik legvéresebb leszámolását végezte el. A tudatosan és indokolatlanul alkalmazott terror mellett az 1957. júniusi országos pártértekezlet ugyanilyen tudatosan élt a megbocsátás lehetőségével a megtévedt dolgozó osztályhelyzetűekkel szemben. Ez utóbbiakkal, olyan megelőző, nevelő tevékenységet tűzött ki célként, amely egyfelől eljuttatja a bűnelkövetőt cselekménye történelmi-társadalmi anakronizmusának felismeréséig, másrészt segíti a beilleszkedését a társadalmi munkamegosztásba. A büntetőpolitika annak érdekében, hogy az „elbitangolt” dolgozó osztályhelyzetű elkövetőket visszaterelje, a 8/1959. BM. számú utasítás rendelkezése alapján a nevelést a végrehajtási rendszer hivatalos feladatává tette. A letartóztató intézetekben létrehozták a nevelési szolgálatot és előírták, hogy minden 100 letartóztatott nevelésével 1 nevelő foglalkozzon. A BM utasítás az őrzés mellé a nevelést emelte a végrehajtás fő feladatának, nem tudván azonban szakítani az osztályszemlélettel, az „osztályidegenekkel”, a „politikai elítéltekkel” szemben differenciált bánásmódot rendelt.²² A BM utasítás további szervezeti módosításokat vezetett be: a börtönök öt csoportját, az országos börtönöket, körzeti börtönöket, megyei börtönöket, járási börtönöket, és a mezőgazdasági büntetés-végrehajtási munkahelyeket különböztette meg.²³

A hatvanas évek elejétől végbemenő pozitív gazdasági, kül- és belpolitikai folyamatok mellett a büntetőpolitika kiegyensúlyozottabbá, a korábbi évtized szélsőségeitől jórészt mentesülve, konszolidáltabbá vált. A Csemegi-kódexet teljességében felváltó, a szocialista jogalkotás termékének tekintett 1961. évi Btk. a megelőző években kialakult gyakorlatnak megfelelően a szabadságvesztés végrehajtásának két módját különböztette meg: a börtönt és a büntetés-végrehajtási munkahelyet.

Az 1963. április 22-én megjelent közkegyelmi rendelet alapján több mint négyezer elítélt ekkor nyerte vissza szabadságát. A közkegyelem jelentős lépést jelentett a fejlettebb nyugati államokkal való viszony rendezésében, a külpolitikai elszigeteltség oldásában, az előkészületben lévő gazdaságirányítási reform nemzetközi elfogadtatásában.²⁴ A magyar börtönügynek az állami szervek rendszerében elfoglalt helyét illetően jelentős

22 Lőrincz J. (2009) p. 57-58.

23 Estók J. (2014) p. 77-78.

24 Huszár T. (2006) p. 138-141.

döntés született 1963-ban: a Belügyminisztérium szervezetéből az igazságügy-miniszter irányítása és felügyelete alá került.

A 60-as évek elején fellendülő tudományos - kriminológiai, szociológiai, pszichológiai – kutatások széles körű empirikus tapasztalatokat halmoztak fel a bűnözés egy-egy megjelenési formájáról. A kriminológiai szemléletnek a büntetőpolitikára gyakorolt jótékony hatása jól érzékelhető az 1963-as jogpolitikai irányelvekben, amely megszüntette az igazságszolgáltatásban az elkövető osztályhelyzet szerinti megkülönböztetését, egyúttal felhívott a jogkövetkezményeknek a bűnelkövető személyiségét nagyobb mértékben figyelembe vevő differenciált alkalmazására.

1966-ban a büntető törvénykönyv módosításával (1966. évi 20. tvr.) a jogalkotó további, a biztonsági és az átnevelhetőségi szempontoknak megfelelő differenciálást kívánt bevezetni, amikor a szabadságvesztés-büntetésnek a korábbi kettő helyett négy fokozatát: a szigorított börtönt, a börtönt, a szigorított bv. munkahelyet és a bv. munkahelyet állapította meg. Egyidejűleg a büntetés-végrehajtási jog jelentős állomásának tekintjük, hogy Magyarország történetében elsőként olyan törvényi szintű szabályozás jelent meg – az 1966. évi 21. törvényerejű rendelet –, amely a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás szabályait a nyilvánosság számára is megismerhetővé tette. Szemléletében minőségi áttörést képviselt azzal, hogy az elítélteket nemcsak kötelezettségekkel terhelte, hanem jogokkal is felruházta. A törvényerejű rendelet elvileg a nevelést tette a büntetés-végrehajtás központi feladatává, így e jogszabály miniszteri indokolása nem kívánt kevesebbet, mint azt, hogy az elítélt személyisége az átnevelési folyamat eredményeként átalakuljon és szabadulása után törvénytisztelő állampolgárrá váljon.²⁵

A 70-es évektől a várakozásokkal ellentétben a lassan növekvő bűnözéssel szembeni türelmetlen, megkeményedő büntetőpolitika terméke volt a Büntető Törvénykönyv novellája, az 1971. évi 28. sz. tvr. A jogszabály megváltoztatta a szabadságvesztés-büntetés fokozatainak elnevezését, ennek értelmében 1972. január 1-től fegyházban, szigorított börtönben, börtönben és fogházban hajtották végre a szabadságvesztés-büntetést. A büntetőpolitika szigorítása következtében 1968-tól a fogvatartott létszám egyenletes növekedése volt tapasztalható.

A kriminológiai szemlélet politikai közgondolkodásra gyakorolt hatásának a 70-es évek elején kiemelkedő állomása a Népköztársaság Elnöki Tanácsa határozatában, az 1973-as jogpolitikai irányelvekben fedezhető fel. Az irányelvek végre elismerték, hogy a bűnözés nem csupán a kapitalista múlt és környezet átkos következménye, hanem a létező szocializmus újratermelődő feszültségeiből, ellentmondásaiból fakad. Kimondta, hogy a végrehajtandó szabadságvesztés kiszabását racionális keretek közé kell szorítani. Az irányelveknek a bíróságok ítélkezési gyakorlatára – ezen belül a szabadságelvonással járó jogkövetkezmények kiszabására – kifejtett hatása viszonylag rövid időn belül érzékelhetővé vált a fogvatartotti állománynak 1972 és 1975 közötti csökkenésével, azonban és csökkenés azonban nem bizonyult tartósnak.

A büntetőhatalmat szigorításra sarkallta egy, a bűncselekményeket többszörös visszaesőként elkövető csoport, illetve a rendkívüli alkoholfogyasztásból fakadó társadalmi károkozás. A jogalkotás a közrendre és a közbiztonságra különös veszélyt jelentő többszörös visszaesőkkel szemben az 1974. évi 9. számú tvr.-el bevezette a szigorított őrizetet. A jogszabály a szigorított őrizetet a szabadságvesztés-büntetés kiállása után

²⁵ Lőrincz J. (2009) p. 59-62.

fejyházban rendelte végrehajtani, legalább két évi, legfeljebb öt évi tartamban. A férfi szigorított őrizetese elhelyezése előbb a Sopronkőhidai Fegyház és Börtönben, később a Váci Bv. Intézetben, a nőké pedig a Kalocsai Fegyház és Börtönben történt az intézkedés megszüntetéséig. A „túlvállaló” büntetőpolitika szintén a tettes-felelősségi rendszer keretében kívánt megoldást találni a szenvedélybetegekkel – alkoholistákkal – szemben. Az 1974. évi 10. sz. törvényerejű rendelet az alkoholisták kötelező munkaterápiás intézeti kezelését vezette be. Az intézeti gyógykezelés az erre a célra a Szeged melletti Nagyfán kialakított Munkaterápiás Alkohollevonó Intézetben történt.

A nehézségek ellenére a 70-es évek közepétől meginduló – elsősorban a börtönügy belső tartalékaiból táplálkozó – humanizációs folyamat a magyar börtönviszonyok európai irányultságú fejlődését segítette. Ebben a folyamatban külső és belső tényezők egyaránt ösztönzőknek bizonyultak. A hidegháborús feszültség feloldódásában jelentős szerepet játszó, a Helsinki értekezlettel (1975) meginduló közeledés a világrendszerek között – számos kérdés mellett – az államok büntetési, büntetés-végrehajtási rendszereinek kultúráját, humánumát is a társadalom-diagnosztikai tényezők szintjére emelte. E korszak honi állami és politikai vezetése a polgári demokráciákhoz való ideológiai közeledés következetes elvetése mellett, a szükségszerűen bővülő gazdasági kapcsolatok fenntartásához bizalomépítő, a «szalonképességet» javító gesztusokra hajlott.

A honi börtönügyön belül a szemléleti félfordulatot egy 1976 májusában megfogalmazott előterjesztés indította el, amely a végrehajtás céljáról lehántotta az irreális elemeket. A honi szakirodalomban ekkor megjelenő elemzések nem csupán a büntető törvénykönyvet támadták „börtöncentrikussága” miatt, de rámutattak a szabadságvesztés-végrehajtásában mutatkozó káros, kedvezőtlen hatásokra is. Így – többek között – figyelmeztettek arra, hogy a szabadságvesztés általában, de különösen, ha az hosszantartó, vagy ismételt, gyorsan lazítja, majd megszünteti az elítélt társadalmi kapcsolatait, tehát csökkenti a visszailleszkedés esélyeit. Ugyanígy rámutattak a büntetőintézeti élet túlszabályozottságából az elítéltek mérlegelési, döntési képességének, akarati tevékenységének károsodására, a büntetőintézeti szubkultúrának az elítéltek bűnözést igazoló nézetrendszerét erősítő jellegére, a szabaduló elítélttel szembeni erőteljes előítéletnek beilleszkedését ellehetetlenítő hatására.

Az 1978. évi Btk. a büntetés-végrehajtási tapasztalatokra építve a szabadságvesztés-büntetés fokozatait négyről háromra: fegyház, börtön és fogházra csökkentette. A fokozatok csökkentésének alapját az szolgáltatta, hogy a gyakorlatban nehézséget okozott a négyféle fokozathoz igazodó végrehajtási mód, rezsim kialakítása. A fellendülő börtönügyi tudományosság, valamint a korszerűsítés irányába ható gyakorlati tapasztalatok felhasználásával megkezdődtek a büntetés-végrehajtás kodifikációs munkálatai, amelynek eredményeként kibocsátásra került az 1979. évi 11. sz. törvényerejű rendelet a büntetések és intézkedések végrehajtásáról (a továbbiakban Bv. kódex). Az 1979-es kodifikáció nem a büntetés represszív, elrettentő hatásának növelésében, hanem az elítéltek nevelése terén jelölt meg további tennivalókat. A nevelés korábbi, szűkebb fogalmából kilépve, gyűjtőfogalma lett mindazon pozitív hatásoknak, amelyek az elítéltet esélyesebbé tették a társadalomba beilleszkedésre. E folyamat fontos állomása a humán segéderőknek, a pedagógusoknak és pszichológusoknak fokozatosan szélesedő bevonása, a börtönügy tudományos kutatásának megkezdése voltak.

A büntetőhatalom türelmének fogyatkozását jelezte a politikai-gazdasági rendszer válságjelenségeinek fokozódása miatt, hogy a fogvatartotti populációnak rendkívül

megnövekedett, 1986 májusában elérte a Kádár-korszakban tapasztalt csúcslétszámot a 25 ezer főt. 1986-ra a fogvatartottak létszáma már 35%-al haladta meg az 1980-as létszámot. Az így kialakult helyzetben egy sor, halaszthatatlannak tartott fejlesztési elképzelés – mint a fogvatartottak elhelyezési körülményeinek, ellátásuknak javítása, munkadíjazásuk fejlesztése, stb. – nem valósulhatott meg. A börtönök személyzetének anyagi-pénzügyi ellátottsága, ezen kívül a börtönök túlszűfolttsága miatti munkahelyi feltételek romlása nem csupán a tiszthelyettesi állomány, de a kvalifikált munkaerő, köztük számos pedagógus, pszichológus és gazdasági szakember elvándorlását indította meg.²⁶

A szakma meglepetésére, minden különösebb előkészítés nélkül, a jogalkotó 1984-ben bevezette a javító-nevelő munka telepszerű végrehajtási módját, a szigorított javító-nevelő munkát. Ez azt jelentette, hogy az elítélt köteles volt a kijelölt munkahelyen dolgozni és a bv. által fenntartott szálláson lakni. Ez az ún. félészabad intézmény a dolgozó „reinkarnációja” volt: újból megkísérelte a munkátlanok kényszerű körülmények közötti munkára nevelését. Világossá vált, hogy a szigorított javító-nevelő munka a válságba jutott politikai rendszer meddő büntetőjogi próbálkozása volt a társadalmi bajok orvoslására.²⁷

A 80-as évek első felének represszív büntetőpolitikájával való szakítás első jelei a gorbacsovi politika, a „peresztrojka” és a „glasznozty” hazai térnyerésével mutatkoztak. Az évtized közepére kialakult rendkívül kedvezőtlen hazai helyzet javítása érdekében kibocsátott 20/1986. sz. NET határozat (a jogpolitikai irányelvekről) arra ösztönözte a jogalkalmazást, hogy a kisebb súlyú bűncselekményt első ízben elkövetőkkel szemben lehetőleg mellőzze a végrehajtandó szabadságvesztést. Így annak ellenére, hogy a bűnözés 1985 és 1989 között számottevően, mintegy 27%-al nőtt, a vizsgált korszakban egyedülálló módon egyidejűleg 22%-al csökkent a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték száma a két időpont között.

A 80-as évek közepére a korábban megbízhatóan működő bv. vállalatokat is elérte a külső gazdaság gyorsuló recessziója. A fogvatartottak többsége – a munkáltatás céljára létrehozott – a számára kijelölt büntetés-végrehajtási vállalatnál dolgozott. Ekkor már érezhetően csökkenni kezdett a fogvatartottak munkája iránti kereslet, a vállalatok gazdálkodása egyre labilisabb lett.

A rendszerváltozás előtti években a büntetés-végrehajtás 12 országos, 17 megyei, összesen 33 intézettel látta el alapfeladatát. A rendszerint a megyei bíróságok mellett működő megyei intézetekben főként az előzetes letartóztatás és az elzárásbüntetés végrehajtására került sor. Az intézeti infrastruktúra elavult és szűkös volta fokozódó elhelyezési problémákat okozott. Megállapítható, hogy hazánkban 1989-ig a kormányzat által elhatározott, központi forrásból finanszírozott börtön nem létesült. Sajátosnak mondható, hogy az 1989-ben a Budapesti Fegyház és Börtön új egységeként épült épület (Palikert) a büntetés-végrehajtás saját erőforrásából, valamint a fogvatartottaknak visszamaradó TB járulékából épült.

A büntetés-végrehajtás személyi állományának 15%-a egyetemi, főiskolai végzettségű tiszti, 62%-a tiszthelyettesi állományúként és 23% polgári alkalmazotként dolgozott. A személyzet és a fogvatartottak aránya: 1:3,5 volt.

26 Lőrincz J., Nagy F. (1997) p. 43-44.

27 Kabódi Cs., Lőrincz J., Mezey B. (2005) p. 211-212.

Börtönügyünk jogállami feltételek között, a rendszerváltozás után (1989-2000)

A rendszerváltozás kezdetén a régióinkban, így hazánkban a bevezetett reformok közös tartalma az emberi jogi „deficitek” csökkentése volt a büntető igazságszolgáltatás területén, továbbá a bűnözésre való reagálás intézményrendszerének humanizálása. A jogalkotó helyesen ismerte fel azt az általános érvényű tételt, miszerint a büntetőjogi beavatkozás ésszerű korlátok közé szorítandó, ilyen módon érvényesítve a büntetőjog ultima ratio jellegét. Mindezek hatására a fogvatartotti populáció számottevő csökkenése következett be. E létszám csökkenésében további, jelentős szerepe volt az 1989. és 1990. évi közkegyelmi rendelkezéseknek, amelyek során mintegy 3000 elítélt szabadítására került sor.

A szemléleti torlaszok megszűntével a hazai büntetés-végrehajtás szabályozásának az ENSZ és az Európa Tanács normáihoz, ajánlásainak közelítésével felvetődött a magyar börtönügy átfogó reformjának gondolata. A börtönreform egyik célja a jogi szabályozás korszerűsítése, a Bv. kódex módosítása volt. A törvényi módosítás 1993 áprilisában jelent meg az 1993. évi XXXII. törvény szabályozásában. A módosítás két szempontból volt elkerülhetetlen: tartalmaznia kellett a nemzetközi jogi kötelezettségekből fakadó jogi rendelkezéseket, valamint a büntetési rendszer átalakításával járó szükségszerű módosításokat, ugyanakkor az új szabályozás módot kínált a büntetés-végrehajtás belső fejlődéséből adódó egyéb kiigazításokra is. A törvényt módosításnak – mint említettük – figyelembe kellett vennie a börtönügy belső fejlődésének szükségleteit is. Ez az elítélteket mélyen alávető, egyoldalúan passzív engedelmességre kényszerítő, a rendet, a fegyelmet abszolutizáló, konformizmust követelő börtöntől való elfordulást jelentette az elítéltekkel együttműködő, a felelősségüket a saját sorsukért felélesztő, a társadalomba beilleszkedési készségüket támogató-segítő börtön felé. Ebből is következik, hogy a képességeket, készségeket javító különböző oktatási, szakképzési, közművelődési, gyógyító stb. programokon való részvételt nem kényszerrel, hanem ösztönzéssel kívánta az új szabályozás elősegíteni. A törvényt módosítás fontos szempontja volt, hogy olyan végrehajtási mechanizmust kínáljon, amely az elítélteket érdekeltté teszi az együttműködésben, ennek érdekében fogadta el az európai börtönmodell alapelveit, ezek az alapelvek a normalizálás, a nyitottság és a felelősség elvei voltak.²⁸ A büntetés-végrehajtás európai irányvétele újabb lendületet adott a kriminálpedagógia, ezen belül a büntetés-végrehajtási korrekciós nevelés kutatásának, amelynek célja a konstruktív életvezetés elősegítése bűnelkövetők körében.²⁹

A rendszerváltozás utáni évek kiemelkedő jelentőségű jogalkotásának tekinthető az 1995. évi CVII. törvény a büntetés-végrehajtási szervezetről, amely első ízben szabályozta törvényi szinten a büntetés-végrehajtási szervezet tevékenységét, ezen belül irányításának feladatait, működésének feltételeit, valamint a szervezet által alkalmazható kényszerítő eszközöket. A szervezeti törvény új, kiemelhető rendelkezése az volt, hogy a BvOP irányító szerepének fenntartása mellett az intézetek a továbbiakban önálló jogi személyként működhetnek.

28 Kabódi Cs., Lőrincz J., Mezey B. (2005) p. 153-155.

29 Ruzsonyi P. (2014) p. 182-183.

A büntetés-végrehajtás átfogó reformját azonban számos – főleg az előző időszakból fennmaradó – nehézség akadályozta. Ilyen volt a hazai börtöninfrastruktúra jelentős elmaradása az európai fogvatartási követelményektől, a rendszerváltozás utáni gazdasági átmenetből fakadó munkáltatási problémák, valamint a bűnözés növekedéséből fakadó fogvatartotti túlnépesedés megjelenése. 1992. március első napjaiban kormányülésein tárgyalták meg a büntetés-végrehajtás helyzetét. Az igazságügyi kormányzat előterjesztésében reális képet nyújtott a kormány számára, többek között megállapította, hogy *„a jórészt századvégi börtönök kialakítása, állapota nem felel meg? a modern európai követelményeknek, elkerülhetetlenül szükséges a férőhelybővítés, valamint a meglévő épületek korszerűsítése.”*

A rendszerváltozás első évében a férőhely-meghatározás terén jelentős fordulat következett be: míg a korábbi, légméterben való felmérés alapján a honi intézetrendszer 1989-ben 25 851 férőhellyel rendelkezett, addig 1990. május 31-től az európai ajánlásokat alapul vevő 6/1990. IM utasítás a négyzetméter/fő számítás alapján határozta meg a férőhelyet – férfi elítéltek számára 3, nők és fiatalok számára 3,5, előzetesen letartóztatottak részére 4 négyzetmétert – eszerint az 1990. június 1-i elhelyezhető létszám 16 812 főre csökkent. A férőhelyszámítás újabb, gyökeres módosítására a büntetés-végrehajtás vezetése 1995 márciusában kényszerült, addig ugyanis a lakóhelyiségek alapterületének osztásánál a teljes terület szolgált alapul, nem kerültek levonásra a fogvatartottak mozgásterét korlátozó ágyak, asztalok, szekrények. A „nettó alapterület” felmérése alapján a büntetés-végrehajtás intézetrendszere 1995 márciusában 10 459 férőhellyel rendelkezett.

A rendszerváltozást követő években a nemzetgazdaság jelentős átalakítása a szabad polgári (piaci) termelés bevezetését hozta, amelynek következtében az 1990-92-es években öt bv. vállalat jelentett csődöt. Bebizonyosodott, hogy az elítéltek munkáltatása Magyarországon nem szervezhető meg kizárólagos üzleti alapon, mert a munkavégzés minden mozzanatában érvényesülnie kell a speciális büntetés-végrehajtási szempontoknak. Ilyen az elítéltek szállítása, őrzése, betanítása, a biztonsági rendszerek kiépítése, amely pótlólagos ráfordításokat igényel, és amely hatékony munkavégzés esetén sem térül meg, de további hatékonyságrontó tényező, az elítélt-munkaerő alacsony szakképzettsége és munkamorálja, valamint nagyarányú fluktuációja, ugyanígy a „rabmunka” versenyképességét biztosítani hivatott technikai-technológiai innováció jelentős ráfordítási nehézségei is. A korábbi bv. vállalatok 1994-ben történt átalakítása korlátozott felelősségű társaságokká nyolc ipari és négy mezőgazdasági kft. létesítését eredményezte.

Az intézetrendszer jellemzői voltak: az országos és regionális intézetek száma 15, a megyei intézetek száma változatlanul 17 volt. A büntetés-végrehajtási intézmények (mint a Bv. Központi Kórháza, a Bv. Szervezet Oktatási Központja, a Bv. Továbbképzési és Konferencia Központ, a Bv. Továbbképzési és Rehabilitációs Központ, az IMEI és a Rendőrtisztai Főiskola Bv. Tanszéke) száma 6 volt.

A Büntetés-végrehajtási Szervezet létszáma 2000. január 1-én a költségvetésnél 6478 fő, ebből 1048 tiszt, 4364 tiszthelyettes, 966 közalkalmazott, a fogvatartottak foglalkoztatására létrehozott gazdálkodó szervezeteknél 765 fő, ebből 135 tiszt és 630 tiszthelyettes volt alkalmazásban. 2000. január 1-től 15 büntetés-végrehajtási intézetben közalkalmazotti börtönlelkészi státusz létesült, a többi intézetben rész munkaidőben foglalkoztatott lelkészek végzik e tevékenységet.

Felhasznált irodalom

- Balogh László – Horváth Tibor (1983): Büntetésvégrehajtási jog. I. kötet. BM. Könyvkiadó.
- Estók József (2014): A büntetés-végrehajtás függelmi viszonyrendszerének, felügyeletének története 1867-1990. között. Börtönügyi Kaleidoszkóp. Börtönügyi tanulmányok 1. A Büntetés-végrehajtás Tudományos Tanácsa kiadványai. Budapest.
- Finkey Ferenc (1909): A magyar büntetőjog tankönyve, Budapest.
- Finkey Ferenc (1933): Büntetéstani problémák. Budapest.
- Gläser István (1975): A szabadságvesztés büntetés végrehajtása. KJK, Budapest.
- Gyulai András (1959): A mezőgazdasági munkáltatás fejlődése és jelenlegi helyzete. (Bv. Szemle, 1959. 2. sz.)
- Horváth Miklós (2006): 1956 hadikronikája. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Huszár Tibor (2006): Kádár. A hatalom évei 1956-1989. Corvina Kiadó, Budapest.
- Izsák Lajos: (2001) Magyarország a II. világháború után (1944-1956) In: 20. századi magyar történelem. (1900-1994) (szerk.: Pölöskei Ferenc, Gergely Jenő, Izsák Lajos) Korona Kiadó, Budapest.
- Kabódi Csaba – Lőrincz József – Mezey Barna (2005): Büntetéstani alapfogalmak. Rejtjel Kiadó, Budapest.
- Kabódi Csaba (2007): A büntetés-végrehajtás feletti ügyészi felügyelet. In: Büntetés-végrehajtási jog. 4. átdolg. kiad. (Szerk. Horváth Tibor) Rejtjel Kiadó, Budapest.
- Lőrincz József – Nagy Ferenc (1997): Börtönügy Magyarországon. BvOP. Budapest.
- Lőrincz József (2009): Büntetőpolitika és börtönügy. Budapest, Rejtjel Kiadó.
- Mezey Barna (1995): Új határok között. Büntetés-végrehajtás a két világháború közötti Magyarországon. (Börtönügyi Szemle, 1995. 3. sz.)
- Ruzsonyi Péter (2014): Kriminálpedagógia és az új Bv. Kódex. Börtönügyi Kaleidoszkóp. Börtönügyi tanulmányok 1. A Büntetés-végrehajtás Tudományos Tanácsa kiadványai. Budapest.
- Szöllősy Oszkár (1935): Magyar börtönügy. Budapest.

BÜNTETÉS-VÉGREHJÁRÁS
1878
PRISOR

ntet
égreh
ág véde

ajtás Országos
pest, Steindl

EZER ÉV FORDULÓPONTJAI A HAZAI BÖRTÖNÜGY TÖRTÉNETÉBEN

Turning points in the Hungarian prison history during the last thousand years

Bizonyosságunk van arra, hogy a 11. században a börtön már a büntető igazságszolgáltatás része volt. Bár a tanúságtételek szórványosak, aligha tagadható a tömlöc egzisztálása és hatalom igénye a szabadságfosztottak bezárására. Persze, ahogyan a jogtörténeti irodalom rendre megfogalmazza: a carcer sokfunkciós jelenséggént illeszkedett a középkor mindennapjaiba, a mai garanciális szabályokkal körbeábrósított büntetés-végrehajtási gyakorlatra csak halvány kontúrjaiban hasonlított, de volt. Alább arra vállalkoztam, hogy összegezve felvázolom a börtön legfontosabb magyarországi fordulópontjait a Csemegi-kódexnek nevezett első magyar Büntető Törvénykönyv megalkotásáig.

Kulcsszavak: „in carcerem”, tömlöc, örökös fogság, börtön, büntető ítélkezés, országos intézkedések, törvénytervezetek, börtönhálózat

We have evidence that in the 11th century, the prison was already part of the criminal justice system. Although testimonies are sporadic, there is hardly any denying the existence of a dungeon and the need from the authority to close those persons deprived of their liberty. Of course, as the legal historians in sequence put it: the “carcer” fitted into the everyday life of the Middle Ages as a multifunctional phenomenon; the imprisonment showed only a very faint contoured resemblance to the prison rules with wide warranties known today, but there was. Below I have set out to summarize the most important turning points in the Hungarian penal history until the drafting of the first Hungarian Criminal Code, called the Csemegi Codex.

Keywords: “in carcerem”, dungeon, everlasting captivity, prison, criminal conviction, national measures, draft laws, prison network

A börtön első említései

1001 körül – „Bezárva böjtöljön”

Szent István II. törvénykönyvének 10. fejezete¹ szerint „*valaki pénteki napon, melyet az egész kereszténységben megtartanak, húst eszik, egy hétig böjtöljön bezárva*” („includus jejunet”). Nehezen vitatható Szöllősy Oszkár megállapítása, miszerint nyilvánvaló, hogy itt a törvényalkotó „*a böjtölésre vetette a súlyt s a bezárás csak ennek biztosítását célozta.*”² Az azonban elég nyilvánvaló, hogy a szabadságfosztás részét képezte a büntetésnek, még ha arra nincsen is információnk, hol, milyen körülmények között fogatosították is a bezárást. Az európai keresztény államok közösségéhez csatlakozó magyar állam számos várral, az egyház monostorokkal, kolostorokkal rendelkezett, de rendelkezésre állottak a börtön „természeti korának” lehetőségei is. „*A honfoglalás kori magyarság érthetően megszállhatta az itt talált korábbi földvárakat*”, s az ország védelme érdekében kiépítette saját védővár-vonalát is.³ Mindezzel együtt, ismervén a kor törvényhozásának eseti jellegét, általános intézményesülésről kevésbé beszélhetünk.

1077 körül – „Vessék börtönbe”

„*A ki kivont karddal embert öl, vessék tömlöcbe („in carcerem”) a király ítélete szerint és osszák három részre minden vagyonát: úgymint szöleit, földéit, cselédségét, szolgálait. Ebből két rész illesse a megöltnek rokonságát, a harmadikat adják a gyilkos fiainak és feleségének. Ha pedig száztíz pénz érnél kevesebb vagyona lenne, szabadságát is veszítse el.*”⁴ Závodszy Levente fordítása⁵ („vessék börtönbe a király ítélete végett”) arra enged következtetni, hogy ő valamiféle előzetes, ítéletig tartó fogság végrehajtó helyének tartotta a börtönt. Szöllősy Oszkár értelmezése határozottan a büntetés mellett teszi le a voksot. „*Szent László dekrétumainak az a rendelkezése, hogy aki kivont karddal embert öl, vessék tömlöcbe és vagyonát osszák szét (II. k. 8. fej.), már kétségtelenül szabadságvesztés büntetést tartalmaz.*” Nem boncolva az eljárási – anyagi – végrehajtási kérdést, az nem lehet vita tárgya, hogy a törvény szövegezője tényként kezelte a börtön létét, ahová ilyen vagy olyan, de büntető igazságszolgáltatáshoz kötődő okból vetettek elkövetőket.

Némiképp többet üzen a 9. fejezet szövege⁶, mely a lopáson kapott atyafiakról, rokonokról rendelkezett, s az egyébként szokásosan tolvajokra előírt akasztásos vagy csonkolásos büntetést enyhítette szabadságbüntetésre. Mint fogalmazta, a királyi jegyző ura akarata szerint: „*adják el, mint számkivetettet, ha közrendű*” vagyis szolgaság lesz a sorsa. Oly esetben, ha előkelőt („nemesembert”) érnének rokonai lopáson, „*azt nem kell eladni, hanem vessék a tömlöc fogságába.*”

1 István II.10. Pénteken húst enni tilos.

2 Szöllősy O. (1935) p. 36.

3 Gerő L. (1968) p. 8.

4 László II.8. Az emberölésről

5 Závodszy L. (1904) p. 141.

6 László II.9. Arról, ha valakinek családjabelije lop.

1192 körül – „Tömlöcéből ment”

Az évszázadokon át a carcer szóval szinonim tömlöc szavunk eredeti értelmében használatos legrégebbi hivatkozása a Halotti Beszéd és Könyörgésből származik.⁷ (Vö. „ez szegény ember lelkiért kit az Úr ez napon ez hamis világ tömlöcéből kimentett”) Ez a legelső összefüggő szövegű, magyar nyelvemlék a 12. és 13. század fordulójáról maradt fenn, az 1226 előtt lejegyzett ún. Pray kódexben. A tömlöc kifejezés és annak funkciója (a bűnbe esett ember büntetéséből került fogságába, s halálával menekülhet meg szenvedéseitől) világos. A korai magyar szöveg tanúbizonyosságát adja a tömlöc szó létezésének és jelentésének, a börtönről alkotott felfogásnak.

Börtönőrök

1208-1235 – „Hadakózók és nem rabtartók”

Magyarországon a 12-13. században a perbeli bizonyítás fő eszközének számított az istenítélet, azon belül is a tüzes-vas próba. Kálmán rendelkezései szerint ezeket kizárólag püspöki székesegyházakban, káptalani egyházakban, a pozsonyi és nyitrai nagyprépostságokban lehetett fogatosítani. Az egyházak a lezajlott bizonyításokról jegyzőkönyvet vettek fel, s azokat regestrumokban rögzítették. A magyar jogtörténet egyik becses perjogi emléke az 1208 és 1235 között bonyolított tüzes-vas bizonyítások fennmaradt jegyzéke, mely nem csupán a processzualis történéseket rögzítette, hanem számos esetben a vita tárgyául szolgáló konfliktus leírását is tartalmazza. Így tudunk arról is, hogy Péter, a borsodi castrum várjobbágya perbe fogta a várhoz tartozó Balajt, Finkfalva, Mucsony, Kurittván és Császa falubelieket, akik megtagadták a börtönőri szolgálatot. Péter állította, hogy ezen falvak fegyverviselőinek feladata lenne a várbéli tömlöc őrzése, míg a várnépek tagadták ezt és „állították, hogy igen is fegyverviselői a várnak, hadakózók és nem rabtartók”.⁸ A 13. század elejéről származó dokumentum egyértelmű bizonyítéka a várban funkcionáló börtönöknek. Méreteire utal a rabtartók meglehetősen nagy száma (több falu fegyveres lakossága), és bizonyos ismeretekkel szolgál a börtönőrzés társadalmi reputációjára a katonáskodáshoz viszonyító szöveg alapján.

Életfogytiglani szabadságvesztés

1435 – „Örökös fogságba kerüljön”

A magyar börtönügy történetében az életfogytiglani szabadságvesztés büntetés első dekretális említése a 15. századból származik. Zsigmond 1435 (II). évi 8. törvénycikkében azokról a káptalani vagy konventi biznyságul kiküldöttekről rendelkezett, akik iktatásoknál, tanúvallatásoknál és perbehívásoknál, illetve bármely más törvénykezési cselekmények eszközlésekor jártak el. Amennyiben ezek bármelyikéről kiderülne, hogy „esküje ellenére hamisan járt el vagy hamis jelentést tett, az olyan, mint hamisító

⁷ Adamikné J. A. (2003) p. 193-194.

⁸ A váradi regestrum (1898) p. 115.

és hamis esküvő” bűnhődjön. A hamis bizonyosságot tevő - rendelte Zsigmond - „*ha javadalma van, ennek elvesztésével bűnhődjék. És ezen felül, akár van javadalma, akár nincsen, örökös fogságba kerüljön*”. („*perpetuis carceribus mancipetur*”)⁹ Az uralkodó akarata szerint, az ugyanezen ügyben eljáró királyi ember törvénytelen és hamis eljárása főbenjáró büntetést és összes javainak elvesztését vonja maga után. Vagyis ami az egyházi (konventi, káptalani) személy esetében örökös fogság, a világinál fő- és jószágvesztés volt. Ulászló megerősítette Zsigmond rendelkezéseit, s így az örökös fogság büntetésének intézményét is.¹⁰

Nem sokkal Mohács után az életfogytiglani szabadságvesztéssel, már, mint világiakra is alkalmazott büntetési nem találkozunk. A mások peres ügyeinek vitelére vállalkozók vétkes gyakorlatára irányuló dekretális intézkedések az esküszegő, megvesztegethető, nyereségkereső ügyvédek ellen irányultak. Akikről a hitszegés bebizonyulna – szól az 1567. évi végzés – azokat „*rendes bírának a javadalmuknak tetteles elvesztésével büntessék; de akár van javadalmuk, akár nincsen, mindkét esetben őket, mint csalókat és hamis esküvőket örökös fogságra vessék*.”¹¹

A börtön a Hármaskönyvben 1517 – „Saját börtönében tarthatja”

Korszakunkban a börtön nem „állami” intézmény, hanem a bírói hatalom gyakorlásának jogosultságához kötődik. Ennek megfelelően nemesi birtokhoz, vármegyei hatósághoz tartozó kúria, vár, megyeháza része, a szabad királyi város szerves eleme. A bíraskodás a nemesi jószág természetes velejárója, az úriszék-tartási jog természetes kiegészítő eleme, az önkormányzatok jogosultsága. Gyakori a hivatkozás a szakirodalomban a Hármaskönyv büntetési rendszerét illetően a börtön hiányára. „*Werbőczi Hármaskönyvében nincs szó szabadságvesztésről*”¹² Ez azonban a maga teljességében tévhit. „*Azt sem kell feledniünk, hogy ha valamely perlekedő a törvény rendje szerint valamely parasztot díjában vagy kártérítésben avagy adósságok fizetésében elmarasztaltat és elítéltet és annak az elítéltnek sem ingóságai, sem örökségei nincsenek, melyekből arra nézve eleget tehetne, akkor a földesúr köteles az ekképpen elmarasztalt parasztot fogva ellenfelének kezébe adni és kiszolgáltatni, a kit is az ellenfél vagy felperes tizenöt napon át (ha az elmarasztalt alatt vele ki nem egyezik) saját börtönében tarthat; testén azonban díjának büntetése alatt semmi sérelmet sem tehet, hanem tartozik őt ezalatt kenyérrrel és vízzel ellátni*.”¹³ Sőt, ha az illető tartozásának kiegyenlítésére ígéretet tenni vagy „*ezt a terhet elfogadni és magára vállalni vonakodnék*”... „*hatalmában áll ezt a parasztot ...bebörtönözni és mindaddig, a míg arra a díjra, kárra vagy adósságra nézve*

9 1435. évi (II.) 8. törvénycikk. Milyen embereket kell a káptalan és convent bizonyosságul kiküldeni

10 1492. évi 43. törvénycikk. milyen személyeket kell a káptalanokból és conventekből a végrehajtásokra kiküldeni? A király és káptalan embereinek esküjéről, a csalárd végrehajtásnak és a végrehajtásra kimenni vonakodó királyi embernek a büntetéséről; s a határosok neveinek följegyzéséről

11 1567. évi 27. törvénycikk. Az ügyvédek esküt tegyenek 4.§

12 Balogh L., Horváth T. (1983) I. 152.

13 HK. III. rész. 28. cím Miképpen kell a kárt és adósságot azokon a paraszton felvenni, a kiknek ingóságuk és örökségük nincsen?

tényleg eleget nem tesz, szolgaságra vetheti és ennek akarata ellenére kell azt kipótolni, a mit önként és szabad lábon megtenni nem akart.”¹⁴

Az úriszékek tömlöceiről természetes egyszerűséggel szólt a Tripartitum szerkesztője, melyek a földesúr „saját börtönéneként” funkcionáltak, s az elmarasztaltakkal szembeni végrehajtási intézményként definiálta őket. A 16. század nagy jogösszefoglalása tehát tényként számolt a börtönök létevel, immáron nem csak kivételképpen, hanem a bírói joghatósághoz tartozó, magától értetődő végrehajtási szervezetként.

1517 – „Senki sehol le nem tartóztathatja”

Azok, akik a börtön hiányára hivatkoznak a magyar szokásjog összefoglalásában, néha feledik, hogy a Tripartitum Magyarország nemesi rendi jogát összefoglaló jogkönyv, mely néhány kivételtől eltekintve alig foglalkozott a lakosság nagy többségét kitevő közrendűekkel, az azok fölött gyakorolt bírói hatalom praxisával. Mint ismeretes, a tömlőc, mint becstelenség és lealázó intézmény elvileg alkalmazhatatlan volt a nemesekre vonatkozóan. „A nemeseknek a fejedelmi kiváltságlevelekből és rendeletekből kitetszőleg igen sok joguk van, mindazáltal közülük négy a legfőbb, a melyeket ide iktattam. 1.§ Az első tehát az: hogy őket előzetes idézés vagy perbe hívás és törvényes elmarasztalás nélkül, senkinek unszolására, panaszára vagy kérésére személyükben senki sehol le nem tartóztathatja.”¹⁵ Ez az alapvetőnek tekintett nemesi privilegium bizonyos értelemben teljesen kizárta a bebörtönzést akár vizsgálati fogság, akár pedig büntetésként kiszabott szabadságvesztés-büntetés végrehajtása tekintetében.

Ezt az általánosan elterjedt és meghivatkozott tételt azonban a jogkönyv formulázói több vonatkozásban korlátozták. Így például „megszorítást szenved azonban ez a jog büntettek és bűnügyek, úgymint: a szándékos gyilkosság, faluk felgyújtása, tolvajság, rablás, vagy haramiaság, sőt az erőszakos paráznság esetében is, a melyekben a nemesiség tisztességét, címét és szabadságát mindenki elveszti. És így az ilyent a tett színhelyén parasztkézzel is szabad mindig letartóztatni és kihágásához képest elmarasztalni és megbüntetni.”¹⁶ Két vonatkozásban is feloldotta hát a tömlőcöztetési tilalmat a szerkesztő: egyfelől a tettenkapás esetében „akár parasztkézzel” is lehetséges a letartóztatás és fogságban tartás, másfelől a legsúlyosabb köztörvényes bűnök elkövetésekor, miután az ebben történt elmarasztalás következtében „tisztességét, címét és szabadságát mindenki elveszti”, s nemesi állás hiányában a fogva tartás már nem jelentett akadályt.

De a Hármaskönyv más esetekben sem tagadja a tömlőcöztetési lehetőségét. A letartóztatás-mentesség csak addig illeti a nemeset, míg eleget tud tenni a rendi elvárásoknak. A parasztokról szóló magánbörtön intézményét gond nélkül terjeszti ki nemeseken történő végrehajtásra is. „És ugyanezt kell értenünk azokról a perekről is, a melyeket adósságok és károk iránt nemesek indítottak és kezdettek egymás közt; tudniillik, hogy a nemeset, a kire nézve úgy találják hogy örökségei és ingóságai, a melyekből a tett adósságokra és okozott károokra nézve eleget tehessen, nincsenek, személyében is letartóztatják és a bíró

14 HK. III. rész. 28. cím Miképen kell a kárt és adósságot azokon a parasztonok felvenni, a kiknek ingóságuk és örökségük nincsen? 2 §

15 HK. I. rész. 9. cím. A nemeseknek négy fő és kiváltságos jogáról. 1.§

16 HK. I. rész. 9. cím. A nemeseknek négy fő és kiváltságos jogáról. 2.§

által a parasztkra nézve imént előadott módon elégtételadásra kényszerítik, a mint ezt a második részben is, tudniillik az ítéletek során röviden érintettem.”¹⁷

Határozott tartamú elítélések

1582 – „Esztendeig viselje a vasat”

A szőlőhegyen a pincéket fosztogató, megfogott kóborló határőrszökevényt a szalónaki úriszék 1682. április 9-én meghozott ítélete szerint „három vagy négy esztendeig” tartó fogsággal szentenciázták, a földesúr akarata szerint.¹⁸ A 16. században a tömlőcöztetés, mint büntetés még viszonylag ritka, hiszen az a jobbágyot a robottól vonta el. A 17. századra azonban „a földesúri börtönök megtelnek rabokkal”.¹⁹ Tudjuk, hogy a század közepétől a börtönbüntetés (párhuzamosan a testi büntetésekkel) az úriszéki büntető gyakorlatban bevett szankciónem lett.²⁰ A büntető ítélezésben a 16. század végétől megszaporodó szabadságvesztés-büntetések többnyire határozott időre szóltak, általában egytől négy esztendeig terjedőre. A peranyagokban a három vagy négy esztendeig szóló „fogság” (1582),²¹ illetve a „két esztendeig való vas” (1654),²² „új esztendő napig poenitetntiat tartson vasban itt a várban” (1628),²³ illetve „a dominus magistratus fogságában esztendeig viselje a vasat” (1648)²⁴ kifejezések tükrözik a határozott időre szóló szabadságvesztés-büntetés bevettségét.

Börtönépítkezések

1646 – „Az bertenházban levő felház építtessék”

Már a 15. századból szólnak források a börtönök belső differenciálásáról. Így Sopron városának magistratusa 1446-ban határozott arról,²⁵ hogy a kisebb ügyekben letartóztatott polgárát a közönséges bűnelkövetőtől elkülönítve kell bebörtönözni: az őrszoba, a torony helyett a városházán kell az elzárást foganatosítani. Hogy ez az elkülönült végrehajtási hely állandósult, s a későbbiekben is megmaradt, bizonyítják a későbbi, 1546-ból²⁶ és 1620-ból²⁷ származó városi statútumok. A kassai büntetés-végrehajtási gyakorlatból származó hír viszont arról számol be, hogy tervszerű börtönfejlesztés folyt a városban. A korábban a kisebb vétekért elfogott polgároknak a „halálra való foglyoktól” történő elkülönítéséről rendelkeztek, 1646-ban már a helységek elkülöníté-

17 HK. III. rész. 28. cím Miképen kell a kárt és adósságot azokon a parasztkon felvenni, a kiknek ingóságuk és örökségük nincsen? 3 §

18 Varga E. (1958) p. 67.

19 Varga E. (1958) p. 22.

20 Varga E. (1958) p. 22., 52. lj.

21 Varga E. (1958) p. 67.

22 Varga E. (1958) p. 377.

23 Varga E. (1958) p. 563.

24 Varga E. (1958) p. 705.

25 Winkler E. (1924) p. 15.

26 Corpus Statutorum. V/2. 39.

27 C.S. V/2. 158.

séről, „*az bertenházban levő felház*” megépíttetéséről döntöttek, hogy a börtönépületen belül lehetségessé váljon a rabok differenciált elhelyezése.²⁸

1723 – „*Két évi börtönt szenvedjenek*”

A magyar büntetés-végrehajtás történetével foglalkozó szakirodalom hosszú ideig fenntartott állítása volt, hogy törvényeinkben a börtön, illetve a szabadságvesztés büntetés első ízben 1723-ban bukkant fel. Árnyaltabb megközelítésben a határozott tartamú szabadságvesztés büntetéséről esett szó.²⁹ Valójában a hűtlenség egyes eseteiről, s azon belül a visszaesőként elkövetett vértfőtözés bűncselekményének büntetéséről szóló törvénycikk annyit állapít meg, hogy „*azok, a kik harmadik és negyedik ízben tudva vérfertőztetést követnek el és pedig, az előbbieket három, az utóbbiak pedig két évi börtönt szenvedjenek.*”³⁰ Ez a rendelkezés kétségtelenül határozott tartamú szabadságvesztés büntetését kapcsol a bűncselekményekhez, de aligha tekinthető úgy, mint a börtönbüntetés (szabadságvesztés büntetés) első felbukkanása, s még kevésbé, mint a határozott tartamú szabadságvesztés büntetés megjelenése. Amúgy meglehetősen felszínes lenne egy igazságszolgáltatási intézmény megjelenését a dekrétális megfogalmazáshoz kötni, különösen, ha ismerjük a törvények jellegzetesen politikai alku jellegét a rendi dualizmus rendszerében, a magyar jogban elfoglalt meglehetősen gyenge pozícióit, s különösen a napi praxis befolyását a jog alakulására. A tömlöc és a tömlőcöztetés az igazságszolgáltatási gyakorlat tartozéka volt és nem törvényalkotási kérdés.

Feltételes szabadlábra helyezés

1654 – „*Jó kezesség alatt elbocsáttassék*”

A pannonhalmi uradalom úriszéke által 1654. február 23-án Győrben a jobbágyokat „*tolvaj módon*” fosztogató kóborló – bár halált érdemelt volna, miután a károsulttal „*megalkudott*” – „*két esztendeig való vasra ítéltetett, úgy hogy elsőben megpálcáztassék, eltelvén pedig az két esztendő, jó kezesség alatt elbocsáttassék*”. A szabad lábra helyezésnek ez a módja bizonyos fajta garanciát hordozott, hiszen a szabadulóra iránt kezességet vállaló alapvető érdeke lett az illető életének figyelemmel kísérése, vigyázása a tisztas életre. A szabadlábra helyezés egyébként a kor szokásainak megfelelően feltételes volt: ha ugyanis „*ehhez hasonló esetekben tapasztaltatnék, minden törvény nélkül kerékre vetessék.*”³¹

Az első országos intézetek

1772 – *Domus Correctoria, Szempe*

Gróf Eszterházy Ferenc főkancellár 1770-ben tett felajánlása nyomán, melynek értelmében Eszterházy telket és épületeket ajánlotta föl egy országos fenyítőház alapításához,

28 C.S. II/2. 222.

29 Nagy F., Lőrincz J. (1997) p. 33.

30 1723: 12. törvénycikk különféle, eddig hűtlenségi bűnnek tekintett eseteket, a büntettek minőségéhez képest, enyhébb büntetéssel büntetendőknél jelentenek ki 2. §.

31 Varga E. (1958) p. 377.

Mária Terézia támogatásával 1772. szeptember 4-én nyitották meg az első magyar országos intézetet.³² Az alapító dokumentum szerint még az amsterdami példát követni szándékozó Domus Correctoria hamarosan elkriminalizálódott, nem kevéssé köszönhetően a bécsi kormányzat által Magyarországra exportált bűnözőtranszportnak, mely halálos ítéleteiket kegyelemből átváltoztatott súlyos gonosztevőkből állt. A munkáltatás, a nevelés, a jobbítás és a társadalomba való visszatérést segítő rezsim fokozatosan a súlyos és sanyargató büntetés-végrehajtási rendszerré vált. Ezt szimbolizálta az uralkodó döntése is, mely előbb az egészségtelen és részben életveszélyes tallói árvaház helyébe, majd a szegedi vár kazamatáiba telepítette át az intézményt. A kísérletet érdemben a vármegyei büntetés-végrehajtással sem egyeztették, a költségeket viszont a központi kormányzat nagyobb részben a rabot beküldő vármegyei kasszákra terhelte. Ez a gyakorlat így a beutaltak lassú fogyatkozásához és az intézmény 1831. évi felszámolásához vezetett.³³

1786 – A szamosújvári regionális börtön

Bár a Helytartótanács konzekvensen törekedett országos büntetés-végrehajtási intézet létrehozatalára, a költségviták okán a vármegyék ellenállása miatt helyi (vármegyei, városi) gazdasági forrásokra támaszkodó országos intézetek alapítására végül nem került sor. (A kormányzat nem kívánta megfinanszírozni a vármegyék büntető hatóságát kiszolgáló országos intézetet.) A hadsereg egyre határozottabban tiltakozott a katonai erődítmények további igénybevétele ellen. A viták eredményeképpen egyetlen regionális hatókörű büntetés-végrehajtási intézetet rendezett be a központi kormányzat. Erdély elíteltjei számára Szamosújváron, az egykori Rákóczi-várban, 1786-ban jött létre börtön.³⁴ A szamosújvári tartományi börtön 1867-et követően országos fegyintézetként működött, s csak 1913-ban alakították át javítóintézeté.³⁵

Az első törvénytervezetek

1795 – *Carcer mitiores et duriores*

Az 1790/91. évi országgyűlés által kiküldött Deputatio Juridica 1795-ben Codex de delictis eorumque poenis címmel készítette el az első modern értelemben vett magyar büntető törvénykönyv-tervezetet. A plánumban büntetés „rossz”, a bűncselekmény elkövetőjével szemben a törvény rendelkezése alapján lépnek fel. A büntetés alapja az elkövető szabad akaratából megvalósított bűnös cselekedet. A Codex a büntetés céljaként a bűnös megjavítását jelölte meg, vagy legalább (ha a jobbulás nem látszik lehetségesnek), az ártóképeségétől történő megfosztását. A büntetés céljához sorolta továbbá a foganatosítás példázatán keresztül a közösség tagjainak visszariasztását a bűncselekmény elkövetésétől. A halálbüntetést meglehetősen korlátozottan tervezte alkalmazni: annak kiszabását csak arra a lehetőségre szűkítve, ha és amikor a tettes romlottságával szemben a társadalom biztonsága nem garantálható, és egyébként a

32 Vajna K. (1907) II. 27-28.

33 Mezey B. (2012) p. 386-387.

34 Nemes M. (1987) p. 8.

35 Szöllősy O. (1935) p. 39-40.

példamutatás sem érhető el más úton.³⁶ A felvilágosodás hatása alatt született tervezet nem ismerte a súlyosbított végrehajtást, csak az egyszerű, pallos általi halált.³⁷ A halálbüntetés háttérbe szorulásával a főbüntetés a szabadságvesztés büntetés lett, melyet a gyakorlatban engedett volna a bíró belátása szerint más szankció-nemre átváltani. Nemesek esetében pénzbüntetésre, a közrendűekre nézve pedig testi büntetésre.³⁸

A szabadságvesztés büntetés helyét illetően a tervezet segít eligazodni a kor felfogásában, amikor egy esztendő börtönbüntetést száz bot- vagy korbácsütésre váltott át. A nemesek, a polgárok és a közfunkciókat betöltők mentesültek a testi szankcióktól, így rájuk a börtön várt.³⁹ A javaslatban a börtön (carcer) két fokozata szerepelt, egy enyhébb (mitiores) és egy keményebb (duriores), minden különösebb magyarázat nélkül a fokozatok különbségét illetően. A tervezet nem szólt a végrehajtási körülményekről, aminek feltehető oka a végrehajtó intézmények hiánya volt.

1830 – *A Tractamentum captivorum*

Amennyire mellőzte az 1795. évi tervezet a börtönviszonyok részletezést, olyannyira fontosnak ítélte az 1830. évi javaslatot kimunkáló országgyűlési bizottság. De delictis eorumque poenis cím alatt, az elaborátum második részében határozták meg a kodifikátorok a bűncselekmények tényállásait és azok büntetéseit. A tervezetnek nem volt általános része,⁴⁰ így a büntetési rendszerről sem szólt, a büntetések megjelölésére a tényállásokkal kapcsolatban került csak sor.

A szabadságbüntetések közül a száműzést, a kitiltást, a lakhelyhez kötést, a becstelenség (vagyis a szokásjog által bevett alkalmazott levelesítés) jogkövetkezményét, a közösségtől elkülönítést, a bezárást sorolták elő a törvényhelyek. A szabadságvesztés büntetés (carcer) lehetett egyszerű börtön vagy annak súlyosbított változata. Az operátum különlegességének számít a *Tractamentum captivorum* című melléklete, mely a fogvatartottak osztályozásáról, az egyes kategóriák elkülönítéséről, a büntetés végrehajtására szolgáló intézmények építéséről, az őrzésről, a biztonsági intézkedésekről, az épületek berendezéséről, a rabok munkáltatásáról, oktatásáról, elhelyezéséről és napirendjéről rendelkezett minden korabeli szokástól eltérően.⁴¹ Az a tény, hogy a magyar börtönügy történetében első ízben a kodifikációs bizottság szükségesnek látta a szabadságvesztésre (börtönre) vonatkozó végrehajtási szabályok részletezését, bizonyítja a börtönügy térnyerését.

1843/44 – *Törvényjavaslat a börtönrendszerről*

Az 1839/40. évi országgyűlésen a Karok és Rendek választmányt küldtek ki, melynek feladatául egy törvényjavaslat kidolgozását szabták „a büntető törvénykönyvvel vál-

36 *Codex de delictis eorumque poenis pro tribunalibus regni Hungariae partiumque eidem adnexarum, per Regnicolarem Juridicam Deputationem elaboratus.* Pestini, 1807. Landerer. Principia XII.

37 *Codex 1795 Principia XIII.*

38 Hajdú L. (1971) p. 200.

39 *Codex 1795 Principia XVII.*

40 Balogh E. (2004) 2

41 Balogh E. (2008) 21

hatalatlan kapcsolatban lévő büntető- s javító rendszer behozása iránt”.⁴² Az országos választmányt 1841. november 28-ra hívták össze, a tervezeteket fogalmazó és szerkesztő alválasztmányokat 1842. január 3-án állították fel.⁴³ Az országos választmány 45 ülés után, 1843. március 19-én befejezte a munkát. Három törvénytervezetet tett a diéta asztalára: egy anyagi jogi, egy eljárásjogi és egy büntetőjogi tervezetet. Ez utóbbi az első volt a magyar büntetőjogi történetében.

A kódextervezet jellemzően humánus felfogását tükrözte a halálbüntetés és a botbüntetés kiiktatása a büntetési rendszerből.⁴⁴ Megszűnt a megbecstelenítés lehetősége is, s így a szabadságvesztés büntetés szinte kizárólagos szerepre tett szert. Ezt a pozíciót kellett a kodifikátoroknak kellő körültekintéssel szabályozni, a rendi tömlöcök helyébe meg kellett (volna) teremteni a modern büntetési rendszer differenciált végrehajtására alkalmas börtön modelljét, annak szoros értelemben vett szakmai, eljárási és technikai feltételeivel. A választmány javaslata erre alkalmas volt, a főrendek által költségvetési feltételek hiányára támaszkodó „mintabörtön” gondolatával kibővített plánban azonban megadta a kibúvót a kormányzat részére. A tervezetről sikertelensége ellenére is elmondható, hogy mind építészeti, mind a végrehajtási rezsimre vonatkozó terveit illetően Európa élvonalához tartozott.

1852-1856 – A fegyintézet-létesítési program

1852. május 27-én lépett hatályba Magyarországon az aktualizált osztrák Strafesetz.⁴⁵ Az oktrojált jogszabály legnagyobb hozadéka volt, hogy általánossá lett a szabadságvesztés büntetés, a magyar büntető jogéletben stabilizálta az írott jog szerepét, növelte jelentőségét, keretbe fogta az amúgy is elbizonytalanodott bírói praxist. A megváltozott jogszabályi környezet a szakirodalom jelentős megerősödését is magával hozta.⁴⁶ A büntető törvénykönyv nem élte túl az Országbírói Értekezletet, mely a régi jogot hívta vissza segítségül a törvénykezési gyakorlat helyreállításában. Viszont a Strafesetz jellemző következménye lett a magyar országos fegyintézeti hálózat létrehozása. Miután a bíróságok és a magyar hatóságok azzal szembesültek, hogy az országban teljes mértékben hiányoztak a szabadságvesztés büntetés foganatosítására alkalmas intézetek, a kormányzat lázas építési programot indított. Ennek eredményeként 1854 és 1858 között fegyintézeteket létesítettek az osztrák hatóságok Lipótváron, Illaván, Vácot, Márianosztrán, Munkácson, Szamosújváron, Nagyenyeden, Lepoglaván és Zágrábban. Az országos intézetek alapítása hatalmas előrelépés volt a tömlöcök vármegyei világához képest, de rendkívüli gátakat szabott a későbbiekben a fejlődésnek, ugyanis az osztrák büntetőjogi politika (különösen a monarchikus diktatúra korszakában)

42 1840:5.tc. A büntető- s javító rendszer kidolgozására országos választmány küldetik ki.

43 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára N szekció. Regnicolaris Levéltár 95. Az 1840. évi V. törvénycikk által a büntető javító rendszer kidolgozására kiküldött választmány 1840–1844. A Választmány Jegyzőkönyve. 1842. június 2.

44 *Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye* I–IV. A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából szerkeszti Fayer László. Budapest, 1896–1902. kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, I. 151

45 Kaiserliches Patent vom 27. Mai 1852, wodurch eine neue, durch die späteren Gesetze ergänzte, Ausgabe des Strafesetzbuches über Verbrechen und schwere Polizeiübertretungen vom 3. September 1803, mit Aufnahme mehrerer neuer Bestimmungen, als alleiniges Strafgesetz über Verbrechen, Vergehen und Uebertretungen

46 Kajtár I. (2003) p. 158

előszeretettel vette igénybe az osztrák büntetőbíróóságok ítéleteinek végrehajtására a magyar várakat és erődítményeket, egykori kolostorokat, zárdákat, kaszárnnyakat. Ez a szemlélet és gyakorlat később a fejlesztések jelentős korlátjának bizonyult.

1871 – A börtönhálózat egységesítése

A bírói hatalom gyakorlásáról szóló törvénycikk⁴⁷ alapvető változtatása volt az igazságszolgáltatás rendszerére nézve az a tétel, miszerint „*az igazságszolgáltatás a közigazgatástól elkülönítettik*”. Ez a rendelkezés egy csapásra megszüntette a törvényhatóságok bírói hatalmát. Világossá tette a követelményt, hogy „*sem közigazgatási, sem a bírói hatóságok egymás hatáskörébe nem avatkoznak*”. A törvénycikk következtében elemi intézkedésre került sor, a bírósági szervezet egységesítésére, a belügyi igazgatás köréből a bíróságok (s persze a bíróságokhoz tartozó börtönök, fogházak is) az igazságügy szférájához kapcsolódtak. A járásbíróóságok és törvényszékek, amelyek mint elsőfolyamodású bíróságok a korábbi törvényhatóságok ítélkezési fórumának helyébe léptek, azok javait is megörökölték. „... *a törvényhatóságok mindazon helyiségeket és szerelvényeket, a melyek kizárólag törvénykezési célokra használtak, ide értve a börtönöket, azok szerelvényeit és a fegyőrök fegyvereit, az újjólág kinevezett bíróságoknak ingyen átengedni kötelesek*” – szölt az elsőfolyamodású bíróságok rendezéséről szóló törvény 32. §-a.⁴⁸ Ennek szellemében került sor a törvényhatósági fogházak átadására is,⁴⁹ amelyek a bírósági felosztásnak megfelelően járásbíróisági és törvényszéki fogházakként működtek a következőkben.⁵⁰

1869, 1874 – Fegyintézeti házszabályok és a Fogházrendtartás

1869 februárjában jelent meg a magyar királyi országos fegyintézetek, valamint az azoknál alkalmazott hivatalnokok és örök számára kibocsátott házszabályokról és szolgálati utasításokról szóló miniszteri rendelkezés.⁵¹ Az intézetek igazgatására, adminisztrációjára, vezetésére és szolgálati viszonyaira, a házirendre, a fogvatartottak kezelésére és felügyeletére vonatkozó részletes utasításokat azután 1870 júniusában újból kibocsátották. Szöllősy a huszadik század harmincas éveiben még leírhatta, hogy ezek „*jórészt ma is érvényben vannak*.”⁵² Néhány évre rá, amikor egyértelműsödött és véglegessé vált a büntetőügy igazságügyi profilja, az igazságügyi miniszter fogházrendtartást bocsátott ki.⁵³ Ez a rendelet a fogházak történetében legalább olyan korszakosnak nevezhető, mint az 1869-es rendelet a fegyházak történetében. A fogházügyet három részben taglaló, a királyi elsőfolyamodású bíróságok fogházainak és börtöneinek kezelése és az azokban letartóztatottak irányában követendő bánásmód tárgyában kiadott

47 1869:4. tc. 1. §

48 1871:33. tc.

49 1871. december 12. 10.222. sz. IM

50 Jelentés az országos letartóztatási intézetek 1890. évi állapotáról (1891) p. 3.

51 Házszabályok és szolgálati utasítások a magyar királyi országos fegyintézetek, úgyszintén az azoknál alkalmazott hivatalnokok és örök számára. Kelt Pesten, 1869. évi február hó 10-én. Magyarországi Rendeletk Tára 1869. Pest. 1870. Kiadja Ráth Mór.

52 Szöllősy O. (1935) p. 42.

53 1874. február 18., 696. sz. IM. RT. 1874. 1.

szabályrendelet az általános szabályok mellett rögzítette a letartóztatottak (vizsgálati foglyok, fogságra ítélték, börtönbeli rabok) státusát és a velük kapcsolatban alkalmazandó bánásmódot, valamint a fogházigazgatás szervezeti és felügyeleti kérdéseit. A rendelet fogházzal és börtönről szól. A jogszabály szerkesztője úgy fogalmazott, hogy „általában” fogház az, amelyik a járásbíró, börtön, ami a törvényszék mellett működik. „A járásbírók által elítélt egyének általában a járásbírók fogházaiban töltik ki büntetési idejüket.” A terminológiai pontosítás irányába tett lépés volt a börtön és a fegyintézet elhatárolása. „Az egy évnél hosszabb börtönbüntetésre elítélt egyének, az alább szabályozott módon, az országos fegyintézetekbe szállíthatnak.” A börtönügy történetében ekkor esett meg először az intézeti típusok összevetése és elhatárolása egymástól, s ezzel a magyar szaknyelvben véglegessé körvonalazódott a fogház, a börtön és a fegyintézet (ezzel a fogoly, rab, fegyenc) fogalmak tartalma.

1878: 5. tc.

A Csemegi Károlyról Csemegi-kódexnek nevezett első magyar büntető törvénykönyv is ezt a terminológiát emelte át rendszerébe, de ennek részletezése már túlmutat témánk keretein.

Felhasznált irodalom

- A váradí regestrum. Értelmezi Kandra Kabos. Budapest, 1898. Kiadja a Szent István Társulat, 115. o.
- Adamikné Jászó Anna (2003): A magyar szónoklás, in: Testis Temporum, szerk. Závodszy Géza, Budapest, ELTE TFK-Alapiskolai Tanárképzésért Alapítvány
- Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye I–IV. A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából szerkeszti Fayer László. Budapest, 1896–1902. kiadja a Magyar Tudományos Akadémia
- Balogh Elemér (2004): A magyar büntetőtörvény-tervezetek szerkezeti fejlődése. In: Tanulmányok Dr. Nagy László egyetemi tanár születésének 90. évfordulójára. Szeged, Acta Universitatis Szegediensis. Acta Iuridica et Politica
- Balogh Elemér (2008): A szabadságvesztés jogintézménye az 1830. évi magyar büntetőtörvény-tervezetben. In: Ius et legitimatio. Tanulmányok Szilbereky Jenő 90. születésnapja tiszteletére. Szerk.: Szabó Imre. Szeged, Pólay Elemér Alapítvány
- Balogh László – Horváth Tibor (1983): Büntetés-végrehajtási jog Budapest, BM Könyvkiadó.
- Corpus Statutorum. A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye. Összegyűjtötték, felvilágosító összehasonlító és utaló jegyzetekkel ellátták Kolosvári Sándor és Óvári Kelemen (továbbiakban C.S.) Budapest, 1885–1902.
- Gerő László (1968): Magyar várak. Budapest, Műszaki könyvkiadó
- Hajdú Lajos (1971): Az első (1795-ös) magyar büntetőkódex-tervezet. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
- Jelentés az országos letartóztatási intézetek 1890. évi állapotáról. Budapest, 1891. Közzéteszi a Magyar kir. Igazságügyminisztérium
- Kajtár István (2003): A 19. századi modern magyar állam- és jogrendszer alapjai. Európa – Haladás – Magyarország. Budapest – Pécs, Dialóg Campus. (Institutiones Juris.)
- Mezey Barna (2012): A fenyítőházak forradalma. A modern büntetés-végrehajtás alapvetése Európában. Budapest, Gondolat

- Nagy Ferenc – Lőrincz József (1997): Börtönügy Magyarországon. Budapest, Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága
- Nemes Márta (1987): Börtönépítés Magyarországon. In Igazságügyi épületek Magyarországon a dualizmus korában. Az OMF Magyar Építészeti Múzeumának kiállítása A katalógust szerk. Pusztai László – Hadik András – Fülöp Csilla. Székesfehérvár–Budapest, Az OMF Magyar Építészeti Múzeuma
- Szöllősy Oszkár (1935): Magyar börtönügy. A szabadságvesztésbüntetések végrehajtása. Budapest, Révai Testvérek Irodalmi Intézet
- Vajna Károly (1907): Hazai Régi büntetések, Budapest, Nyomatott Lőrintz János „Univers” Könyomdájában
- Varga Endre (1958): Úriszék. Budapest, Akadémiai 1958.
- Winkler Elemér (1924): Bűnök és büntetések a régi Sopronban: XVI–XVIII. sz. Sopron, Soproni Sajtóvállalat 1924.
- Závodszy Levente (1904): A szent István, szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai: (függelék: a törvények szövege.) Budapest, Kiadja a Szent István Társulat Tudományos és Irodalmi Osztálya

Fotó: Bv. fotó

A BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁSI SZERVEZET MEGÚJULÁSÁNAK ÁTTEKINTÉSE A HATÁLYOS BV. TÖRVÉNY SZELLEMEBEN

EGYSÉGESÍTÉS, EREDMÉNYESSÉG, E-RENDSZEREK ALKALMAZÁSA
A BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁSBAN
BESZÁMOLÓ EGY KIEMELT FELADAT VÉGREHAJTÁSÁNAK ÁLLAPOTÁRÓL

Overview on the reform in the Prison Service in line with the Prison code

*Application of unification, efficiency and e-systems in prison administration
Report on the state of implementation of an accentuated task*

Jelen tanulmányában a szerző áttekintést nyújt a Büntetés-végrehajtási Szervezet által az elmúlt egy-másfél évében megvalósított, a biztonság fokozását szolgáló intézkedésekről. A fejlesztések irányát – amelyek egy része jelentős informatikai struktúrák kialakítása mellett került végrehajtásra – az egységesítés és célorientáltság határozta meg. A tanulmány második fele bemutatja a fogvatartottak visszaesési kockázatainak csökkentése érdekében tett, illetve tervezett lépéseket, valamint a büntetés-végrehajtás új irányait, új szemléletmódját.

Kulcsszavak: biztonság, egységesítés, informatika, bűnismétlés, megújulás

In this study the author gives a short overview on the measures enhancing security undertaken by the Hungarian Prison Service in the past one and a half year. The direction of the developments is characterized by unification as well as aim-orientation, and many of them are implemented alongside with the configuration of significant information technologies. Second part of the study presents the provisions and arrangements that are made for the reduction of recidivism, and also the new approach and new direction the Prison Service has set itself.

Keywords: security, unification, informatics, recidivism, reform

Bevezető

Jelen tanulmány célja bemutatni azokat a Bv. törvény (2013. évi CCXL. törvény) szellemiségével összhangban álló, a fogvatartás rendjének és biztonságának fokozására irányuló fejlesztéseket, új irányokat, amelyeket a Büntetés-végrehajtási Szervezet (a továbbiakban: Bv. Szervezet) az elmúlt egy-másfél év során megvalósított, illetve szem előtt tartott.

A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága (a továbbiakban: BvOP) szakirányítás keretében végrehajtott intézkedései, amelyek itt ismertetésre kerülnek, a biztonsági és fogvatartási szakterületek tekintetében az egységesítést, az eredményességet hivatottak szolgálni, mindezt az e-rendszerek nyújtotta lehetőségek alkalmazásának segítségével. Céloom bemutatni, hogyan segítik a biztonsági és reintegrációs szakterületek munkáját az informatikai fejlesztések.

A Bv. Szervezet elsődleges feladata – alapfeladata – a biztonságos fogvatartás végrehajtása. Ennek feltétele a rend, a rendszeresség, a következetesen végzett munkafolyamatok, az egységesen kialakított környezet. Meggyőződésem, hogy ha ezen a területen sikeresek vagyunk, akkor sokkal könnyebben érhetünk célt kapcsolt feladataink teljesítése során is. Mindezekből kifolyólag lépéseket tettünk az egységesítés, az egyszerűsítés, és az egyértelmű szabályok lefektetése irányába.

Az új intézkedések eredményes bevezetése során csökken a személyi állomány leterheltsége, valamint az egyes biztonsági feladatok technikai rendszerekkel történő kiváltása által felszabaduló kapacitásokat – a Bv. törvény szellemében – a reintegrációs gondozásra lehet fordítani.

Írásom második részében számot adok a Bv. Szervezetnek a 2018-2022 közötti kormányzati ciklusra meghatározott egyik kiemelt feladat – az elítéltek visszaesési kockázatainak csökkentése – végrehajtásának jelen állásáról, elért eredményeinkről.

Egységesítés, eredményesség, e-rendszerek

Egységes zárkarend, mozgási útvonalak meghatározása

A címben szereplő két intézkedés kivétel abból a szempontból, hogy nem igényelnek semmiféle informatikai háttérrel, „csupán” következetességet és vezetői akaratot.

Korábban a zárkák rendezettségére országosan eltérő képet mutatott, a felhalmozások és a rend hiánya pedig megnehezítette a felügyelők által végzett tevékenységeket. A BvOP az országosan egységes zárka- és körletrend kialakítása érdekében a fogvatartottak elhelyezésére szolgáló zárkákban, lakóhelyiségekben a bv. szervek vezetői útján meghatározta az elvárt rendet. Az erről készített fényképes segédlet az egységes Házirend mellékletévé vált, amely valamennyi zárkában és lakóhelyiségben kifüggesztésre került.

Felülvizsgáltatta továbbá a fogvatartottak birtokában tartható tárgyak körét és mennyiségét, azok szabályszerű tárolása, illetve az indokolatlan felhalmozások megakadályozása, megelőzése céljából. Meghatározásra került a használati tárgyak zárkán belüli elrendezésének azon módja is, amely nem gátolja a betekintés során a zárka ellenőrzését.

Az intézkedések háttérében két tényezőt is meg kell említeni: először is, amennyiben a fogvatartott közvetlen környezetében rend uralkodik, úgy az – közvetve – személyiségére is hatással van, mert fegyelemre, együttműködésre ösztönzi. Másodsor pedig: biztonsági szempontból közvetlenül érvényesül az intézkedések hatása, mert a napi zárkabejárások, a biztonsági zárkaszemlék során az esetlegesen elrejtett tiltok tárgyak előtalálásának valószínűsége sokkal nagyobb.

Az intézkedés hatására eltűntek az országosan korábban meglévő különbségek. Egy időszakos vagy végleges átszállítás esetén is ugyanolyan küllemű, ugyanazokkal az elvárásokkal jelentkező környezet fogadja a fogvatartottat. További pozitív hatás, hogy a fogvatartottak által esetlegesen tudni vélt kedvezőbb körülmények miatt benyújtott átszállítási kérelmek értelmüket veszítették, amely az adminisztrációs terhek csökkenését eredményezi.

A BvOP megvizsgálta azokat a lehetőségeket, eszközöket, amelyekkel a bv. szervek területén tovább növelhető az intézetben belüli kontrolltevékenység hatékonysága. A több közintézményben már bevezetett gyakorlat, a rendvédelemben alkalmazott módszerek, illetve nemzetközi példák tanulmányozása után döntés született a biztonsági zónák, valamint a mozdattal járó napirendi pontokhoz tartozó vonulási útvonalak kialakítására.

A bv. intézetek azon területein, ahol fogvatartottak rendszeresen tartózkodnak, a kontrollált mozgásuk biztosítása érdekében biztonsági zónák kialakítására, valamint a mozdattal járó rendszeres napirendi pontokhoz tartozó vonulási útvonalak kijelölésére a különböző színfelfestéssel történő meghatározás volt célszerű. A kialakítás három ütemben került végrehajtásra: először a fogvatartottak elhelyezési részlegein az épületeken belül, másodsor a bv. intézetben belül, de az épületen kívüli fogvatartotti mozgási útvonalakon, végül pedig a bv. gazdasági társaságok által üzemeltetett fogvatartotti munkahelyeken.

A szabályzás segítségével erősíteni tudtuk a fogvatartottak személyi állomány felé tanúsított együttműködőbb magatartását. A személyi állomány tagjai a szabályozást pozitívként könyvelték el, a fogvatartotti állomány gyorsan alkalmazkodott az újonnan bevezetett mozgási, vonulási szabályokhoz, a projekt bevezetése óta a bv. intézetekben még rendezettebb a fogvatartottak mozgása.

A zárkarend és a mozdattal járó feladatoknál meghatározott egységes kialakítás, illetve eljárás mód nem zárja ki a Bv. törvényben is meghatározott egyéniesítésre való törekvések érvényesülését. Ezek az intézkedések alapvetően a bv. szerv biztonságát és a személyi állomány munkáját segítik, valamint egyértelmű követelményeket támasztanak a fogvatartottak irányába. Az egyéniesítés továbbra is megmarad a büntetés-végrehajtási fokozatok, a rezsikategóriák és a biztonsági kockázati besorolások közötti különbségek által biztosított eltérő lehetőségek, valamint ezek megváltoztathatósága, azaz a progresszivitás és fokozatosság elvének alkalmazása révén.

Informatikai háttérű fejlesztések

Az informatikai fejlesztések jelen vannak a biztonságtechnikai fejlesztésekben, a reintegrációt segítő jogintézményeknél, és természetesen az egyes fogvatartást segítő adatbázisok, szoftverek testreszabásának tekintetében is.

A 2018. év elején kialakítottunk egy koncepciót annak érdekében, hogy a bv. intézetekben szolgálatot teljesítő végrehajtó állomány napi feladatellátását elősegítse,

valamint egyes esetekben figyelmeztetésként szolgáljon olyan fogvatartottakkal történő érintkezés során, amikor hivatalos személy elleni erőszaktól, szuicid cselekményektől, vagy bármely más, rendkívüli eseményektől lehet tartani. A SAFE (Szolgálati Alkalmazás a Fogvatartás Elősegítésére) fantázianévvel illetett rendszer a Heves Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben mintaprojektként került kiépítésre.

A könnyű kezelhetőség érdekében mobiltelefon méretű eszközök beszerzése történt meg, amelyet a felügyelő – mint mobil eszközt – magánál hordhat, és amellyel a fogvatartott által viselt NFC chip, illetve a részlegeken és a zárakban lévő fogvatartottak azonosítását teheti meg. A rendszer által a részlegeken szolgálatot teljesítők folyamatosan monitorozni tudják a fogvatartottak tartózkodását, mozgását, valamint a nyilvántartási rendszerünkben egyes műveleteket is bárhol el tudnak végezni az eszköz segítségével. A készülék tárolja és megjeleníti valamennyi, a bv. intézetben jelen lévő fogvatartott személy adatát. Az első tapasztalatok nagyon pozitívak a rendszerrel kapcsolatban, amely az ütemterv alapján további 7 büntetés-végrehajtási intézetben kiépítésre kerül.

A Bv. Kódex és végrehajtási rendelete (16/2014. IM rendelet) 2018. július 1-jei hatállyal módosult, a fogvatartottak kapcsolattartása a csomag fogadása tekintetében megváltozott. A hagyományos csomagküldés helyébe új, ún. zárt láncú csomagküldési rendszer lépett. Ma már kizárólag a kiétező boltok árukinálatából kerülhet sor a csomag összeállítására, amely a fogvatartott kapcsolattartója részére kontrollált módon biztosítja a csomagküldést. Az Európában egyedülálló módon megvalósított komplex rendszerben a kapcsolattartónak lehetősége van az újonnan létrehozott webes felületen, vagy – internet hozzáférés hiányában – a látogatás során a helyszínen megrendelni és kifizetni a fogvatartott részére adni kívánt csomag tartalmát. A kiétező boltokban országosan egységes árukinálat, és a kiskereskedelmi üzletek átlagos árszínvonalánál nem magasabb árak várják a fogvatartottakat, a korábban sokszor kifogásolt differenciáltság megszűnt. A változások következtében a kapcsolattartók áttértek a kiétezésre célzott pénzüsszeg utalásának előnyben részesítésére, mely összeget a fogvatartott kizárólag a kiétezési boltban tudja elkölteni. Megállapítható, hogy a személyes szükségletekre fordítható beküldött pénzüsszeg országos szinten a kétszeresére nőtt. Biztonsági szempontból szintén előnyös változás a pénzküldemények számának növekedése, mert ezzel párhuzamosan a külvőről, postai úton érkező csomagok számának csökkenése tapasztalható: a havi átlagos 11 500 darabról – a jogszabályváltozásokat követően – 3 000 darabra esett vissza. Az új rendszer a gyakorlatban is beváltotta a hozzá fűzött reményeket, a postai úton beküldött csomagok számának radikális csökkenésével nagymértékben redukálódott a bv. szervek területére bejutott tiltott tárgyak – kiemelten a mobiltelefonok és kábítószergyánús anyagok – mennyisége. A 2017. II. félévében 267, míg a 2018. év II. félévét tekintve mindösszesen 134 alkalommal került előtalálásra tiltott tárgy postai úton beküldött csomagban.

Az új csomagküldési rendszer automatizmusai, beépített kontroll pontjai és folyamatosan ellenőrzött mechanizmusa révén országosan egységes gyakorlat, egységes árukinálat és árképzés, a tiltott tárgyak számának és a személyi állomány leterheltségének csökkenése, valamint mindezek által biztonságosabb működés valósul meg.

Az új Büntetőeljárás törvény (2017. évi XC. törvény) az eddigi szabályozás korlátait kitégítve szabályozza az eljárási cselekmények telekommunikációs eszközök használatával történő lefolytatását. A távmeghallgatás, mint a büntetőeljárásban széles körben alkalmazni kívánt megoldás érdekében, valamennyi bv. intézetben, mindösszesen

39 darab végpont létrehozásával kialakításra került egy távmeghallgató helyiség. A telekommunikációs eszköz gyakoribb, szélesebb körben történő alkalmazásával a jövőben a költséghatékonyság tovább növelhető, illetve a Bv. Szervezet biztonsága az előállítások számának mérséklődésével tovább fokozható, nem beszélve a személyi állományi tagok ilyen jellegű feladatellátásból adódó terheinek csökkenéséről. A rendszer kiválóan alkalmas a fogvatartott más bv. intézetben elhelyezett kapcsolattartójával engedélyezett beszélő lebonyolítására is. A Bv. Szervezet a pénzügyi lehetőségek függvényében 2019-ben további 20-25, a már telepített eszközökkel megegyező műszaki tartalommal bíró komplett rendszer kiépítését hajtja végre. Beüzemelésre kerül továbbá minden távtárgyaló helyiségben egy telefon, amelynek segítségével a fogvatartottnak lehetősége van a tárgyalás alatt védőjével konzultálni.

2018. augusztus 1-jét követően 530 esetben került sor bírósági meghallgatásokra 2018. december 31-ig bezárólag. 2019. januárban 178, februárban 264 ügyben történt a rendszer alkalmazása. A távtárgyalás rendszerének gyakorlati alkalmazása tehát hónapról-hónapra növekedő tendenciát mutat, és ez a dinamikus növekedés várható a továbbiakban is. Távtárgyalások lefolytatásának lehetőségét az Országos Bírósági Hivatal a járásbíróságokon is kialakítja, amely bizonyosan az esetszámok további növekedését fogja eredményezni. A büntetés-végrehajtás felvette a kapcsolatot az Országos Rendőr-főkapitánysággal, hogy eljárásaikban ők is nagyobb számban alkalmazzák a távmeghallgatást, ezáltal csökkenhet az egy napos pótnyomozás céljából történő szállítások száma.

Költséghatékonysága és munkateher csökkentő hatása mellett a leginkább kiemelendő tulajdonsága a távtárgyalásoknak, hogy a bv. intézetben tartja a fogvatartottat, mentesítve a személyi állományt a legnagyobb biztonsági kockázattal járó előállítási szakfeladat – a bv. intézet falain kívülre történő mozgatások, szállítások jelentős hányada – alól.

Az igazságszolgáltatási és rendvédelmi szervek irányából tapasztalható egyre nagyobb volumenű adatigényekre tekintettel a büntetés-végrehajtás az általa vezetett közhiteles nyilvántartáshoz kapcsolódó on-line adatlekérdező felület megújítását határozta el 2017-ben.

Ezt a szolgáltatást a jogszabályokban meghatározott szervezetek számára, valamint külön erre irányuló együttműködési megállapodás szerint biztosítja. A rendszer biztonságos informatikai csatornán működik, és minden adatlekérdezést naplóz, így az adatvédelmi követelményeknek is megfelel. Előnye, hogy a büntetés-végrehajtási szaktudást nem igénylő adatkörökre vonatkozó megkeresések adminisztrációs terhet és átfutási idejét egyaránt szinte nullára csökkenti.

2017-ben 490 000, 2018-ban pedig több mint 650 000 sikeres adatkérés regisztráltunk a rendszerben, ami érdemben hozzájárul az igazságszolgáltatás gyorsítását célzó kormányzati elvárás teljesítéséhez. Az eddig is kedvező eredmények mellett azonban további fejlesztéseken dolgozunk, kiemelt partnerünk ebben a rendőrség. Olyan megoldást tervezünk, amelyben a büntetés-végrehajtási adatokat az eljáró és arra jogosult rendőr a saját, rendőrségi rendszeréből igényelheti, és a válaszul kapott információkat is ott tekintheti meg.

Jövőbeni biztonsági fejlesztéseink között szerepel a szolgálati okmányok digitalizálása. A bv. szervezetben a szolgálat ellátásához köthető okmányok, dokumentumok közül elsőként a biztonsági tisztii szolgálati napló elektronizálása került bevezetésre. A ki-

alakított rendszer gyorsabb munkavégzést, hatékonyabb visszakereshetőséget nyújt. A jövőben tovább folytatjuk a szolgálati okmányok digitalizálását, amely a korszerűbb szolgálatellátás érdekében kiemelt jelentőséggel bír.

Rendszám és arckép felismerő szoftver tesztelése folyik: a ki-, és beléptetés során szolgálatot teljesítő biztonsági felügyelő az alkalmazás támogatásával képes eldönteni annak tényét, hogy engedélyezett-e a gépjármű belépése vagy sem. A „jogosultságairól” azonnal értesítést kap, a rendszámleolvasást követően.

A fejlesztés alatt álló Navigátor egy elektronikus, az EDR rádiók működési elvein alapuló járműkövető rendszer, mely valós időben jeleníti meg a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságának Főügyeletén a gépjárművek mozgását, valamint lehetővé teszi a hatékony, gyors, aggregált adatok elérését egyes fogvatartottaknál. Ezen kívül támogatja az eddig manuálisan elkészített, a gépjárművekben elhelyezett fogvatartottakra vonatkozó ülésrend elektronikusan történő kezelését és szerkesztését is, amely a jövőben jelentősen hozzájárulhat majd a szállítási feladatok egyszerűbb, biztonságosabb végrehajtásához.

Fejlesztés történik a bv. szervek kamerarendszerében, valamint szívdobbanás-érzékelő készülékeket szerez be a szervezet, amelyek a bv. gazdasági társaságok területére be- és kilépő gépjárművek ellenőrzésében kapnak kiemelt szerepet.

Összefoglalva: célunk, hogy mind a személyi állomány munkakörülményeiben, mind pedig a fogvatartottak tartási körülményeiben eltűnjenek a bv. szervek között fennálló különbségek. Ma már alapkövetelmény – és a Bv. Szervezet az ütemezett képzések révén meg is valósítja – hogy a végrehajtói állománynak ne okozzon gondot kezelni a jelen kor technikai vívmányait, legyen az egy mobilalkalmazásra épülő fogvatartotti szoftver vagy a legkorszerűbb biztonságtechnikai berendezés. Az automatizálás, a digitális forradalom véget nem érő lehetőségeket kínál a biztonságosabb, költséghatékonyabb fogvatartás kialakításáért, amelyet szervezetünk is célul tűzött ki maga elé.

A fogvatartottak visszaesési kockázatainak csökkentése

Feladatmeghatározás, stratégia, együttműködés

A 2018–2022 közötti kormányzati ciklusra szóló, Miniszterelnök úr által meghatározott egyik célkitűzés a büntetés-végrehajtás számára a fogvatartottak visszaesési kockázatainak csökkentése. A BvOP rendelkezik a visszaesés csökkentésére irányuló stratégiával, mely szerint a fogvatartottak visszaesésének megelőzése a Bv. Szervezet kiemelt feladata, amely a törvényi szabályozás mellett társadalmi és erkölcsi elvárások szintjén is megjelenik. A bűnismétlés mérséklése érdekében, ahol tudja, kiszélesíti a fogvatartottak reintegrációt célzó programokba történő bevonását, azok továbbfejlesztését, továbbra is előtérbe helyezve a resztoratív szemléletmódot. A következőkben a stratégiában felvázolt lépések kerülnek röviden bemutatásra; látni fogjuk, hogy olyan komplex kérdéskörrel van szó, amelyre csak sok apró részfeladat megvalósítása és a különböző beavatkozási területeken kifejtett munka által adhatunk hatékony választ.

Annak érdekében, hogy a kitűzött célokat elérjük elengedhetetlen, hogy a fogvatartottak visszaesésének megelőzése ne csupán a Bv. Szervezet érdeke legyen, hanem az államigazgatási szervek, az egyházak, a különböző vallási közösségek, az oktatási intézmények, valamint az érintett civil szervezetek, közösen megoldandó feladatként

tekintsenek rá. Mindezekből kifolyólag egyeztetéseket kezdeményeztünk a fenti szervezetekkel a fogvatartottak szabadulás utáni és reintegrációs őrizet alatti munkavállalásának, valamint társadalmi reintegrációjának megkönnyítése érdekében. Az együttműködések által személyi állományunk különböző szakma-specifikus képzéseken vehet részt, ezen kívül kiemelendő a Pénzügyminisztériummal folytatott egyeztetés, amelynek keretében jogszabály-módosítási lehetőségek vizsgálata van folyamatban a szabadult elítéltek bértámogatása, a folyósítás időtartama növelése és a fogvatartotti munkáltatásban töltött idő szolgálati időként történő elismerése tekintetében. Az egyeztetések eredménye többek között az is, hogy – felismerve a tényt, hogy a 2018-as év végén a reintegrációs őrizetbe helyezett elítéltek csupán 55,3%-a, 202 fő állt munkaviszonyban – a BvOP kezdeményezése nyomán a Foglalkoztatási törvény módosítása 2019. január 1. napjától lehetővé teszi a reintegrációs őrizetbe helyezett álláskeresőként történő nyilvántartásba vételét, azaz a reintegrációs őrizetben lévő elítéltek immár jogszerűen vállalhatnak munkát.

A civil szervezetekkel történő együttműködések fókuszában a függőségek kezelése áll. Az alkohol- vagy kábítószerfüggő személyek rövid úton munkaképtelenné, potenciális bűnelkövetővé válhatnak. A bódító szerek bv. intézetekből történő kiszorítása mellett cél alapvetően egy olyan rövid és hosszú távú stratégia kidolgozása, amely egyaránt tartalmaz személyre szabott és csoportosan is alkalmazható központi programokat.

Foglalkoztatás, EFOP projekt

Meggyőződésünk, hogy a visszaesés elkerülésének és a fogvatartottak eredményes társadalmi reintegrációjának egyik legfontosabb eleme az oktatás biztosítása, a piac-képes szakképzések megszervezése, valamint a hasznos munkavégzés lehetőségének biztosítása. Ezért a Bv. Szervezet egyik legfontosabb célja a fogvatartottak teljes körű foglalkoztatásának fenntartása. Az e területen végzett tevékenység az ismeretek átadásán túlmenően a szabadulást követő munkaerőpiaci reintegrációt segíti elő. Ha egy szabadult hamar el tud helyezkedni tartósan a munka világában, akkor joggal remélhetjük, hogy nem fog visszaesni. Jelenleg országosan 25 bv. intézetben folyik fogvatartottak általános iskolai, középiskolai és felsőfokú oktatása vagy szakmaképzése. A 2018/19-es oktatási tanévben 3 022 fő beiskolázása történt meg (a fogvatartotti populáció 18,3%-a), amely a 2017. év adataihoz képest 2,7%-os emelkedést mutat.

A munkaerőhiány és a rekord alacsony munkanélküliségi ráta miatt a munkaerőpiac jelenlegi állapotában képes felszívni az alacsony képzettségű, de szakmával rendelkező munkásokat. Az országosan futó állami és magán építőipari beruházások kapcsán folyamatos a szakmunkások keresése, felvétele.

A feladat tehát adott: megbízható tudással és gyakorlattal rendelkező, építőipari szakmát szerzett fogvatartotti réteg kialakítása. A társadalmi reintegráció esélyének növelése és a munkavállalás mellett mind a Bv. Szervezet mind pedig a fogvatartott számára előnyös a szakmaszerzés, hiszen a férőhelybővítési beruházások nagy részét fogvatartotti munkaerő bevonásával hajtottuk végre, illetve tervezzük végrehajtani, az elítéltek pedig így lehetőséget kapnak a frissen szerzett, vagy már korábban meglévő szakképzettségük gyakorlására. Figyelembe vesszük a munkaerőpiac általi keresletet és kínálatot, a szabadulás helye szerinti, régióként eltérő hiányszakmákat, de természetesen más képesítések megszerzésére is nyílik lehetőség.

Mindezeknek megfelelően egyre több fogvatartott vállalja a szakképzésbe való csatlakozás vagy oktatásban történő részvétel lehetőségét munkavégzés mellett. 2018-ban 768 fő fogvatartott vett részt oktatásban miközben munkát is végzett. A szakképzésbe bevontak számát illetően a Bv. Szervezet növekedést ért el. A 2017/2018-as tanévben 828 fő, míg a 2018/2019-es tanévben 969 fő került beiskolázásra.

A bemutatott feladat végrehajtásában kiemelt szerepet tölt be az EFOP-1.3.3-16-2016-00001 azonosító számú „Fogvatartottak reintegrációja” elnevezésű pályázati projekt. A projekt keretében a fogvatartás időtartama alatt 41 féle szakmaképzést biztosítunk az elítéltek részére. A projektnak a képzési oldal mellett további, reszocializációs vetületei is vannak; a fogvatartottak hozzátartozói is bevonásra kerülnek, különböző készség- és képességfejlesztő foglalkozásokon vehetnek részt.

2019. február-március hónapban 16 bv. intézetben kezdődtek meg a szakmaképzések. A projekt jelen fázisában a fő prioritásnak számító szakmaképzések elindítása mellett a Bv. Szervezet kialakította a közösségi foglalkoztatókat, amelyek három helyszínen kezdtek meg működésüket: Debrecenben, Nyíregyházán és Szolnokon. Az Igazságügyi Minisztériummal fennálló együttműködésünknek köszönhetően az IM pártfogó szolgálat által működtetett két közösségi foglalkoztatóban (Miskolc, Pécs) is hozzáférnek a szabadult elítéltek, a reintegrációs őrizetben lévő fogvatartottak és hozzátartozóik a különböző szolgáltatásokhoz, amelyek a következők: személyiségük és kompetenciáik fejlesztése, munkaerőpiaci készségeik és lehetőségeik támogatása, szabadidős programok szervezése, lakhatás elősegítése, valamint jótétemeli programok és a külön magatartási szabályok teljesíthetőségének megteremtése. A szolgáltatások továbbfejlesztéseként a közösségi foglalkoztatók háttérintézményeként működtethető ún. félutas házak létesítésének vizsgálata tart jelenleg.

A fiatalokú fogvatartottak részére a projekt keretein belül szintén három helyszínen (a Baranya Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben, a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben, a Bács-Kiskun Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben) tanodaszerű szolgáltatásokat indítunk. A tanodaszerű szolgáltatások a fiatalokú fogvatartottak tudatos életpálya-építés támogatásában és a készségfejlesztésben kapnak szerepet. Céljuk az iskolai karrierrel és a családi élettel kapcsolatos döntési helyzetek támogatása, életpálya-építés segítése.

Az EFOP projekt kiemelt jelentőségét már önmagában alátámasztja az a körülmény is, hogy annak megvalósítását az Európai Unió összesen 4,2 milliárd Ft-tal támogatja. Olyan horderejű projektet valósítunk meg tehát a Belügyminisztériummal való konzorciumi partnerségben, amelynek a fogvatartottak visszaesési kockázataira irányuló hatásai a program befejezését követően, hosszabb távon is kimutathatóak lesznek.

Bv. pártfogó felügyelői tevékenység, Nemzeti Bűnmegelőzési Tanács által támogatott programok

A bv. pártfogó felügyelet elsődleges célja a szabadult elítéltek életvitelének irányítása és ellenőrzése, amely magában foglalja a támogató funkciót is annak érdekében, hogy motivációjuk felkeltésével és fenntartásával visszavezessék a szabadultakat a munkaerőpiacra, továbbá normakövető, a többségi társadalom által elfogadott életmódot folytassanak a bűnismétlés kockázatának minimális szintre történő csökkentése által.

A pártfogó felügyelői rendszer szervezeti átalakítása 2014-ben zajlott le, amelynek keretében egyes, a büntetés-végrehajtással összefüggő tevékenységi körök a Bv. Szervezet hatáskörébe kerültek. A szervezeti reformtól azt vártuk, hogy miután a bv. pártfogó felügyelők a bv. intézetek reintegrációs szakterületeinek részévé váltak, az elítéltek szabadulásra történő felkészítése, majd az utánkövetés során ellátandó feladatok (pártfogó felügyelet, utógondozás) hatékonysága növekedjen. A 2017. év során 1 920, 2018-ban összesen 2 836 szakértői vélemény készült. A pártfogó felügyelők tavaly 3 107 fő elítéltet készítettek fel a szabadulásukra (reintegrációs gondozás), különös figyelemmel a munkaerőpiaci integrációval kapcsolatos feladatok egyéni, illetve csoportfoglalkozások során történő megvalósítására.

A fenti számok is mutatják: elvárásaink beigazolódtak, sőt: felismerve a bv. pártfogó felügyelői feladatok fontosságát, az általuk végzett tevékenységek az elmúlt 5 év során fokozatosan bővültek. A szakértői vélemények típusai szerteágazóbbá váltak (kegyelmi ügyek, társadalmi kötődés program és reintegrációs őrizet előkészítése, fiatalkorúak befogadó részlegre helyezése), és az újonnan bevezetésre kerülő jogintézmények végrehajtásában is markáns szerepet töltenek be (pl. reintegrációs őrizet). Az újonnan bevezetett módszerek alkalmazása (csoportos foglalkozások és tréningek különböző témakörökben, a családi döntéshozó csoportkonferencia és a közvetítői tevékenység módszerének alkalmazása, a közösségi foglalkoztatók működtetése) a bűnismétlési kockázatok csökkentésében jelentős szerepet tölt be.

Kiemelendők a munkaerőpiaci reintegráció terén elért eredmények: a jelenleg pártfogó felügyelet alatt állók és utógondozottak 82%-a létesített munkaviszonyt bv. pártfogó felügyelői segítséggel. Ebből az állami foglalkoztatási szervekkel folytatott hatékony együttműködés keretében az idei évben már csak 566 főt volt szükséges bevonni közfoglalkozásba. Azaz a bv. pártfogó felügyelők a pártfogoltakat az elsődleges munkaerőpiacon sikeresen jelenítik meg munkavállalóként.

A bv. pártfogó felügyelők – ahogy az fent említésre került – jelentős szerepet játszanak a reintegrációs programok végrehajtásában. A Nemzeti Büntelmegelőzési Tanács által támogatott, a visszaesési kockázatok csökkentése szempontjából ide tartozó programok egyike a Családi Döntéshozó Csoportkonferencia (a továbbiakban: CsDCs). A CsDCs módszere alkalmas és lehetőséget teremt a családi kapcsolatok megerősítésére, valamint egy olyan közös stratégia kidolgozására, ami egyaránt segíti az elítéltet és a családját a közös élet újrakezdésében, a nehézségekkel való szembenezésben, az azokkal való megküzdésben.

A másik ilyen, kiképzett személyi állományi tag koordinálásával végrehajtott egyeztető, közvetítői eljárás a mediáció. Nem csupán a fogvatartottak érintő fegyelmi ügyben lehet a módszert alkalmazni, hanem a fogvatartottak között fennálló konfliktusok kezelésére is. A módszer által fejlődik az érzelmi intelligencia, a konfliktuskezelési képesség és a konstruktivitás. A fenti két módszer hatékony végrehajtásához szükséges képzéseket a kiválasztott bv. pártfogó felügyelők és reintegrációs szakterületen szolgálatot teljesítő kollégák megkapták.

A Nemzeti Büntelmegelőzési Tanács további programokat is támogat, pl: művészetterápiás programok (jobb agyféltekés rajzolás, drámapedagógiai, Biblio-irodalom terápia és képzőművészeti szakkör), resztoratív és jóvátételi programok, amelyek szintén hozzájárulnak az eredményes reintegrációs tevékenységhez.

Első büntényesek részlege

Kialakításra és 2018. február 1. napjától működtetésre kerültek az első büntényes elítéltek részlegei. A koncepció alapja az, hogy azok az elítéltek, akik első alkalommal, kisebb súlyú bűncselekmény miatt, rövidebb időtartamban töltik szabadságvesztés büntetésüket, a kiterjedt kriminális háttérrel rendelkező fogvatartottaktól elkülönült elhelyezésben részesüljenek, csökkentve ezzel a börtönártalmak negatív hatásait, a bűnöző életmód választását. Esetükben lehetőségünk van arra, hogy célzott beavatkozásokkal nagyobb hatékonyságot érzünk el.

Jelenleg 7 büntetés-végrehajtási intézet érintett ezen specializált részlegek működtetésében, ahol összesen 308 (282 férfi és 26 női) fő elítélt elhelyezésére nyílik lehetőség. A február 11-i adatok alapján aktuálisan 279 (258 férfi és 21 nő) fő van elhelyezve a részlegeken.

A részlegen az helyezhető el, aki korábban elítéltként bv. intézetben nem volt fogva tartva, nem személy elleni erőszakos bűncselekményt követett el, és a kiszabott ítélet tartama az 5 évet nem haladja meg. További feltétel, hogy enyhébb vagy általános rezsimbe sorolt, alacsony, közepes vagy csak kivételes esetben magas a biztonsági kockázati besorolása, és aki ellen új büntető eljárás nincs folyamatban. Az első büntényesek részlegén elhelyezettek esetén kiemelt figyelmet fordítunk a foglalkoztatásba és oktatásba történő bevonásra, valamint a külső, támogató kapcsolataik megerősítésére, mivel ezek elsődlegesek a bűnismétlés megelőzése szempontjából. Az eddigi tapasztalatok alapján elmondható, hogy a specializált részleg tekintetében a fogvatartottak együttműködési hajlandósága magas.

Nyilvánvaló, hogy a bűnismétlés megelőzésének témaköre nagyon összetett. Az e célból végzett tevékenységek végigkísérik a fogvatartottat a szabadságvesztés során, kezdve a befogadástól egészen az utógondozás végéig. Mindazonáltal elengedhetetlen, hogy az elítélt is akarjon egy más, egy jobb életformát kialakítani, amelynek szabadulás utáni megvalósítását – a Bv. Szervezet által nyújtott lehetőségek kihasználásával – már a bv. intézetben töltött idő alatt megalapozhatja.

Új irány, új szemléletmód

A Bv. Szervezet a bemutatott markáns szakmai fejlesztések és a kormányzati elvárásaként megfogalmazott kiemelt feladat érdekében tett intézkedések mellett az elmúlt két évben új irány, új szemléletmód kialakítását tűzte ki célul maga elé.

Az új irány lényege, hogy minél közelebb tudjuk hozni, be tudjuk mutatni a büntetés-végrehajtási munkát, a börtönök zárt világát a társadalomnak, amelyekről egy átlagos állampolgár igen keveset tud. A fókusz azon volt és van, hogy a személyi állományunk, a kollégáink felelősségteljes munkáját bemutassuk és növeljük ennek ismertségét és társadalmi elismertségét. Ebben a kérdéskörben teljes mértékben bírhatjuk felügyelő szervünk, a Belügyminisztérium támogatását, hiszen a Kormány – és nem utolsósorban a társadalom – egyik legalapvetőbb elvárása a rend, a biztonság megteremtése és fenntartása. Mára már kijelenthetjük, hogy a rendvédelmi dolgozók bizalmi indexe jelentősen nőtt.

Társadalmi nyitás, kommunikáció

Kommunikációs stratégiánknak aktív, kezdeményező jelleget szabtuk, a hangsúlyt az új, modern eszközök használatán keresztül a hatékonyságra fektettük. Összehangolt tájékoztatással szervezeti szinten egységes üzeneteket közvetítünk, amely által a pozitív hírek uralják a médiatájékoztatást a büntetés-végrehajtás viszonylatában. Megújult a szervezet arculata, és 21. századi elvárásoknak megfelelő kialakítást nyert honlapunk, amely mellett Youtube és Instagram közösségi csatornákat is indítottunk. A multimédiás tartalmaknak köszönhetően könnyebben érjük el a fiatalokat, középiskolásokat is, akik közül a jövőbeli kollégáink is kikerülhetnek majd. Szervezetünknek immár van állandó szövívője, megnövekedett a televíziókban, rádiókban történő megjelenéseink száma. Rendszeresen résztvevői vagyunk a karrier expo-knak, országos toborzó roadshow-kat szervezünk. Mindezt az imént említett cél érdekében tesszük.

Nemzetközi kapcsolatok

Megújulásunk egyik fontos eleme a nemzetközi kapcsolatokból származó információk hasznosítása, a nemzetközi példák, jó gyakorlatok fokozott figyelembe vétele. Aktívan jelen vagyunk a büntetés-végrehajtás szakembereit, országos szervezeteit tömörítő nemzetközi szervezetekben, de a legerősebb bilaterális, illetve multilaterális kapcsolatokat a V4 országokkal tartjuk fenn. Szlovák, cseh és lengyel kollégáinkkal számos – elsősorban a biztonság növelését célzó – programban veszünk részt, működünk együtt.

Külön hangsúlyt kap a radikalizáció ellenes szervezetek munkájában való részvétel, az eredmények folyamatos nyomon követése. Bár a magyar börtönökben ez a jelenség nem gyűrűzött be, figyelemmel kell lennünk, fel kell készülnünk, meg kell előznünk ezeket a veszélyes folyamatokat. Ennek érdekében folyamatosan együttműködünk a Terrorelhárítási Központtal, továbbá képviseltetjük magunkat a nemzetközi szakmai rendezvényeken, gyűjtjük a tapasztalatokat, jó gyakorlatokat, melynek nyomán ki fogunk tudni alakítani egy megfelelő preventív szakmai keretrendszert.

Társszervekkel való együttműködés

Kiemelt fontosságúnak tartjuk a társszervekkel, egyéb partnereinkkel történő együttműködést, országos és helyi szervezetekkel egyaránt. Az együttműködés egy jó példája volt a 2018. szeptember 20-án, illetve december 11-én egy időben, összehangoltan, az ország valamennyi büntetés-végrehajtási intézetében biztonsági vizsgálat végrehajtása a Rendőrség és a Nemzeti Adó- és Vámhivatal munkatársaival közösen, amely során számos tiltott és a biztonságra veszélyes tárgyat találtunk elő.

Vezetői elvárásaként fogalmazódik meg minden büntetés-végrehajtási szerv vezetője felé a székhely szerinti viszonylatban található megyei rendőr-főkapitányságokkal, rendőr-kapitányságokkal, törvényszékekkel, járásbíróságokkal, megyei kormányhivatalokkal, illetve egyéb területi szervekkel való kapcsolatfelvétel, az előnyös együttműködés kialakítása.

A mai modern világban elengedhetetlen, hogy haladjunk a technológiai fejlődéssel és korszerű berendezésekkel szereljük fel a szervezetet. De nem felejthetjük el, hogy a technika mögött ott van az ember is, a személyi állományunk tagjai. Az általuk el-

végzett munka, oktatásuk, képzésük, fizikai és pszichikai rehabilitációjuk, valamint munkakörülményeik javítása továbbra is a legfontosabb számunkra. Kollégáink szakmai felkészültsége és hitelessége adja az alapját a reintegrációs feladatok sikeres végrehajtásának és a bűnismétlési kockázatok csökkentésének is.

Célunk: egy magas szakmai kompetenciákkal bíró, egységes követelményeket támogató, modern, a társadalom felé nyitott, biztonságosan működő, gyors reagáló képességű büntetés-végrehajtás megteremtése, eredményeink és sikereink bemutatása a társadalom, a feladataink iránt érdeklődők számára.

Lőrincz József

AJÁNLO

Prof. Dr. Finszter Géza: **Rendészetan**

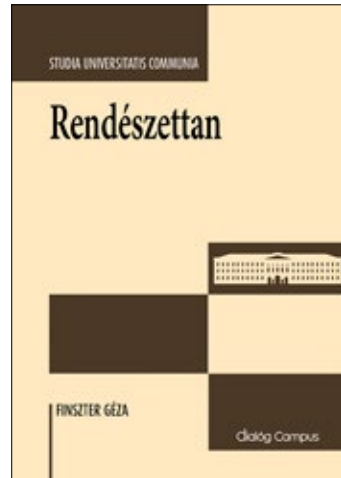
Finszter Géza professzor Rendészetan című munkája 2018-ban a Dialóg Campus kiadónál jelent meg, a Studia universitatis communia sorozat tagjaként (sorozatszerkesztő: Hautzinger Zoltán), „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” című projekt keretében, lektora Korinek László akadémikus. A könyv nem csupán papíralapon, de PDF-formátumban is megjelent, így bárki számára hozzáférhető.

A szerző 10 fejezetben, összesen 495 oldalon foglalkozik a rendészet legkülönbözőbb kérdéseivel. A munkát szerzője tankönyvnek szánta, de véleményem szerint a hazai rendészetudomány eddig egyedülálló munkájának számít, amelynek nem csupán a rendészeti felsőoktatásban van szerepe, de a rendészetudomány kutatói, a szakmai vezetők és döntéshozók, a rendészet iránt érdeklődők is meríthetnek belőle.

Ez a mű egy fiatal tudományterület, a rendészetudomány eddigi kutatási eredményeinek szintézisét kínálja, amelynek hazai művelése mindössze harminc évre nyúlik vissza, hiszen csupán a rendszerváltástól indulhattak az ilyen tárgyú kutatások részben az állam- és jogtudományok, részben pedig a hadtudományok támogatása mellett. Mint elméleti szintézis, a szerző rendészetudományi áttekintése szükségszerűvé teszi a kitekintést a közjog más ágazataira (alkotmányjog, közigazgatási jog, büntetőtudományok stb.) is.

A rendészetudomány küldetéséről és céljáról a szerző a mű bevezetőjében tájékoztatja az olvasót: „A rendészetudomány célja a rendészeti gyakorlat elméleti megalapozása, a rendészet elmélete pedig a rendészeti tárgyú kutatások eredménye: azoknak a tudományos módszerekkel feltárt fogalmaknak és törvényszerűségeknek a rendszere, amelyek alkalmasak a rendészet működésének, szervezetének és jogi szabályozásának leírására és fejlesztésére. A rendészet tana a gyakorlati tapasztalatok, az empirikus tények szintetizálásával elméleti tudást és gyakorlati ajánlásokat kínál – a szervezet kialakításához; – a rendészeti jog megalkotásához; – a rendészeti szakértelem tartalmának pontosításához; – a közbiztonsági stratégiák megfogalmazásához, sikeres tervezéséhez és végrehajtásához; – a nemzetközi együttműködés támogatásához.”

A rendészeti igazgatás jogi alapjainak feltárása során a szerző az analitikus jogági szemlélet eredményeire épít, a rendészeti igazgatás társadalmi rendeltetésének feltárásával, a közigazgatáson belül elfoglalt helyének meghatározásával mutat rá azokra a követelményekre, amelyek az alkotmányos demokráciák rendészeti jogától

elvárhatók. A rendészettudomány – mint a közigazgatási jogtudomány egy önállóságra törekvő ágazata – most van kibontakozóban. A szerző szándéka szerint e tankönyv a rendészeti igazgatás elméleti alapjait azzal kívánja feltárni, hogy – számba veszi a rendészeti igazgatás és a közigazgatás közös vonásait; – megmutatja a rendészet sajátos természetét, amennyiben az a társadalom negatív kontrollmechanizmusainak a része, veszélyelhárító hatósági tevékenység; – szorgalmazza a rendészet szakmai fejlesztését, amelyhez nélkülözhetetlen a belső munkamegosztás erősítése; – modellezi a működő rendészeteket, és azok sorában elhelyezi a magyar megoldást; – elemzi a jelenlét, a legitim fizikai erőszak és az információszerezés funkcióit, ezekből vezeti le az egyes rendészeti szolgálatok eltérő szervezeti és irányítási szükségleteit; – elválasztja egymástól a veszély előtti, a veszély alatti és a veszély megszűnése utáni rendészeti műveleteket; – jellemzi a legitim erőszak megjelenési formáit, a rendészeti és a büntetőeljárás kényszer eltérő természetét; – hangsúlyozza a hatalmi ágak megosztásának szempontjából a közbiztonsági és a bűnügyi rendészet különbségeit; – igazolja a centralizáció-decentralizáció újragondolásának szükségességét; – sürgeti a rendészet rendszertani felfogását, ami az alkotmányos szabályozást és a jogszerű működtetést csak a közigazgatási és az igazságszolgáltatási alrendszerekkel összhangban tartja lehetségesnek; – körvonalazza a rendészeti modernizáció társadalmi, politikai és jogi feltételeit; – tanulmányozza a nemzetközi rendészeti együttműködést, a nemzetközi szerződések és a nemzeti jogalkotás viszonyát, valamint a rendészet uniós intézményeit.

A TANKÖNYV SZERKEZETE ÉS LÉNYEGI TARTALMA FEJEZETENKÉNT

	Fejezetek	Lényegi tartalom
I. Fejezet:	<i>A rendészet fogalma</i>	A rend és a biztonság gyakorlatához és elméletéhez szükséges fogalmak leírása;
II. Fejezet:	<i>Közrend, közbiztonság jogbiztonság</i>	A rendészet társadalmi rendeltetésének meghatározása;
III. Fejezet:	<i>Közigazgatás – rendészeti igazgatás</i>	A rendészet helye a közigazgatás rendszerében;
IV. Fejezet:	<i>A rendészet személyzete</i>	A szolgálatról, a szakmai hozzáértésről, és a hivatáserkölcsről;
V. Fejezet:	<i>A rendészeti közhatalom forrásai</i>	Az állam szerepe a közrend és a közbiztonság fenntartásában;
VI. Fejezet:	<i>A rendészeti rendszer</i>	A modern állam szervezeti rendszere a társadalom védelme érdekében;
VII. Fejezet:	<i>Rendészeti stratégiák</i>	A rendészet fejlesztésének céljai és megvalósításuk feltételei;
VIII. Fejezet:	<i>Alkotmányos alapok</i>	A rendészet útja az Alaptörvényig;
IX. Fejezet:	<i>A rendészet joga és a rendészettudomány</i>	A rendészettudomány, mint új tudományág;
X. Fejezet:	<i>A rendőr a város polgára</i>	A társadalom védelmének útja a nemzetközi együttműködésig.

E recenzió terjedelmi korlátaira tekintettel a műnek csupán néhány lényegi megállapítását emeljük ki. A szerző a rendészet fogalmának meghatározásával kívánja az olvasót közelebb hozni a téma megértéséhez: *„A rendészet a modern államban az a közigazgatási tevékenység, amelynek társadalmi rendeltetése a jogellenes emberi magatartásokból keletkező veszélyek elhárítása. (...) E rendeltetését a rendészeti igazgatás négy funkción keresztül valósítja meg: a jogellenes emberi magatartásokból származó veszélyek megelőzésével (jelenlét, őrködő funkció); hatósági jogalkalmazással (igazgatásrendészeti funkció); a jogsértő támadások legitim fizikai erőszakkal történő visszaverésével (karhatalmi funkció), valamint az állam büntetőjogi igényének érvényesítéséhez szükséges előkészítő eljárással, a felderítéssel és a nyomozással (bűnüldöző funkció).”*

A szerző a közrend – közbiztonság – jogbiztonság fogalmak meghatározásával a rendészeti stratégiáknak, a rendészeti munkának az elvi és elméleti keretrendszerét jelöli ki.

A *közrend* fogalmát érintően kimondja, hogy annak „jogtudományi fogalma vitatott. Ezeknek a polémiáknak a joguralom szempontjából az ad jelentőséget, hogy amennyiben a közrend tágabb fogalmát fogadjuk el (a jogrenden kívül az erkölcsi rendet is beleértjük), akkor ez a rendészeti igazgatás számára lényegesen szélesebb felhatalmazást jelent ahhoz a felfogáshoz képest, amely szerint a közrend alá kizárólag a közjog által szabályozott rend sorolható. A *közbiztonság* normatív fogalma tartalmazza egyfelől a közjogban meghatározott államcél, amelynek megvalósítása állami feladat, másfelől a jog által elismert társadalmi értékeket, amelyek megvédelmezéséhez indokolt lehet az alapvető emberi jogok törvényben meghatározott korlátozása is. A közbiztonság materiális fogalma azonos mindazokkal a társadalmi viszonyokkal, amelyek igénylik azt a biztonságot, ami a mindennapi értékteremtő munka feltétele. A *jogbiztonság* pedig kifejezi azt az állapotot, amelyben az egyéni jogok védelmezettek másokkal és az állami önkénnyel szemben.

A szerző, amikor elhelyezi a rendészetet a közigazgatás keretrendszerében különös hangsúllyal hív fel arra, hogy a rendészeti hatósági aktusok legjellemzőbb formája a rendészeti fizikai kényszer, ami az állami kényszer legdrasztikusabb formája. A legitim fizikai erőszak-monopólium alkalmazása során tehát a rendőrhatalom és az intézkedéssel érintett ügyfél között közigazgatási hatósági jogviszony jön létre, ami megváltoztatja az érintett jogi helyzetét. A beavatkozás nem a jogon kívül történik, nem a szabad belátás terepe, nem maradhat jogorvoslat nélkül.

A szerző – a rá jellemző szerénységgel – a könyvét vitairatnak is szánja, mint írja: *„számos témakörrel kapcsolatban kifejtem saját nézeteimet, ennek mindig jelzem az érvanyagát, de értelemszerűen nem tartok igényt a feltétlen egyetértésre. A tudományosság nem az igazság hirdetése, sokkal inkább igazságkeresés. Erre hívom meg olvasóimat.”*

Finszter Géza művét a Rendészettan című könyvet, azoknak is ajánlom, akik nem a rendészeti felsőoktatás hallgatói, hanem más társadalomtudományi területen kívánnak szakértővé válni, így különösen jogászoknak, szociológusoknak, valamint a büntetés-végrehajtás vezető állományának.

1019-2019

Ára: 750 Ft